

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner

Bc. Gabriela Ubryová

Diplomová práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Gabriela UBRYOVÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Policejní rada J. S. Gruner**
Zadávací katedra: **Katedra historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1/ Cheb v 19. století 2/ Vyvoj statního policejního uradu 3/ Policejní rada J. S. Gruner a jeho synove 4/ Vztahy J. S. Grunera a J. W. Goetha 5/ Zaver

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HLEDIKOVA, Dejiny spravy ceskych zemi, Praha 2005. MACEK, UHLIR, Dejiny obecnych policii, Praha 2005. Goethes Briefwechsel mit J. S. Gruner a J. S. Zauper, Praha 1917. JOHN, Egerlander Heimatbuch, Eger 1907. SAMANKOVA, Cheb, Praha 1974. Cheb, 1322 - 1972, Cheb 1972. WAJS, Westbohemien in Goethes Leben, Werk und Wirken, Plzen 1972. URZIDIL, Goethe in Bohmen, Praha 1962. MACEK, UHLIR, Dejiny policie a bezpacnostnich sboru na nasem uzemi, Praha 1995. MARSAN, Dejiny policejni organizace rakouske, Praha 1904. SCHREINER, Eger und das Egerland, Munchen 1988.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2009**

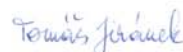
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem, kteří se jakýmkoliv způsobem zasloužili na vzniku této práce. V první řadě děkuji doc. PhDr. Marii Mackové, PhD., která se ujala vedení mé diplomové práce. Dále děkuji za spolupráci Státnímu okresnímu archivu v Chebu, jmenovitě paní Blance Pískové, dále Městské knihovně v Chebu, všem jejím zaměstnancům za ochotu s jakou mi pomáhali.

Největší poděkování patří mé rodině za podporu a trpělivost.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci použila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této školní práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 10. 6. 2011

Bc. Gabriela Ubryová

Anotace

Ve své diplomové práci se zabývám životem a kariérou policejního a magistrátního rady Josefa Sebastiana Grünera, který ve svém úřadě působil v první polovině 19. století. Jedná se o Grünerův životopis, proto i jednotlivé kapitoly vystihují jeho životní osudy od dětství, přes pracovní kariéru až po aktivní život mimo službu.

V první kapitole se věnuji představení rodného města Cheb a vývoji chebské správy. J. S. Grüner zde, mimo studia v Praze, celý život působil. Cheb si navíc, díky svému speciálnímu vývoji v rámci monarchie, tuto kapitolu zaslouhuje.

Další kapitola se týká především vývoje policejní organizace od počátků až do 19. století se zaměřením na všeobecnou situaci v habsburské monarchii, Čechách a následně v Chebu.

Třetí kapitola je již věnována samotnému policejnímu a magistrátnímu radovi J. S. Grünerovi. Největší pozornost patří jeho kariéře policejního a magistrátního úředníka, ale také rodině, zálibám a přátelům.

Významným mezníkem v Grünerově životě bylo jistě i přátelství s J. W. Goethem, které je tématem poslední kapitoly. J. S. Grüner se díky tomuto přátelství zapsal do chebské historie mimo jiné jako mineralog, přírodovědec a sběratel chebských lidových tradic a písní.

Klíčová slova: Cheb a vývoj správy – policejní a magistrátní úřad - J. S. Grüner – J. W. Goethe

Title

Police and municipal councillor Josef Sebastian Grüner

Annotation

The work focuses on the life of the police and municipal councillor Josef Sebastian Grüner. This official remained in office in Cheb for 44 years. Josef Sebastian Grüner's life and his study years are summarized in the work. The last chapter is dedicated to the friendship of this police executive with the German poet Johann Wolfgang Goethe.

Keywords

Cheb and his administration – police office – J. S. Grüner – J. W. Goethe

Obsah

1. Úvod	1
2. Vývoj chebské správy a města v 19. století	5
2. 1. Založení města	5
2. 2. Stručný vývoj státní správy města od osídlení do 18. století	7
2. 3. Chebská samospráva a první Grünerové	9
2. 4. Vývoj správy v 19. Století v habsburské monarchii a českých zemích	11
2. 5. Cheb a 19. století	13
2. 6. Cesta k magistrátu	15
3. Vývoj státního policejního úřadu	19
3. 1. Pojem policie a její vývoj	19
3. 2. Situace v habsburské monarchii	21
3. 2. 1. Zřízení komisí	24
3. 2. 2. Vznik moderní policejní organizace	25
3. 3. Vývoj v českých zemích	28
3. 3. 1. Zřízení policejního ředitelství v Praze	31
3. 4. Cheb a činnost policejních orgánů	32
4. Policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner	35
4. 1. Původ rodu Grünerů	35
4. 2. Mladá léta - studium	37

4. 3. Velká cesta po Německu	39
4. 4. Návrat do Chebu	42
4. 5. Magistrátní a policejní rada	45
4. 5. 1. Magistrátní rada	45
4. 5. 2. Činnost chebského magistrátu	46
4. 5. 3. Magistrát a industrializace	52
4. 5. 4. „Podpora“ Františkovým Lázním	53
4. 5. 5. Policejní úřad	56
4. 6. Volný čas	61
4. 6. 1. Mineralogie	63
4. 6. 2. Komorní hůrka	65
4. 6. 3. Tradice Chebska a jeho historie	68
4. 6. 4. Grüner básníkem a sběratelem lidových písní	72
4. 7. Život v penzi	75
4. 8. Rodina	76
4. 8. 1. Josef rytíř Grüner	79
4. 8. 2. Ignác rytíř Grüner	81
4. 9. Kulturní přínos J. S. Grünera pro Chebsko	84

5. Přátelské vztahy Josefa Sebastiana Grünera a německého básníka Johanna

Wolfganga Goetha **87**

5. 1. J. W. Goethe a západní Čechy	87
5. 2. První chebský přítel	88

5. 3. Návrat J. W. Goetha do českých lázní a první setkání s J. S. Grünerem	89
5. 4. Společné zájmy – mineralogie, geologie, historie	90
5. 5. Výlety po okolí	91
6. Závěr	97
Prameny a literatura	100
Přílohy	106

1. Úvod

Kdo byl Josef Sebastian Grüner? Pokud byste pátrali stejně jako já v našich nejznámějších encyklopediích a slovnících, s úspěchem byste se nesetkali. Jeho jméno je ale pojmem alespoň v úzkém okruhu obyvatel města Chebu a jeho okolí, ve známost vešlo nejen díky přátelství s německým básníkem Johannem Wolfgangem Goethem, ale i díky osobním kvalitám, nadání a lásce ke svému rodnému městu. Dnešním obyvatelům města Chebu se připomíná především domem na náměstí, který, ač zdobí erb rodiny Werndlů, se dodnes nazývá Grünerovým domem. Současní obyvatelé města běžně užívají větu: „Sejdeme se u Grüneráku“, „Je to v Grüneráku“. Otázkou ovšem zůstává, zda by si pod pojmem Grüner vybavili významného člena městské rady a Goethova přítele.

Cílem mé práce je představit Josefa Sebastiana Grünera, který se podle mého názoru významně zasloužil o propagaci Chebu v 19. století, vždy byl chebským patriotem a díky své povaze a inteligenci si za svého působení v úřadu policejního a kriminálního rady vydobyl respekt chebských obyvatel. Byl uznávaným odborníkem, což ocenily i významné osobnosti tehdejší společnosti, jako byl hrabě Šternberk, poslední chebský kat Karl Huss, kníže Metternich a v neposlední řadě Johann Wolfgang Goethe. Chtěla bych se ale především zaměřit na jeho působení v chebské radě, kde byl po mnoho let činný jako policejní a kriminální rada. Pokusím se na jeho příkladu naznačit, jak vypadal život policejního úředníka v 1. polovině 19. století, a to nejen život úřední, ale i každodenní.

Mimo svou úřednickou kariéru se Grüner jako velký milovník mineralogie, historie a geologie významně zapsal do historie Chebu i v této oblasti. Sepsal nejen vlastní biografii, ale i několik spisů týkajících se zvyků a obyčejů na Chebsku, mineralogie a historie Chebu, též se angažoval při zakládání a zkrášlování nedalekých Františkových Lázní.

Strukturu mé bakalářské práce tvoří čtyři kapitoly. První kapitolu jsem nazvala *Vývoj Chebu v 19. Století*. Chci nastínit především vývoj správy města Chebu, a to již od samého počátku. Cheb měl jako říšské město vždy speciální postavení, a tedy i vývoj správy nebyl tak úplně typický jako v ostatních městech České Koruny. Stranou mé pozornosti pak nezůstává ani stručné nastínění hospodářského a stavebního vývoje města v 19. století.

Druhá kapitola *Vývoj státního policejního úřadu* pojednává nejprve o vzniku policie jako takové. Dále jsem se zaměřila na vývoj policejního úřadu nejen obecně v habsburské monarchii, ale především v českých zemích. K významnému předělu došlo zřízením policejního ředitelství v Praze. Organizace policie poté získala více na systematickosti. Pro vznik moderní policejní organizace pak byl klíčový hrabě Perggen a císař Josef II., které jsem v práci nemohla opominout. V závěru kapitoly jsem se již soustředila na vývoj policejního aparátu v Chebu za doby J. S. Grünera.

Třetí kapitola *Policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner* zachycuje nejprve původ rodiny Grünerů a následně se věnuje především osobě J. S. Grünera. Sleduji jeho studijní úspěchy na gymnáziu a na univerzitě. Zajímavá byla také Grünerova studijní cesta po Německu, která tvoří samostatnou podkapitolu. Po studiích byl Grüner zlákan nabídkou města Chebu, aby zde zpočátku nastoupil jako sekretář. Postupně povýšil a propracoval se na pozici magistrátního a policejního rady. Nejvyššího postu, kterého ač na přechodnou dobu dosáhl, byl úřad starosty města Chebu. Výhodou bádání o policejním a magistrátním radovi jsou paměti, které po sobě zanechal. Čím více se ale dozvídáme o jeho osobním životě, zálibách a koníčcích, o to méně se ve svém životopisu zmiňuje o svém působení v úřadu a radě města. Tato část jeho života je bohužel zmíněna jen okrajově. Tyto informace bylo naštěstí možno dohledat v archivním fondu AMCH (*Archiv města Cheb - 1266 – 1945*), kde jsou uchovány radní protokoly. Zde je možné zjistit, čím se městská rada zabývala, jak město rozvíjela a vylepšovala a naopak, co se moc nezdařilo. Tento archivní fond je ucelený a přehledný soupis z let 1800-1938. Inventář je rozdělen na dvě části (1800-1850 a 1850-1938), v roce 1993 k němu díky Jaromíru Boháčovi přibyl věcný a jmenný rejstřík, aby byla možná podrobná orientace v obsahu celého fondu.

Tuto kapitolu jsem mohla pomoci Grünerových pamětí rozšířit i o mimoslužební život. Jedná se o nástin dějin každodennosti, s využitím jeho zálib pro mineralogii, historii a národopis. Útržkovité informace jsem získala i o jeho rodině, především o jeho dvou synech – Josefu a Ignácovi. Ti se vypracovali mezi vysokou úřednickou vrstvu a předčili tak svého otce.

Poslední, čtvrtá kapitola, nám představuje *Přátelské vztahy Josefa Sebastiana Grünera a německého básníka Johanna Wolfganga Goetha*. Oba muže svedly dohromady společné zájmy, ale samozřejmě i vzájemné sympatie. V poměru k básníkovi mladý Grüner učinil na Goetha velmi dobrý dojem. Následné přátelství, které vzniklo, trvalo až do Goethovy

smrti, což dokazuje i společná korespondence. Stalo se pro Grünera velmi zásadním, proto si zaslouhuje vlastní kapitolu.

Vzhledem k tématu představuje stěžejní materiál pro mou práci archivní fond *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)* uložený v SOkA Cheb. Tento fond v sobě zahrnuje především vlastní rukou psaný životopis Josefa Sebastiana Grünera a zanechanou korespondenci mezi Grünerem a Goethem. Dále se ve fondu nacházejí příklady civilních a kriminálních případů v Chebu, poznámky týkající se chebského soudnictví, různé dobové brožury a noviny a také šedesátistránkový rukopis „Gespräche über Mineralogie“ (Rozhovory o mineralogii) sepsaný Grünerem.

Dalším významným archivním zdrojem jsou radní protokoly (*Ratsprotokollen*), ty se nacházejí v archivním fondu pod názvem *Archiv města Chebu*, fond se týká období od roku 1266 do 1945. Fond obsahuje důležité historické, politické a hospodářské písemnosti. Ve fondu jsou uloženy důležité listiny, jak královské, tak císařské, papežské, biskupské. Aktový materiál zachycuje významné události města i Chebska, například záležitosti městských rad, vyšších i nižších úředníků, duchovenstva i významných rodů. Dále lze dohledat záležitosti vojenské, stavební, církevní, průmyslové i týkající se zdravotnictví, dále materiály ke kultuře, cechům a spolkům. Jsou zde i následující knihy – ústavní, správní, soudní, knihy účetní, zemské i městské daně, radní protokoly, knihy škol, církve, cechů, dobročinných nadací a ústavů.

Literatura k úřednictvu v českých zemích je, vzhledem k tomu, že stojí na okraji zájmu českých historiků, skromná. Chybí hlavně souborná práce, která by se věnovala české správě a tématu tehdejších zaměstnanců. Také jsem dospěla ke zjištění, že četné práce, i nově vzniklé, se zabývají buď druhou polovinou 18. století nebo pak zase až stejnou polovinou 19. století. Pro mé bádání zaznamenaných padesát let bohužel skýtá jen skromné a všeobecné informace. Lepší pozici v tomto směru mají badatelé v Rakousku, kde mají dějiny úřednictva velkou tradici.¹ Z českých autorů je třeba věnovat pozornost dílům Marie Mackové², Pavly Vošáhlíkové³ a Macháčové/Matějčka⁴, nově pak Aleše Vyskočila.⁵ Přesto jsem ucelenou práci týkající se úřednictva nenašla.

¹ Autoři jako Karl MEGNER či Bruno SCHIMETSCHKEK.

² MACKOVÁ, Marie. *Úřednictvo, v Čechách tak nezajímavá část společnosti?* Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 168-173.

³ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Vliv úřednictva na životní styl české společnosti ve 2. polovině 19. století.* Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 65-75.

Když jsem pátrala po literatuře o počátcích rakouské a české policie, zjistila jsem, že literatura je v tomto směru také dosti omezená. Jediná, na archivních pramenech založená, je kniha Roberta Maršana⁶ zabývající se především strukturou rakouské policie. Českou zmiňuje jen na okraj. Bohužel Maršanova práce končí rokem 1776. Pozdějším obdobím se zabývá František Roubík, který zpracoval počátky policejního ředitelství v Praze. Co se nejnovější literatury týká, existují dvě knihy autorů Macek/Uhlíř⁷ zpracovávající dějiny policie a četnictva a dějiny obecních policií až do dnešních dnů, ze kterých je možno načerpat také mnoho zajímavých informací.

Významným přínosem dobové literatury je vydání korespondence mezi J. S. Grünerem, J. S. Zauperem a J. W. Goethem⁸, která umožňuje nahlédnout do soukromí německého básníka, a tím zmapovat jeho vztah k západním Čechám, kde strávil mnoho času. Svou všestranností inspiroval Grünera, a tak se z chebského policejního rady stal i zapálený geolog a mineralog. Grüner za vydatné podpory Goetha sepsal různá pojednání týkající se chebské historie, minerálů a chebských zvyků a obyčejů, které zmiňují vzhledem k tématu jen okrajově. Tato literatura ale doplňuje tuto práci o jinou, rovněž zajímavou část Grünerovy osobnosti. Jinak literatura týkající se Goethových pobytů v západočeských lázních je velmi bohatá a je z čeho čerpat. Mezi hlavní tituly patří *Goethe v západních Čechách*⁹, *Goethe in Böhmen*¹⁰, *Goethe: jeho život a doba*¹¹, *Johann Wolfgang Goethe a Čechy*.¹²

Zdrojů, které se týkají přímo J. S. Grünera, je poskromnu. Heslovitě je jeho jméno zmíněno v díle autora Josefa Weinmanna¹³ a Vincenta Prökla.¹⁴ Obě knihy uvádějí i heslovité informace k oběma jeho synům. Užitečným zdrojem informací je korespondence

⁴ MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In: Slezský sborník 99. Opava 2001. MACHAČOVÁ J., MATĚJČEK J. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 3. Opava, Praha, Kutná Hora, 1997. TÍŽ. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 5. Opava, Praha, Kutná Hora, 1995.

⁵ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009.

⁶ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Zeměpanská organizace policejní v letech 174 9-1780*. Praha, 1911.

⁷ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.* Praha, 1997. TÍŽ. *Dějiny obecních policií I.* Praha 2004.

⁸ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag 1917.

⁹ WAJS, Miloslav. *Goethe v západních Čechách*. Karlovy Vary, 1993.

¹⁰ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien, 1932.

¹¹ FRIEDENTHAL, Richard. *Goethe: jeho život a doba*. Praha, 1973.

¹² DITTERTOVÁ, Eva. *Johann Wolfgang Goethe a Čechy=Johann Wolfgang Goethe und Böhmen*. Cheb, 2004.

¹³ WEINMANN, Josef. *Egerländer Biografisches Lexikon*, Band I. Männndorf, 1985.

¹⁴ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877.

mezi Grünerem a Goethem, ačkoliv se zabývá hlavně tehdy populárními badatelskými zálibami a pracovní stránku zmiňuje jen velice okrajově. Více světla do daného problému nepřinesl ani tiskem vydaný Grünerův životopis.¹⁵ Policejní a magistrátní rada si více cenil svých zálib a koníčků, také jeho studijní období je dobře popsáno, ale opět o úřednické činnosti se v podstatě nedovíme nic.

Informace o dějinách Chebu a vývoji správy jsem čerpala především z odborných publikací, které uvádím v seznamu literatury. Obecné a rozsáhlé pojednání týkající se správy jsem našla zpracované kolektivem autorů v čele se Zdeňkou Hledíkovou.¹⁶ Dalším důležitým zdrojem informací byla kniha, jejímž autorem je Karel Malý.¹⁷ Zabývá se dějinami českého a československého práva. Regionální dějiny Chebska zpracovalo mnoho autorů. K nejvýznamnějším patří především Lorenz Schreiner,¹⁸ Vinzenz Prökl,¹⁹ Eva Šamánková²⁰ a Jaromír Boháč.²¹ Čekala jsem, že naleznu více informací ke konkrétní situaci úřednictva a institucí na Chebsku v 19. století. V této oblasti citelně chybí podrobnější a ucelená práce, která by v tomto směru poskytla více informací. Novou publikací pro téma chebské správy je kniha od Františka Kubů.²² Je velmi přínosná, ale bohužel opět jen pro období od počátků po 16. století. Míra dochovaných potřebných informačních materiálů je nízká, a je tedy potřeba použít všeobecné informace pro dané období. Bohužel ani na tisk jsem se nemohla spolehnout, neboť „*Egerer Zeitung*“ (regionální tisk) začal vycházet až od roku 1846 nejprve jako „*Egerer Anzeiger*“.

¹⁵ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917.

Joseph Sebastian Grüner. (Biographie). Prag, 1865.

¹⁶ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005.

¹⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997.

¹⁸ SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland. Volkskunst und Brauchtum*. München, Wien, 1988. TÝŽ. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981, 1992. TÝŽ. *Kunst in Eger*. Düsseldorf, 1995.

¹⁹ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877.

²⁰ ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Praha, 1974.

²¹ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb*. Cheb, 2007. TÝŽ. *Cheb město*. Domažlice, 1999.

²² KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice, 2006.

2. Vývoj chebské správy a města v 19. století

2. 1. Založení města

Jméno města se poprvé objevuje v královské listině Jindřicha IV.²³ z roku 1061 ve starohornoněmeckém tvaru *Egire*. Název místa se vztahuje k větší osadě u řeky, jejíž keltské jméno *Agara*²⁴ se změnilo na *Agiro*, *Agri* nebo *Agria*. České pojmenování místa Cheb je doloženo až po roce 1322, kdy bylo říšské území Chebsko zastaveno českému králi Janu Lucemburskému.²⁵ Do doby Lucemburků Chebsko hodně ovlivňovala franská oblast, odkud byl celý prostor z velké části osidlován. Jednalo se především o oblast Východních Frank. Chebsko se tak dostalo politicky pod pravomoc markrabat pozdější bavorské severní župy (Nordgau), kteří udržovali styky i s českými vévody.²⁶

Chebsko si žilo po dlouhá staletí specifickým životem, který se v mnohém odlišoval od českého vývoje. Fungoval zde duální systém duchovní a světské vlády, což bylo typické pro celý středověk. Dále si Chebsko udržovalo i své autonomní postavení, založené na balancování mezi říšským ústředím a českým královstvím. Za doby panování Přemysla Otakara II. dostal Cheb status někdejšího svobodného říšského města – jediného, jehož suverénem byl český král. Město velmi usilovalo o zachování svých městských privilegií. Ačkoliv statut svobodného říšského města, nebyl jeho význam tak velký jako u Řezna či Norimberka. Na dobových rytinách se město nadále povětšinou nazývalo Eger ahn Böhmen²⁷ – Cheb při Čechách.

Integrální součástí zemí Koruny české se Chebsko stalo až na počátku 18. století. Pozice „říšské zástavy“ umožňovala bezprostředním vládcům Chebska do značné míry nezávislou politiku a umožnila ve 14. století i vznik zvláštního územního útvaru, který neměl v pozdně středověkých Čechách obdobu. V centrálních oblastech tehdejší říše však

²³ Jindřich IV. (1050–1106) od roku 1084 se stal císařem Svaté říše římské, pocházel ze sálské dynastie, která vystřídala na trůnu dynastii saskou, sálská dynastie měla původ ve Frankách, císař známý z doby boje o investituru a také díky své cestě do Canossy v roce 1077.

²⁴ *Agara*, keltsky „neklidná voda“.

²⁵ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb město*. Domažlice, 1999, s. 78.

²⁶ BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha, 2010, s. 20.

²⁷ Tamtéž, s. 41.

vznikla takových útvarů celá řada a v odborné literatuře se pro ně ustálily termíny „městské teritorium“ nebo „městský stát“.²⁸

Definitivní konec všech městských nadějí nastal se zánikem Svaté říše římské po napoleonských válkách v roce 1806. Pro bývalé říšské město Cheb to znamenalo již jen nadcházející stínovou existenci uvnitř rakouského císařství, vyhlášeného v roce 1804.

2. 2. Stručný vývoj státní správy města od osídlení do 18. století

Chebsko, stejně jako sousední Sedlecko, žilo do 12. století samostatně, aniž by se dostalo pod svrchovanost českých Přemyslovců. Celá oblast starého slovanského Chebska se ale postupně dostala do oblasti vlivu bavorské tzv. severní marky, pohraničního území. Správní a soudní organizace se ustálila na počátku 13. století. To dokládá i listina z roku 1218, ve které byli kromě soudce do správy jmenováni i ministeriálové.²⁹ V čele kraje stál poměrně záhy iudex provincialis – zemský soudce nebo Landrichter (1214), který zastupoval císaře. Příslušela mu soudní moc nad celým krajem i předsednictví hradskeho soudu, ten se po staletí nacházel na Chebském hradě. Pravomoci zemského soudce byly široké. Mimo soudnictví zodpovídal za všechna infrastrukturní opatření, určoval tržní pravidla a jeho úkolem byla i obrana hradu a města. Město pak spravoval městský rychtář.³⁰

Za vlády Lucemburků byla správa chebského městského státu formálně dualistická. Kromě faktického suveréna – města Chebu – vykonával nominální správní úkony i panovníkův zástupce³¹, sídlící na chebském hradě. Důležitá pro město byla také administrativa. Její základ tvořil purkmistr, rada a obec. Poprvé se uvádějí v listině z roku 1317. Vlastní vládní moc měla v rukou vnitřní rada, další korporací byl soud se třinácti členy a obec, jejíž počet kolísal mezi třiceti a sedmašedesáti osobami. Všechna tři tělesa společně tvořila velkou radu, která byla každoročně, obvykle v době půstu, obnovována.

²⁸ KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice, 2006, s. 9.

²⁹ Lidé konající původně vojenskou službu, z nichž se už od 12. století vytvářela drobná šlechta, která se usazovala v okolí jim svěřeného hradu.

³⁰ ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Praha, 1974, s. 25.

³¹ Od 14. století nazýván různě: purkrabí (burgravius), hejtman (Hauptmann), fojt (Landfoigt).

Z volebních knížek jasně vyplývá, že chebský městský stát ovládala skupina nejmocnějších patricijských rodů.³²

Chebský zemský sněm byl zajímavou institucí, kterou lze z pramenů sledovat až do druhé poloviny 15. století. Vznikl jako zástupce Chebska při jednáních s českým králem, držitelem zástavního území. Skládal se ze zástupců města a šlechty. Složení zastupitelského sboru bylo za protireformace doplněno o duchovní stav. Uvádí se tři chebské stavy. Stav duchovní, stav rytířský a purkmistr se zástupci rady. Poslední samostatný státní akt provedl tedy chebský sněm přijetím pragmatické sankce 1721. Každý stav měl po třech zástupcích.³³

V době husitských válek, na sklonku doby poděbradské a v době panování Jagellonců se ve správní struktuře střídají významné a vlivné rody, jako jsou například Junckerové, Smidelové, Pachmannové, Werndlové. Všichni stáli na vrcholu úřednické a politické pyramidy. Soud rozhodoval na základě nově získaných privilegií nejen o věcech sirotčích, hádkách, pračkách, urážkách, ale od roku 1533 i o věcech hrdelních, které původně příslušely zemskému soudu. Proti rozhodnutí městského soudu se mohl odsouzený odvolat k velkému senátu, jehož rozhodnutí pak mohl zrušit jen panovník.³⁴

Doba protireformace a třicetiletá válka Cheb velmi ovlivnila. Formálně nemělo Chebsko na počátku šedesátých let 17. století žádné jinověrce. Městské vyhlášky ukazují také snahu rady čelit všeobecnému zhrubnutí a úpadku mravů. Jinak se zavedený způsob správy města neměnil a platil až do reformy 18. století, stejně jako systém vybírání berní, různých poplatků i korunních dávek. Ve vztahu k české koruně nedošlo k podstatným změnám. Z české strany přetrvávaly snahy pevněji Chebsko připoutat ke království, Cheb si sice uhájil právo svého sněmu, ale jeho rozhodování nabylo jen formální povahy.³⁵ V roce 1714 je Chebsko přičleněno k žateckému kraji a v roce 1721 se naposledy scházejí političtí reprezentanti Chebska, aby schválili pragmatickou sankci. Chebský zemský sněm, který se skládal z představitelů města, šlechty a duchovenstva a byl zástupcem Chebska při jednáních s českým králem jako držitelem zástavního území, tak provedl poslední samostatný akt. Cheb se tímto stal i formálně svobodným českým královským městem.

³² KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice, 2006, s. 73-74.

³³ *Cheb 1322-1972*. Cheb, 1972, s. 54.

³⁴ ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Praha, 1974, s. 97.

³⁵ Tamtéž, s. 128-129.

V roce 1782 je správa města postavena pod kontrolu Krajského úřadu v Lokti, která trvala až do roku 1849.³⁶

2. 3. Chebská samospráva a první Grünerové

Projevem městské autonomie je městská obec, která je schopná vydávat všem v místě usedlým závazné pokyny. Její existence však nepopírá trvání panství nad městem. Bylo to i v zájmu pána či panovníka, aby proti němu neprotestovalo mnoho jednotlivců, ale jen jejich reprezentant.

Městská obec byla výlučnou organizací a nepatřili k ní všichni obyvatelé města. Šlo o privilegované společenství plnoprávných měšťanů, oprávněných k vládě ve městě, patricijů a osob, hodících se k členství v radě. Dále hájila zájmy města proti panovníkovi, či pánu a zároveň udržovala výsadní postavení vedoucích skupin měšťanstva.

Chebské měšťanské obecní společenství je zmiňováno již roku 1242 jako nositel pečeti, tedy jako samostatná právnická osoba. V té době však stál v čele města králem dosazený městský soudce – rychtář. Teprve později se vytváří městská samospráva. V roce 1302 vydává první samostatnou listinu purkmistr a rada města Chebu, *magister Consulum ac universi consules civitatis Egrae*. Roku 1317 se poprvé objevuje plně rozvinutá hierarchická titulatura, *Purgermaister, der rat vnd die gemeinde zu Eger*, tedy purkmistr, rada a obec města Chebu.³⁷ Podobný obecný správní vývoj probíhal i v ostatních říšských městech. Hlavním motorem měšťanů bylo omezení moci rychtáře a vzrůst pravomocí rady prosazením městské samosprávy.

Z českého pohledu došlo v Chebu ke specifickému procesu tvorby městského patriciátu. Ten zde totiž pocházel ve značné míře z místní ministeriality. Stáli tak v čele vznikající městské správy. Kolem roku 1300 bylo ve městě kolem dvaceti tří nejstarších měšťanských rodů, z toho jich bylo osm - tedy třetina - ministeriálního původu. Je třeba zdůraznit, že byli již více měšťany než služebníky panovníka.

³⁶ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb město*. Domažlice, 1999, s. 30.

³⁷ KNOLL, Vilém. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: *Právník 141*, Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 223.

Pro radu J. S. Grünera je důležitý především rok 1386, kdy došlo k povstání cechů. Hejtmanovi Hynkovi Pluhovi z Rabštejna se podařilo povstání nenásilně upokojit a řemeslníkům bylo od této doby přiznáno zastoupení ve velké radě. Staré rody tak byly doplněny řemeslnicko-obchodnickými rody. Grünerové jsou poprvé jako členové velké rady zmíněni v roce 1411, zástupcem rodiny byl U l r i ch G r ü n e r.³⁸ Tím začíná dlouhá tradice vlivu členů tohoto rodu na chod města Chebu.

Na rozdíl od zemské správy, jejíž sídlo se nacházelo na hradě, sídlila městská správa ve městě. Původní sídlo radnice bylo na Jánském náměstí. Až v druhé polovině 14. století bylo rozhodnuto postavit nové reprezentační sídlo na velkém náměstí (dnes náměstí Jiřího z Poděbrad). Bylo vybráno místo v jeho středu, při pohledu z horní části po pravé straně. Radnice vznikla díky přestavbě dvou starých domů čp. 1a) a 1b). V patře vznikly zasedací prostory, reprezentační místnost a kaple. V podzemí byly věžeňské kobky a mučírna.³⁹

V roce 1697 pak město odkoupilo ještě dva sousední domy a měla následovat velkolepá rekonstrukce radnice v barokním stylu, jelikož gotická radnice už byla pro všechny úřady příliš těsná. Město nemělo na tento velký projekt dostatek peněz a nakonec byla realizována jen třetina původních plánů.⁴⁰ Budova dnes slouží jako galerie výtvarného umění. Ve staré gotické radnici je dnes městský úřad a sídlo starosty.

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole o vývoji a správě města, veškerou moc města reprezentovala velká nebo vnější rada, která se skládala z vnitřní rady, soudu a obce. Nezmínila jsem však náplň této rady. Šíře správy byla poměrně velká, od celního práva, azylového práva, školního řádu, různých policejních nařízení, nařízení týkajících se trhu, obchodu a dopravy, městské váhy, ungelty, po platy za ostrahu apod. Vlastní výkon správy rada svěřovala placeným úředníkům nebo zplnomocněncům, kteří se většinou vybírali z řad občanů. Dohlíželi na finance, měnu, trh, stavby, zdravotní záležitosti, na kvalitu produktů, jako byl chléb, maso, kůže a na další oblasti chebského života. Městskou i zemskou hotovost každým rokem mustrovali dva komisaři spolu s písařem.⁴¹

³⁸ SIEGL, Karl. *Purkmistři města Chebu v letech 1282 – 1926 a členové městské rady v letech 1384 – 1777*. Cheb, 2001, s. 10.

³⁹ RŮŽEK, V. *Chebská radnice a její středověké fresky*. Cheb, 1994, s. 183.

⁴⁰ SCHREINER, Lorenz. *Kunst*, s. 157.

⁴¹ KNOLL, Vilém. C. d., s. 227-228.

Samostatné knihy městských výdajů (*Ausgabsbücher*) jsou uchovány od roku 1441 do roku 1945, včetně pomocných rejstříků (*Hilfsbücher*) až do roku 1768. Knihy příjmů (*Ungelbtbücher*) do roku 1765.⁴²

2. 4. Vývoj správy v 19. století v habsburské monarchii a českých zemích

Roku 1792 nastupuje na habsburský trůn František I. Páteř vládního systému do této doby tvořila státní byrokracie a to zůstalo nezměněno i za císaře Františka. Politické změny se za něj omezovaly pouze na výměnu úředníků či přeorganizování státní správy. Císař zůstával osamoceným vrcholem úřednické pyramidy a měl nejvyšší a konečné slovo ve všech rozhodnutích. Jemu skládaly účty všechny orgány státní správy. Byrokracie nahradila veřejný život, který byl udušen množstvím nevyřízených záležitostí.

Hybnou pákou monarchie byli státní úředníci. Úřednická kariéra byla možná i pro chlapce z chudých poměrů, kteří se mohli propracovat i k nejvyšším postům. Předpokladem vzestupu bylo ale požadované právnické nebo teologické vzdělání. Nadále však určité úřady zůstaly vyhrazeny pouze vyšší aristokracii. Dostat stálé místo pod penzí ve státní službě nebylo jednoduché, a to navzdory tomu, že počet státních úředníků v průběhu první poloviny 19. století stále stoupal. Mladí mužové začínali většinou jako praktikanti či auskulanti (v justici) s velmi nízkým, až symbolickým nebo žádným platem. Úředník se ale musel vyvarovat všeho, co by připomínalo nějakou svobodomyšlnou aktivitu. Nadaní, inteligentní a činorodí lidé byli často považováni za buřiče. Nezávislost a samostatnost se nevyžadovala, zato dochvilnost, dodržování předpisů a úcta k úřednické hierarchii byly nejvyššími ctnostmi.⁴³

Nejvyššími správními jednotkami státu na úrovni jednotlivých zemí byla zemská gubernia. Gubernia spravovala záležitosti politické, hospodářské, finanční, daňové a další. Pouze policie byla řízena mimo gubernia. Nižšími správními jednotkami podřízenými

⁴² Tamtéž, s. 228

⁴³ LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 – 1848*. Praha, 1999, s. 34-37.

guberniím byly v jednotlivých krajích krajské úřady. V královských městech byly nejvyššími správními jednotkami magistráty.⁴⁴

Revoluční rok 1848 znamenal velkou změnu. Nově byla zavedena samospráva, přičemž masivně stoupla byrokratizace a rozmnožily se centrální úřady, tedy ministerstva. S revoluční dobou souvisela i ústava, která omezila absolutní moc panovníka, vytvořen parlament. Občan - už ne poddaný - se stal svobodným a nezávislým a zároveň rovnocenným partnerem státních orgánů. Vrchnostenská správa přestala existovat. Důvodem ke vzniku samosprávy bylo měšťanstvo, které požadovalo přístup k politické moci.⁴⁵ Okresní samospráva se v Čechách konstitovala poměrně rychle, územně kopírovala pozdější soudní okresy. Okresní hejtmanství zpravidla zahrnovala dva až tři soudní okresy a spadala rozdíl od samosprávných okresních zastupitelstev pod státní správu.⁴⁶

Toto nové uspořádání se netýkalo statutárních měst. Jejich počet v českých zemích, hlavně na Moravě, vzrostl. Ustálil se na devíti – Praha, Liberec, Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Kroměříž, ve Slezsku Opava, Frýdek, Bílsko. Organizace každého statutárního města byla upravena samostatně. Výkonnou funkci zastával purkmistr. Politickou správu vykonávaly magistráty. Proti okresnímu hejtmanství rozhodoval magistrát kolegiálně a purkmistr jako předseda měl omezenější pravomoc.⁴⁷

Od 1. července 1850 došlo k oddělení soudnictví od správy. Správa soudnictví byla svěřena ministerstvu spravedlnosti. Nově došlo k následujícímu rozdělení na tři stupně: vrchní zemské soudy, zemské soudy, okresní soudy. V roce 1855 byla tato organizace změněna tak, že opět došlo ke sloučení soudnictví se správou – zemské soudy byly reorganizovány na soudy krajské. První instancí byly soudy okresní, a jejich pole působnosti se jmenovalo soudní okres. Druhou instancí byly soudy krajské a na nejvyšší pozici byl nejvyšší soudní a kasační dvůr.⁴⁸

⁴⁴ Tamtéž, s. 39-40.

⁴⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 204-205.

⁴⁶ HLAVÁČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy*. Praha, 2006, s. 38-40.

⁴⁷ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 303-304.

⁴⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 218-219.

2. 5. Cheb a 19. století

Přelom 18. a 19. století byl pro město důležitý, jelikož do této doby spadá fáze výstavby nedalekých Františkových Lázní. Byly založeny roku 1793 a patřily až do roku 1851 chebskému magistrátu. Rychlý růst lázní přispíval k hospodářskému a společenskému rozvoji Chebu. Prameny vyvěrající v lázních byly označovány jako chebská kyselka a minerální voda se přivážela pacientům do Chebu. Jejich proslulost přivádí do města významné osobnosti evropské i české kultury a vědy. Chebsko, které má v této době spíše již provinční charakter, tak získává opět na významu a lesku. Především pravidelné pobyty Johanna Wolfganga Goetha a jeho přátelství s magistrátním radou Josefem Sebastianem Grünerem vedou k trvalejšímu vztahu básníka k tomuto kraji. Jejich společný badatelský zájem dává základ k hlubšímu studiu historie, národopisu i geologie Chebska, a tím se region dostává opět do širšího povědomí. V Chebu se také Goethe seznamuje s Kašparem Šternberkem a Václavem Tomáškem, významnými muži českého národního obrození.⁴⁹

Vstup města do 19. století předznamenávají dvě události, které změnilo výrazně jeho podobu – *požár a zrušení pevnosti*. Zrušení chebské pevnosti a prohlášení Chebu za otevřené město je chápáno jako symbolický vstup do nové, racionální doby, která je zaměřena na hospodářský rozvoj.⁵⁰ Pevnost byla zrušena roku 1809 a fortifikace byly v následujících letech poměrně rychle odstraněny. Na plánu z roku 1841 zbývaly po opevnění již jen nepatrné stopy ve tvaru některých pozemků. Prostor fortifikací nebyl zastavěn a víceméně živelně jej zaplnily zahrady a jiné zemědělské pozemky. Velký požár zasáhl město ve stejném roce 1809. Silně poškodil kostel sv. Jana Křtitele na Jánském náměstí a chrám sv. Mikuláše s přilehlou kaplí sv. Michala.⁵¹ Tuto dobu výrazně reprezentoval tehdejší dlouholetý purkmistr (Bürgermeister) Abraham Vincenc Josef Totzauer, který zemřel v roce 1845. Za svého působení na magistrátu byl u řady důležitých rozhodnutí a některá nebyla pro vzhled města příliš šťastná. Jeho zásluhou došlo k necitlivým přestavbám historických budov.

V roce 1807 obdržel císař František I. od papeže Pia VII. svolení k odtržení Chebska od řezenské diecéze. Chebsko poté spadalo pod pražskou arcidiecézi. To znamenalo

⁴⁹ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb*. Cheb, 2007, s. 15-16.

⁵⁰ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb město*. Domažlice, 1999, s. 32.

⁵¹ *Cheb, městská památková rezervace a hrad*. Praha, 1966, s. 42.

poslední přetržení pout s říšským územím. V konkordátu mezi papežem a biskupstvím v Řezně z roku 1817 již nebylo Chebsko zmiňováno. Chebští obyvatelé tedy nově patřili pod pražské arcibiskupství. Nová změna nepřinesla nadšení, spíše naopak. Došlo dokonce i k několika neoficiálním protestům.⁵²

V roce 1846 bylo rozděleno tzv. „Fraisské sporné území“, spravované od 15. století společně chebskou městskou radou a waldsassenským klášterem. Městečko Neualbenreuth a několik sousedních vesnic připadlo Bavorsku, ves Altalbenreuth=Mýtina s několika vesnicemi Chebsku. V roce 1847 se bezprostřední panství chebského královského hradu stalo běžným panstvím. Roku 1816 ještě došlo k další územní ztrátě, a sice Cheb přišel o město Redwitz, které se stalo napříště také součástí Bavorska. Nový chebský okres byl vytvořen po roce 1848 z bývalého Chebska rozšířeného o panství Lesná a Mostov. Podle rakouských zákonů o zrušení manského zřízení z roku 1862 se bývalá chebská léna změnila v dědičné statky. Lenní statky byly zapsány do zemských desek, ostatní méně významná léna byla vložena pouze do pozemkových knih u Krajského soudu v Chebu. V roce 1865 byly zrušeny i poslední daňové výhody a výsady Chebska oproti ostatním oblastem země české.⁵³ Ve městě vznikly nové státní úřady - *okresní hejtmanství a okresní soud* (1850). Chebské okresní hejtmanství řídilo veškerou státní správu na okrese, tedy i policejní.⁵⁴ Chebský okres byl k roku 1850 také nově rozdělen na třicet devět samosprávných obcí, roku 1880 jich bylo padesát.

Vývoj zasáhl Cheb také po hospodářské stránce. Stavba železnice umožnila levný dovoz výrobků a zboží, což narušilo starou rovnováhu obchodu. Nádraží bylo otevřeno v roce 1865⁵⁵ a znamenalo prudký rozvoj a velkou stavební činnost, která byla navíc podpořena stržením městského opevnění. Vznikl vlastně nový zvětšený půdorys města s novými dominantami. Také počet obyvatel se významně změnil. Na počátku 19. století žilo ve městě okolo 9 000 obyvatel, v polovině století již více než 11 000 a na konci 19. století se počet zdvojnásobil na 18 658 obyvatel.⁵⁶

V tomto období bylo pro správu města významné schválení zákonů v roce 1864, od této doby došlo k úpravě samosprávné organizace. Na vrcholu chebské správy města stál

⁵² SCHREINER, Lorenz. *Eger*, s. 116.

⁵³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 1997, s. 378.

⁵⁴ *Cheb 1322-1972*. Cheb, 1972, s. 66.

⁵⁵ ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Praha, 1974, s. 162.

⁵⁶ BOHÁČ, Jaromír. *Cheb město*. Domažlice, 1999, s. 81.

během této nejnovější doby starosta, dva náměstci a jedenáct radních. Celkem mělo okresní zastupitelstvo 36 členů.⁵⁷ Výkonným orgánem městské správy byl starosta, kterému byli k dispozici vedoucí úředníci i odborní úředníci. Jim byla svěřena různá oddělení a měli vymezené pole působnosti. Od roku 1850 byla tedy struktura chebské městské správy stejná jako na ostatním území Čech.⁵⁸ Kromě hrdelního práva spadaly ostatní soudní případy pod pravomoc rady. Výkon spravedlnosti (soudnictví) kontroloval kriminální rada. Od roku 1850 pak přešlo soudnictví pod nově vytvořený státní okresní soud, který měl sídlo v Chebu a ve Skalné.⁵⁹ Prvním chebským soudním prezidentem se stal dr. Wenisch.⁶⁰

2.6. Cesta k magistrátu

Podstatnou změnu pro chebskou správu představuje období panování Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Nastolený centralismus se dotkl nejen českých zemí (byl podpořen i tím, že se Josef II. nedal korunovat českým králem), ale citelně zasáhl i chebská privilegia a zničil zvláštní statut města. Cheb se tak postupem doby vyvinul v provinciální město, které se obrnilo velkou měrou konzervatismu. Městu zbyla jen „nostalgie“ po starých dobrých časech, protože bývalá chebská samospráva byla rychle omezována, až byla v podstatě úplně zrušena. Cheb byl podřízen Krajskému úřadu v Lokti, hlavně v důležitých oblastech správy a financí.⁶¹

Tereziánská a josefínská doba znamenala postátnění správy v zemích i krajích⁶², zasahovala především proti stavům a nastolila novou vrstvu úřednictva, která se tvořila z měšťanské inteligence. Josef II. zrušil společné rozhodování několika vedoucích úředníků a zavedl tzv. monokratickou správu. U úřednictva bylo nově požadováno především právnické vzdělání, císařův pokus o přeměnu právnické fakulty na zařízení

⁵⁷ Srovnej HLAVAČKA (2006: 39) i HLEDÍKOVÁ (2005: 304) uvádějí shodně počet v okresním zastupitelstvu 36, chebský autor SCHREINER (1988:13) se v počtu liší, uvádí počet 42.

⁵⁸ Říšský obecní zákon z 5. března 1862 a Obecní řád pro Čechy z 16. dubna 1864.

⁵⁹ SCHREINER, Lorenz. *Eger*, s. 13-14.

⁶⁰ Tamtéž, s. 163.

⁶¹ BOLDT, Frank. *Cheb, město evropských dějin*. Praha, Litomyšl, 2010, s. 75-79.

⁶² Postátnění krajské správy v roce 1751 bylo velmi důležitým krokem, který měl umožnit bezprostřední vliv státu i na vrchnostenské úřady a magistráty, Cheb spadl pod Loketský kraj.

chrlicí nové úřednictvo byl naštěstí neúspěšný.⁶³ Stát si novým systémem chtěl zajistit loajálnost byrokratů vůči státu a vladaři. Stejně jako ve státní správě silně vzrostl panovníkův vliv i uvnitř všech měst.

Dosud dvanáctičlenné rady byly roku 1751 zmenšeny na osmičlenné, od 1749 byl post úředníka městského úřadu podmíněn návštěvou některých univerzitních přednášek. Radní nově dostávali stálý plat. Počet ostatních radních, mimo purkmistra, byl z velkého počtu některých měst zmenšen na čtyři až šest, pro město Cheb platil počet šest.⁶⁴ Berní a politická správa byla podřízena dohledu postátněných krajských hejtmanů. Krajská hejtmanství byla činná zejména v policejní, soudní a politické agendě ve velkém rozsahu. Do poloviny 18. století se vytvořily tyto hlavní agendy: politická, policejní, berní, vojenská, finanční, živnostenská, obchodní, průmyslová, soudní, pokud ji nevykonával přímo soudní orgán.⁶⁵

4. prosince 1783 vydal Josef II. instrukce pro úřednictvo – tzv. „*pastýřský list*“, ve kterém je stanoveno, že se všichni úředníci budou bez výjimky snažit, správně pochopit význam panovníkových nařízení, svůj úřad nepovedou automaticky, ale budou se snažit stav věcí vylepšovat. Bylo zde také upozornění proti úřednímu šimlu a zbytečné administraci. V instrukci se přímo uvádělo: „*Kdo má na zřeteli pouze užitek nebo pocty, své služby a obsluhu považuje za vedlejší věc, ten má raději napřed říci a opustiti úřad, jehož není hoden...*“.⁶⁶ Takto zněl zákon, ale praxe vypadala zcela odlišně! Josef II. při svých inspekcích zjistil, že agenda je těžkopádná, její vyřizování trvá dlouho a že navzdory listu a instrukcím bují korupce a protekce. „*Panovník nepochopil, že jeho plamenným výzvám nenaslouchají hrdinové, nýbrž armáda zakřiknutých a znejistělých úředníků.*“⁶⁷ Problém možná vězel v monokratickém způsobu rozhodování, možná v odbourání osobní iniciativy či v císařově idealizaci úřednického systému. Jeho zklamání vyústilo ve vydání 14 bodů, které stanovovaly práva a povinnosti úředníků. „*Císař zakázal přijímání úplatků, zastávání vícera státních úřadů současně, vykonávání vedlejšího povolání, omezovala se protekce i výdaje na správu. Zároveň se rozšířil systém penzí a stanovila se pracovní doba. Po pruském vzoru zavedl císař tajné hodnocení úředníků, tzv. konduitní listiny. Do nich*

⁶³ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009, s. 28.

⁶⁴ SOKA Cheb, AMCH. Inv. č. 145-149, Rathspratokoll 1811.

⁶⁵ KOCÍCH Miroslav. *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1960*. Opava, 1997, s. 31.

⁶⁶ Tamtéž, s. 33.

⁶⁷ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II. Cesta Rakouska do moderní doby*. Praha, 2008, s. 178.

*každému úředníkovi nadřizený pravidelně zaznamenával nejen služební údaje, ale i loajalitu a ryze soukromé údaje. Za špatně odvedenou práci hrozily postihy a tresty. Nad tím vším se vznášel apel, aby úředník při práci pro stát zapomněl na sebe, na všechny ohledy a na mysli měl pouze blaho obecné, zájem státu.*⁶⁸

Města, pojímaná jako výrobní a odbytové centrum, měla být díky josefínským reformám zařazena do jednotné státní soustavy centrálně řízené z Vídně, bez ohledu na to, zda šlo o město královské či poddanské. Reforma byla provedena nejprve roku 1784 ve čtyřech městech pražských, v letech 1786-1787 pak ve všech ostatních městech. Tímto skončila původní podoba městských rad, založená na volitelnosti jejich členů z řad měšťanstva. Volitelnost byla sice ponechána, ale s podmínkou složení zkoušek u apelačního soudu. Vznikla místa zkoušených radních, která byla placená. Nejprve dostala Praha do svého čela magistrát a pak přišla na řadu i ostatní města. Při regulaci magistrátů byla města rozdělena do tří kategorií s plným magistrátem, neúplným magistrátem a bez magistrátu.⁶⁹ Cheb získal úplný magistrát se šesti zkoušenými radními v čele se zkoušeným purkmistrem.

Města byla těmito reformami zapojena do jednotné soustavy úřadů centrálně řízených z Vídně. Magistráty byly ve své soudní činnosti podřízeny apelačnímu soudu, ve správní činnosti pak krajskému hejtmanovi v Lokti. Od roku 1803 byl purkmistr i magistrátní radové jmenováni přímo guberniem a apelačním soudem. Od roku 1784 bylo také důsledně odděleno soudnictví od správy. Městské soudnictví, vykonávané příslušným senátem magistrátu, bylo omezeno v rámci třístupňového soudnictví na nejnižší stupeň.

Regulace magistrátu dala vzniknout nové úřednické vrstvě zabývající se profesionálně správou města. Některá města získala úředníky bez vazby na město.⁷⁰ Chebu se toto nedotklo, všichni úředníci magistrátu byli chebskými rodáky, zastupujícími tehdejší zájmy města.

Revoluční rok 1848 znamenal konec poddanství a s tím i patrimoniální správy. Poté, co přestali vykonávat správu majitelé jednotlivých panství, bylo potřeba vytvořit nové územní jednotky. Vznikla nová obecní samospráva, základní jednotka veřejné správy. Tato místní

⁶⁸ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009, s. 28.

⁶⁹ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 256-258.

⁷⁰ *Dějiny Prahy II*. Praha, Litomyšl, 1998, s. 17.

samospráva byla ve všech svých rozhodováních nezávislá na státní správě. Uvedené změny ve správě s sebou přinesly i reorganizaci krajů. Byl zaveden nový mezistupeň - okres.⁷¹ Právě v této době plné zvrátů a změn odchází magistrátní a policejní rada Grüner do penze.

⁷¹ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 252.

3. Vývoj státního policejního úřadu

Policie zvala se původně veškerá správa státní, veškerá péče státu o veřejné blaho, později vnitřní správa státní s vyloučením konání spravedlnosti (v tomto smysle správní věda a správní právo zvaly se „vědou policejní“), ještě později obor správy státní, jenž nyní nazývá se správou politickou (tj. vnitřní správa státní s vyloučením správy spravedlnosti, finanční a vojenské), až konečně v nejnovější době policie čili správa policejní značí jistou obmezenou část správy politické, jejíž rozsah i pojem v literatuře státnovědecké nejrozličnějším způsobem se stanoví.⁷²

3. 1. Pojem policie a její vývoj

Slovo policie je odvozeno z řeckého, později latinizovaného *p o l i t i a*. Původně označovalo buď občanství, nebo obecní správu. Pod pojmem policie se rozumělo soužití občanstva a veřejný řád. Pevné ohraničení tohoto pojmu neexistovalo. Do Německa pronikl výraz v novém smyslu v době renesance ve formě „Polizei“. Všeobecného rozšíření a pravé obliby dosáhl tento pojem teprve v roce 1530. V této době začíná éra proslulých německých „policejních řádů“. První policejní řád byl vydán na říšském sněmu v Augsburku. Obsahoval 39 článků různých předpisů. Pozdější říšské sněmy v 16. století⁷³ se zabývaly již jen převážně poukazy a výklady těchto řádů. Kromě toho vydávaly samostatné předpisy o pronásledování nebezpečných žoldnéřů, vrahů, lupičů. S těmito samostatnými předpisy je pak možno se setkat i v partikulární rakouské legislativě. Poslední „vylepšený“ říšský policejní řád byl vydán roku 1577 na říšském sněmu ve Frankfurtu.⁷⁴

Přesného vědeckého vymezení dosáhlo slovo policie díky Francouzi Delemarovi. Vymezil pojem ve smyslu „vnitřní správy“, který se uchoval, a zůstal hlavním významem v literatuře a zákonodárství spojovaným s policií. Od poloviny 18. století vznikla v Německu bohatá literatura o policejní vědě. Jednotliví spisovatelé udávají velice různé

⁷² *Ottův slovník naučný XX.* Praha 1903, s. 97.

⁷³ Konaly se v letech 1552, 1555, 1559.

⁷⁴ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku, se zřetelem na středověkou policejní soustavu městskou vůbec.* Praha, 1909, s. 15-17.

definice policie. Hlavním reprezentantem této policejní vědy byl Jan Jindřich Justi⁷⁵ a Josef Sonnenfels⁷⁶. Tím došlo konečně k vymezení policejní činnosti v našem moderním smyslu.⁷⁷ Policie byla chápána jako prostředek státní intervence, která spojovala kontrolu a dozor. Pojem *p o l i z e y, p u l i z i a, p o l i c e* byl původně synonymem pro čistotu či pořádek. Nového významu nabyla policie v roce 1666, kdy byla díky Colbertovi ve Francii zřízena *Lieutenant de police de Paris*. Vznikla tak policie jako instituce v čele s *lieutenant de police*. Tato instituce byla podřízena přímo králi a disponovala skoro neomezenou mocí.⁷⁸

Co se historie týká, zprávy o policejních institucích můžeme zaznamenat již ve 4. století př. n. l., kdy v Athénách působí skytští lučištníci konající pořádkovou službu. Ve starém Římě nacházíme městské kohorty i městské hasiče konající hlídkovou službu. V této době ještě nejsou přesně diferencovány pojmy armáda a policie.

Pád Západořímské říše představoval nejen rozklad latinské části impéria, ale i zánik po staletí budovaných institucí. Policejní organizace nacházíme spíše v byzantském císařství či v italských republikách, tedy u dědiců tradic impéria. Trvalo mnoho staletí, než se vyvinuly moderní bezpečnostní složky.

Ve středověku můžeme mezi atypické bezpečnostní složky zařadit templáře. Prvotní úkoly řádu byly ryze policejního charakteru, tj. ochrana poutníků na veřejných cestách mezi Jaffou a Jeruzalémem před vrahy a lupiči. Mezi pořádkové složky středověku lze zařadit i městské žoldnéře, kteří byli z našeho hlediska již policisty. Žoldněři hlídali městské vězení jako dnešní vězeňská stráž, pronásledovali lupiče a bandity jako moderní četnictvo, byli součástí bojující armády spolu s vojenskými polními jednotkami. Městští žoldněři byli zároveň přepychem, neboť si je města musela vydržovat na vlastní náklady. Zajištění obrany a bezpečnosti státu bylo tradiční povinností panovníka.⁷⁹

Za pravlast moderní policie lze považovat Francii. Vlastním původcem nebo zakladatelem policie můžeme v dnešním slova smyslu označit Ludvíka XIV. Již v roce 1667 byla bezpečnostní správa vyňata v Paříži z působnosti magistrátu a přenechána

⁷⁵ J.J.Justi (1702-1771) působil na Theresianu ve Vídni, autor četných spisů, hlavně „Grundsätze der Polizeiwissenschaft“

⁷⁶ J. Sonnenfels (1732-1817) rakouský klasik osvíceného absolutismu, dílo „Grundsätze der Polizeihandlung und Finanzwissenschaft“

⁷⁷ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku, se zřetelem na středověkou policejní soustavu městskou vůbec*. Praha, 1909, s. 19-21.

⁷⁸ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004, s. 53.

⁷⁹ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I*. Praha, 1997, s. 10-12.

zvláštnímu královskému úředníkovi – lieutenant de police - prozatím ještě s neurčitou kompetencí, ale čistě policejního rázu.

V roce 1697 došlo působením markýze Marc René d'Argenson k centrální organizaci francouzské policie. Sám se stal prvním policejním šéfem. Jednalo se o první moderní organizaci státní policie. Analogické instituce pak vznikají v dalších zemích. Anglie se přizpůsobila francouzské policejní soustavě nejpozději. V Londýně byla zavedena státní policie teprve v roce 1829.⁸⁰ Sbor konstáblů, založený v Londýně právě v roce 1829, byl natolik významný, že se jím inspirovala roku 1845 policie v Madridu, roku 1848 v Berlíně, roku 1852 v Paříži. Podle londýnského, pařížského či berlínského vzoru pak vznikaly podobné sbory ve Švédsku, Dánsku, Rumunsku, Itálii, Belgii, Rusku.⁸¹

3. 2. Situace v habsburské monarchii

Ve středověku nelze vymezit přesné hranice mezi činností policie a kriminální justice. Nicméně policejní exekutiva zůstala po celý středověk v kompetenci rychtáře, i když se postupem času začaly tvořit různé městské orgány. Vedle exekutivy rychtářovy existuje i exekutiva měšťanstva, která se zabývala případy, kdy klasické prostředky k udržení pořádku nestačily. Obecně ale panoval ve středověkých městech neklid. Pravidelným jevem byly pouliční boje mezi jednotlivci, dokonce i příbuznými. Aby se zabránilo těmto sporům, vznikly tzv. Stadtrechty⁸², které stanovovaly přísné tresty pro provinilce. Často ovšem ani rychtář s čeledí nebyl schopen nastolit potřebný pořádek. Od konce 15. století se vyvinula řádná stráž, která se stále zdokonalovala.⁸³

Rok 1526 znamená zánik vídeňské autonomie. Vzniklo nové městské zřízení, které zůstalo bezmála 260 let nezměněné a znamenalo omezení městské samosprávy ve prospěch zeměpanské moci. Magistrát, který byl dříve neomezený, byl kontrolován dozorcí a odvolací instancí. Správa sama, tudíž i správa policejní, zůstala sice prozatím

⁸⁰ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku, se zřetelem na středověkou policejní soustavu městskou vůbec*. Praha, 1909, s. 12-14.

⁸¹ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I*. Praha, 1997, s. 12.

⁸² Stadtrechty byly klasickým svědectvím pro časté a vážné nepokoje ve středověké Vídni, mezi stadtrechty (jakési trestní zákoníky) se řadí např. Leopoldinum (1221), Fridericianum (1224) a Rudolfinum (1278), které obsahují nejrůznější trestní artikuly.

⁸³ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku, se zřetelem na středověkou policejní soustavu městskou vůbec*. Praha, 1909, s. 91-103.

v rukou purkmistra a městské rady, ale byla podřízena kontrole zemské vlády. Purkmistr disponuje s rychtářovou exekutivou a vedle ní se začala tvořit samostatná městská policejní exekutiva. Předmětem péče zeměpanské moci se stala především policie cizinecká, která obstarávala také klid a bezpečnost v samotném městě. Za vlády Ferdinanda I. hrála významnou roli především mravnostní policie. To dokládají dva patenty z roku 1524, které zakázaly rouhání, opilství, lehkovážné lání, zaklínání a hromování. Důkladně se pak těmito záležitostmi zabývaly veškeré pozdější policejní řády, které zakázaly i „nemanželské obcování“.

Za zmínku rovněž stojí, že Rakousko a Bavorsko patřily k prvním zemím, jejichž vláda zakročila mimo jiné i proti prostituci. S jakým úspěchem, to už ponechme stranou. Policejní řády také zakazovaly a omezovaly přepych. Reformace pak dala podnět k zavedení státní cenzury. Další řády upravovaly například policii požární, tržní a živnostenskou.⁸⁴

Zvláště v 18. století byla po vzoru pařížské policie vytvořena policie v dalších velkých evropských městech. Marie Terezie si nechala pořídit detailní studie pařížské policie a podle nich začala budovat rakouský aparát.⁸⁵ K dokonalosti ho dovedl její syn Josef II. a následně i Metternich, který měl bohaté zkušenosti z Paříže s Fouché.⁸⁶

Vytvoření policejní organizace ve Vídni charakterizují roky 1751, 1754 a zvláště 1776, V těchto letech proběhly jednotlivé reformy. Poslední reforma z roku 1776 se stala pravým základem moderní vídeňské policejní organizace. Před rokem 1751 vedl policejní správu magistrát a městský soud. Toto rozdělení policejní pravomoci sahá svými počátky hluboko do středověku. Teoreticky spoluzodpovídal za veřejnou bezpečnost ve Vídni až do doby Josefa II.⁸⁷

Významným mezníkem v dějinách policie habsburské monarchie se stal rok 1776, kdy byla provedena reforma vídeňské policejní stráže. Stala se nejen základnou pozdějšího vývoje, ale i vzorem pro vytváření obdobných složek v dalších centrech mocnářství. Reorganizovaná vídeňská policie byla prototypem pro vytváření obdobných složek, které bychom z dnešního pohledu označili jako státní policii.

⁸⁴ Tamtéž, s. 278-285.

⁸⁵ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004, s. 53.

⁸⁶ *Josef Fouché (1759 – 1820)* v roce 1799 zvolen direktoriem ministrem policie, ve funkci zůstal i za Napoleona, intrikán, vytvořil speciální síť tajné policie

⁸⁷ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Zeměpanská organizace policejní v letech 1749-1780*. Praha, 1911, s. 76-85.

V roce 1791 byl pro tyto součásti zaveden název Vojenský policejní strážní sbor.⁸⁸ Název by mohl klamat a vytvářet dojem, že se jednalo o vojenskou policii. Nebylo tomu tak. Je sice pravda, že policisté se většinou rekrutovali z vysloužilých vojáků a měli pravidla podobná vojenským. V případě spáchání trestného činu stanuli před vojenskými soudy a v případě zdravotní neschopnosti měli nárok na zaopatření v některé z vojenských invalidoven. Integrovaní součástí armády však nebyli, a ve výkonu služby podléhali policejním ředitelstvím. Nicméně ale Vojenský policejní strážní sbor nikdy nepokryl veškerou policejní službu v monarchii, která z převážné většiny spočívala na městských a obecních policiích.⁸⁹

Třetí významná reorganizace policejních služeb spadá do období vlády Josefa II. Provedením reformy byl roku 1782 pověřen tehdejší dolnorakouský místodržitel hrabě *Jan Pergen*. Stal se otcem dalekosáhlých reforem a zakladatelem rakouské státní centralizované policie. Nejprve působil v diplomatických službách a v letech 1766-1772 řídil „diplomatičnou policii“. Z toho důvodu preferoval zejména tajnou policii. V rámci Pergenových reforem byla zrušena stará bezpečnostní komise. Hned, jak byl jmenován prezidentem dolnorakouské vlády, začal si všimnout nedostatků v organizaci tehdejší policie. Už samotný obsah pojmu policie mu nevyhovoval. Tehdy se rozumělo pod pojmem policie vše, co se týkalo zkrášlení, pohodlí a pořádku veřejných zařízení. Pergen však viděl hlavní činnost policie v péči o bezpečnost panovníka a všech jeho poddaných, tedy nejen v péči o celek, ale i o jednotlivce. Tato péče se neměla vztahovat jen na osoby, ale také na majetek.

Dále mělo být úkolem policie, co nejdříve vypátrat zločince, nastolit pořádek a následně potrestání. Policie také měla mít k dispozici evidenci pobytu zločinců a přímé zprávy ze zemských hranic a z vnitrozemí.

Pergen proto navrhoval, aby byla policejní stráž ve Vídni opět přímo podřízena vládě. Policejní úřad měl úzce spolupracovat s celními úřady a s vojskem. V práci a reorganizaci policie Pergenovi pomáhal schopný vídeňský policejní ředitel Beer. Reforma měla policii postavit na zcela nový základ, aby mohla být jednotně řízena z Vídně.⁹⁰

Podle ustanovení z roku 1782 se policie dělila na „vyšší“, tedy tajnou policii řízenou nově ustanoveným policejním ředitelem, a „nižší“, uniformovanou, která spadala do kompetence městského hejtmana a městského soudu. Řízení pro nižší policii se ale

⁸⁸ Militär-Polizei-Wach-Corps.

⁸⁹ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny obecních policií I*. Praha, 2004, s. 27.

⁹⁰ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 50-51.

neosvědčilo, a tak byla i uniformovaná policie podřízena od roku 1783 policejnímu řediteli.⁹¹

3. 2. 1. Zřízení komisí

Pro policejní správu jsou důležité různé komise vzniklé u zemských vlád. Právě na nich leží těžiště policejní správy a od nich se nadále odvíjí moderní policejní organizace. Proto bych se o nich na začátku také zmínila. Pro naše účely je nutno poznamenat především komisi bezpečnostní „Sicherheits-Hofkommission“, která je z komisí, které se zabývaly policejní správou, tou nejdůležitější. Lze ji nazvat „komisí par excellence“. Tato komise byla zřízena patentem ze dne 30. září 1721 a ovládala bezpečnostní zřízení v Rakousku až do roku 1782, kdy byla zrušena Josefem II.

Na bezpečnostní komisi přecházejí po roce 1721 mnohé funkce vídeňské policejní správy, které dosud zastával městský soud. Ten se postupně omezil jen na represivní výkony, kdežto preventivní stránka zůstala v kompetenci komise. Bezpečnostní komise byla hned zpočátku založena výhradně pro záležitosti týkající se veřejné bezpečnosti. Zůstala v podstatě nezměněna až do roku 1749. Tento rok znamenal dalekosáhlé změny, neboť podle vzoru rakouské bezpečnostní komise byly zaváděny bezpečnostní komise ve všech dědičných zemích. Takže policejní správa nabývá formální jednoty a je prvopočátkem ucelené policejní soustavy, kterou pak dokončil Josef II.

Předsedou bezpečnostní komise se stal dolnorakouský místodržitel, dále byli členy tři radové direktoria, přibráno bylo i šest radů z reprezentace, dva přisedící zemského soudu a posledním byl vídeňský biskup. Přesto, že se komise stala vzorem pro vznik zemských bezpečnostních komisí, neměla centrální charakter. Až do doby vlády Josefa II. neexistuje zvláštní policejní centrální úřad.

Pravomoc bezpečnostních komisí byla po celou dobu trvání celkem stejná. Týkala se hlavně povšechného dozoru nad dodržováním zeměpanských nařízení, dohledu nad podřízenými orgány. Měla udržovat veřejný pokoj a bezpečnost, měla zadržovat a zatýkat

⁹¹ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.* Praha, 1997, s. 48-49.

nebezpečné, podezřelé a lenošící osoby, především cizince. Dále odstraňovat žebrotu a zabráňovat všemu, co by budilo veřejné pohoršení.⁹²

3. 2. 2. Vznik moderní policejní organizace

„V módě jsou teď nové ideje, se kterými nemohu a nebudu nikdy souhlasit. Vyvarujte se těchto idejí a držte se pozitivního a daného, protože já nepotřebuju žádné učence, nýbrž loajální občany.“

*z projevu císaře Františka I.*⁹³

Jak jsem se již výše zmínila, tvůrcem systému moderní a tajné policie byl Josef II. Zprvu byla policie nasměrována proti odpůrcům osvícenských reforem, po nástupu reakčního absolutismu proti pokroku a samostatnému myšlení.⁹⁴

Za vlády Leopolda II. došlo přechodně k oslabení policejního systému. Policie ztratila úřad nejvyššího šéfa a podléhala výlučně jednotlivým místodržitelům. Celý aparát velmi oslabil pozici tajné policie.⁹⁵

Obnovena byla až za císaře Františka I. Ten povolal Pergena znovu do služby jako státního ministra podřízeného přímo panovníkovi a nařídil mu vést veřejnou a tajnou policii stejným způsobem, jako to prováděl pro jeho strýce. Pergenovi bylo téměř 70 let. Roku 1801 připojili podle Pergenových návrhů k policii i cenzura. Policejnímu ředitelství ve Vídni podřídili policejní ředitelství v hlavních městech jednotlivých zemí monarchie. Policie sledovala především politické dění a kriminálních živlů si všímala jen sporadicky. Právě díky tomu byly mnohé obce nuceny založit si vlastní svépomocné milice „pro ochranu životů a majetku“.⁹⁶ Nejvyšším orgánem politické správy se v roce 1802 stala opět dvorská kancelář. V čele stál nejvyšší kancléř nazývaný také ministr vnitra. Rok 1848

⁹² MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Zeměpanská organizace policejní v letech 1749-1780*. Praha, 1911, s. 31-43.

⁹³ BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách III*. Praha, Litomyšl, 2006, s. 148.

⁹⁴ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 151.

⁹⁵ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I*. Praha, 1997, s. 50.

⁹⁶ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 – 1848*. Praha, 1999, s. 45-47.

znamenal úplnou přeměnu kanceláře na ministerstvo vnitra, jeho součástí pak byl policejní a cenzurní dvorský úřad.⁹⁷

Dne 13. ledna 1804 se po hraběti Pergenu ujal řízení ministerstva vnitra baron Sumeraw.⁹⁸ Ten také, stejně jako Pergenu, prosazoval zlepšení organizace tajné policie. Svou reformu odůvodňoval napjatými poměry v celé Evropě. Sumeraw požadoval především rozšíření počtu komisařů a policejních důvěrníků. Tato reorganizace znamenala značné finanční zatížení, jelikož Sumeraw požadoval vyšší platy. Kupodivu jinak šetrný a úzkostlivý císař František I. návrh bez váhání přijal. Císař se také dvakrát pokusil odloučit správu veřejné policie od tajné. Poprvé za Pergenu a podruhé v roce 1807, ale stejně jako u hraběte se ani u Sumerawa nesešel s pochopením. Oba tento návrh rázně odmítli se zdůrazněním nedílnosti tajné a veřejné policie, aby nedocházelo ke zmatkům v agendě.

Císař František od zamýšlené změny upustil. Organizace a činnost nejvyššího policejního úřadu „*Polizeihofstelle*“ tak zůstala na těchto základech nezměněna až do roku 1848, kdy byl nejvyšší policejní úřad zrušen a přičleněn k ministerstvu vnitra. Netrvalo dlouho a úřad byl roku 1852 pod novým názvem opět obnoven – nyní „*Oberste Polizeibehörde*“. V roce 1859 pak z něj bylo vytvořeno samostatné policejní ministerstvo. Rok 1867 znamená další změnu. Agenda policejního ministerstva byla svěřena prezidiu ministerské rady. Rok nato, tedy 1868, byla policejní správa přidělena novému úřadu - ministerstvu pro zemskou obranu a veřejnou bezpečnost. Konečně až v roce 1870 došlo k definitivní změně, policejní oddělení ministerstva zemské obrany bylo zrušeno a nadále spadalo do kompetence ministerstva vnitra.⁹⁹

K uvolnění některých cenzurních předpisů a dohledu tajné policie dochází jen krátce po roce 1809 v souladu se zahraniční politikou, která se orientuje na Francii. Obrat pak nastal hned v srpnu 1813, kdy byla Francii vyhlášena válka. Rakouská policie ztratila ihned zábrany. Již v srpnu bylo zatčeno takové množství podezřelých osob, že například v Praze bylo vězení zcela přeplněno a nejvyšší purkrabí F. A. Kolowrat žádal císaře, aby mohla být část zadržených převezena do vězení v Olomouci. Přísné cenzurní předpisy zůstaly

⁹⁷ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 155.

⁹⁸ *Svobodný pán Sumeraw* (podepisuje se Sumeraw), od 1801 viceprezident nejvyššího policejního úřadu, 1802 jmenován prezidentem dolnorakouské zemské vlády, 1804 prezidentem nejvyššího policejního úřadu. V této funkci zůstal do 28. července 1808, zemřel 1817.

⁹⁹ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 126-131.

v platnosti beze změny až do roku 1848. Cenzuru řídil policejní prezident hrabě Sedlnitzky přezdívaný „hrabě Škrta“.¹⁰⁰

Dalo by se říci, že rok 1814 znamenal konec změn v politických poměrech v Rakousku. Restaurační režim ukončil i léta experimentů a reform ve státních úřadech. Systém policejního františkovského absolutismu fungoval více než třicet let v podstatě beze změn. Absolutistická vláda Františka I. se obrazně řečeno opírala o čtyři armády: stojících vojáků, sedících úředníků, klečících kněží a plížících se udavačů. Základním pilířem státu měla být podle panovníka bezpodmínečná věrnost císaři. Františkův absolutismus potlačoval do značné míry stavovskou samosprávu a rovněž policie byla podřízena přímo císaři.

Dohled nad dodržováním ustálených pořádků prováděla tajná policie. Policie měla také výsostné postavení, jelikož veškerá správa politická, hospodářská, finanční i daňová spadala pod gubernia, jen policie ne.

V letech 1817 až 1848 vykonával funkci policejního ministra Metternichův odchovanec hrabě Sedlnitzky. Jeho hůl byla zosobněním předbřeznového tajného policisty.¹⁰¹ Myšlenka státní politické policie, skládající se z tajně působících policistů v civilu, byla převzata ze systému, který Napoleon nastolil po státním převratu v listopadu 1799. Mít tajnou policii se pro Habsburky i ostatní evropské panovnické rody stalo znakem „moderní“ monarchie. Agenti často pocházeli ze zchudlé vyšší vrstvy a působili v kavárnách, restauracích, soukromých salonech nebo v bankách. Slídili, otvírali cizí dveře i cizí dopisy nad párou a podpláceli. Každý významnější člověk byl sledován.¹⁰² Metternich byl přímým nadřízeným policejního ministra a celý policejní aparát se stal jakýmsi orgánem státní kanceláře, která v této době nabyla velice na významu.¹⁰³

Kníže Metternich se stal „ochráncem“ společnosti. Považoval za nutné chránit lid před zdrojem nákazy v podobě liberálního tisku. Z tohoto důvodu byly v Rakousku zakázány zahraniční noviny, které se pravidelně objevovaly jen v lázeňských městech. Jediné tolerované byly *Allgemeine Zeitung*. Lidé podezřelí z liberální nákazy byli pod stálým

¹⁰⁰ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 – 1848*. Praha, 1999, s. 45-47.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 34-40.

¹⁰² JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby. Devatenácté století*. Praha, 1998, s. 93.

¹⁰³ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 157.

policejním dozorem. Policie o nich hromadila zprávy, a četla jejich korespondenci. Ti, kteří působili ve státních službách, měli zastaven služební postup.

Policie a tajná policie především měla obrovský aparát, na který byla napojena síť všudypřítomných donašečů a udavačů. Policie za úplatu a různé sliby získávala potřebné informace od všech vrstev obyvatelstva. Důležitým zdrojem informací byla především korespondence. Vyškolení policisté otvírali dopisy tak, že adresát nic nepoznal. Mezi nejzajímavější patřila především korespondence diplomatů, cizinců a veřejně činných osob.¹⁰⁴ Rakouská policie dostala rozkaz bránit tomu, aby do monarchie pronikaly „pikle sektářů, liberálů a revolucionářů“. Starala se, aby byl odhalen každý pokus „zavést jed nespokojenosti a novot do země“ a aby „zlá nebo podezřelá individua byla pevně držena na uzdě a bezpečně zneškodněna“.¹⁰⁵

Padesátá léta 19. století, tedy tzv. období neoabsolutismu, znamenala spíše rozvoj státních složek. 25. dubna 1852 byl za Bachovy vlády obnoven Nejvyšší policejní úřad, vedle armády nejtypičtější instituce neoabsolutismu. Šéf Nejvyššího policejního úřadu byl přímo podřízen císaři a účastnil se zasedání vlády. Nejvyšší policejní úřad byl v roce 1859 přeměněn na policejní ministerstvo, které bylo později spojeno s ministerstvem vnitra. Zaniklo roku 1867.¹⁰⁶

Obor působnosti policejních úřadů se týkal v roce 1850 především péče o pokoj, řád a bezpečnost. Výkon policie byl obecně věcí politických úřadů, jen větší města si i nadále v případě potřeby zřizovala zvláštní policejní úřady.¹⁰⁷

Šedesátá léta přinesla vlnu liberalismu. Představovala expanzi komunálních složek na úkor složek státních. Toto se projevilo markantně po prohrané válce s Pruskem v roce 1866. Státní bezpečnostní složky vyklízely spolu s armádou území před postupující pruskou armádou a v daném prostoru hrozilo až do příchodu okupační armády bezpečnostní vakuum. To vedlo místní správy k vytváření provizorních městských policí, které využívala pruská okupační správa. Někde byly zakonzervovány i po válce.

Od 70. let 19. století dochází z bezpečnostního hlediska k některým výrazným změnám. V bezpečnostních složkách dochází ke strukturaci, která se bude uplatňovat

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 48-49.

¹⁰⁵ ŠEDIVÝ, *Metternich kontra Napoleon*. Praha, 1998, s. 200.

¹⁰⁶ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 249-250.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 283.

zhruba v následujících osmi desetiletích. Celkově lze tento systém charakterizovat tak, že bezpečnostní službu v terénu vykonávalo četnictvo, ve městech uniformovaná a neuniformovaná policie. Policie se dělila na státní a městskou, přičemž u uniformované složky převažovala složka městská - obecní. Např. v českých zemích byla jediná státní uniformovaná policie v Praze, ostatní uniformované policejní sbory byly městské.¹⁰⁸

3. 3. Vývoj v českých zemích

Policejní péče byla samozřejmou součástí politické správy, proto vrchní policejní dozor provádělo v Čechách pražské místodržitelství a později gubernia. Agenda policejního rázu ještě nebyla přesně vymezena. Tu neupřesnila ani instrukce Rudolfa II. z roku 1577, kterou bylo zřízeno české místodržitelství.

Místodržící měli mít dohled nad pražskou i mimopražskou městskou správou a měli také pečovat o rychlé plnění spravedlnosti. Mezi jejich úkoly patřil i dozor nad jakostí a cenou potravin a řemeslných výrobků, nad požáry a vůbec nad vším, co náleželo ke správné policejní službě. Následující vydané instrukce, v podstatě vycházely z instrukce Rudolfa II. Změnu přinesla až instrukce vydaná Marií Terezií pro české gubernium v roce 1764, která jasně rozlišila dvojí stránku policejní kompetence. Stejně jako v rakouských zemích, tak i v českých zemích byly zřízeny různé komise.

Počátky policejní komise se datují k roku 1621, kdy pražský místodržitel kníže Karel z Lichtenštejna ustanovil v každém ze tří pražských měst zvláštní policejní komisi, jejímž úkolem bylo především odstranění drahoty v městech pražských - kontrola jakosti a správné váhy, stíhání lichvy, regulace cen potravin. Nejdůležitější komisí v našich podmínkách zůstává zvláštní komise bezpečnostní, se stejným polem působnosti jako v rakouských zemích. Obširný policejní řád byl vydán dne 30. dubna 1685, upravoval působnost královských hejtmanů. Organizace policejní a bezpečnostní správy zůstávala v Čechách ale značně těžkopádná, a nemohla přesně plnit své úkoly.¹⁰⁹

Situace se začíná měnit po návštěvě Josefa II. v Čechách v roce 1771. Ve své relaci se Marii Terezií zmiňuje o všech nedostatcích, se kterými se za své cesty setkal, a navrhuje

¹⁰⁸ MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny obecních policí I.* Praha, 2004, s. 27-28.

¹⁰⁹ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze.* Praha, 1926, s. 12-28.

prostředky k nápravě. V relaci píše o tom, jak díky sporům mezi magistráty a krajskými hejtmany a mezi guberniem trpí vnitřní a policejní správa měst, stoupá drahota a bují lichva.

Netrvalo dlouho a jednání o reformě policejní správy se dostalo k projednávání. Josef projevil přání, aby byly zrušeny všechny guberniální komise až na komisi vojenskou a duchovní. Čtyři pražské magistráty měly být sloučeny do jednoho a ze tří královských hejtmanů měl zůstat jen jeden, který by vedl policejní agendu.

Tato reorganizace se v Čechách nesetkala s příliš velkým ohlasem. Nejvyšší purkrabí Nostic měl četné námitky a některé se mu podařilo prosadit i přes neústupnost Josefa II. Navrhoval kupříkladu, aby zřídili mezi guberniem a magistrátem zprostředkující instanci v podobě policejního ředitele, podřízeného nejvyššímu purkrabí. Nosticův návrh zřídít „*lieutenanta de police*“ - policejního ředitele - byl ovšem zamítnut. Od 1. srpna 1784 začal působit jediný magistrát pro všechna pražská města, ale na policejní organizaci pražských měst se zatím nic nezměnilo.¹¹⁰

Druhá polovina 19. století přinesla s pádem feudálního absolutismu i vznik nového bezpečnostního sboru – četnictva - budovaného jako nemyslíci poslušný nástroj státu. Četník nebyl oprávněn přezkoumávat správnost příkazů. Policejní orgány, které navázaly na starší městská hejtmanství, se staly policejními úřady a větší města měla svá policejní ředitelství. Je nutné začít odlišovat státní policii od obecní. Tudíž policejní úředníci v obcích spadali přímo pod obec, nikoli pod stát, a proto mu ani nebyli podřízeni. Státní policie se dělila buď na uniformovanou, nebo civilní – „tajné“. Jejich úkolem bylo podle policejního řádu pozorováním, represí a prevencí pečovat o zachování veřejného pořádku, právního řádu a bezpečnosti osob a majetku.¹¹¹

Pražská policie nosila uniformu a služební čísla. Každý policista byl vybaven píšťalkou. Při doplňování sboru měli přednost vojenští poloinvalidé. Mimo Prahu vznikly policejní sbory ještě v Brně a Opavě. Pražský policejní sbor měl ve 30. letech 19. století zhruba 500 mužů.¹¹²

¹¹⁰ Tamtéž, s. 43-51.

¹¹¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 223-226.

¹¹² MACEK, P. - UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I*. Praha, 1997, s. 55.

3. 3. 1. Zřízení policejního ředitelství v Praze

Cílem Josefa II. bylo vytvořit jednotnou síť centralizované administrativy. Reformou policejní správy se začal zabývat prezident dolnorakouské zemské vlády hrabě Pergen, který pracoval na sjednocujícím programu podle jednotných zásad a jednotného vedení. Po šesti týdnech léčebného pobytu v Karlových Varech 22. července 1784 předložil svůj nový návrh na reorganizaci. Do hlavních pohraničních míst a do hlavních měst všech provincií měli být jmenováni stálí policejní úředníci, kteří měli mít zajištěnou vážnost úřadu a stálý plat. Jedním z hlavních úkolů státní policie mělo být vybudování přesného systému hlášení cizinců. Policejní úřady, hlavně v pohraničních oblastech, měly být ve spojení s vojenskými a mytními institucemi. Přesné kontroly cizinců se mělo dosáhnout pomocí poštovního úřadu a majitelů nájemních vozů, jejichž povinností se stalo odevzdávání seznamů odjíždějících hostů policii.

Roku 1785 byla reorganizace již v plném proudu a dotkla se také Prahy. Pražskému guberniu bylo nařízeno, aby zrušilo úřad městského hejtmana. V Praze byli z původních čtyř již jen dva městští hejtmané – staroměstský hrabě Filip Hartmann z Klarsteinu a novoměstský hrabě Klebelsberg. Oba gubernium 3. března 1785 propustilo. Agendu městských hejtmanů rozdělili *mezi magistrát a nového policejního ředitele*. V Praze vybral kandidáta panovník Josef II. a stal se jím bývalý dlouholetý staroměstský radní Jan Jakub Reismann z Riesenberka. Do úřadu byl jmenován 12. února 1785 s ročním platem 1500 zlatých.

Policejní ředitel spadl bezprostředně pod zemského šéfa. Řídil policejní agendu v návaznosti na Vídeň a udržoval styk s ostatními policejními úřady v monarchii.

Vlastním účelem vzniku josefinské policejní reformy bylo vytvoření jednotné tajné policie, která by se vymykala vlivu zemských vlád. Policejní ředitel měl právo a povinnost v tajných otázkách korespondovat přímo s vrchním ředitelstvím ve Vídni. Nový policejní ředitel se v Praze nesetkal s vřelým přijetím, neboť byl jmenován do úřadu bez vědomí a doporučení nejvyššího kancléře Kolovrata a nejvyššího purkrabí Nostice.

Reismann převzal mimo jiné agendu zrušené bezpečnostní komise. Policejní agendu pražského magistrátu řídil městský policejní úřad, v jehož čele stál magistrátní rada. Rozhodnutím Josefa II. z 20. září 1786 byla výkonná policejní moc přenesena na magistráty. Za Leopolda II. byl sice Pergen z funkce odvolán a došlo k uvolnění poměrů,

ale v Praze se na policejním ředitelství nic nezměnilo. Když byl Pergen po nástupu Františka I. na trůn opět povolán do úřadu, nemusel v Praze na rozdíl od Vídně nic měnit. Pražské policejní ředitelství fungovalo bez větších změn až do poloviny 19. století.¹¹³

3. 4. Cheb a činnost policejních orgánů

Středověké město Cheb se snažilo poskytnout ochranu svému obyvatelstvu prostřednictvím bezpečnostních a mravnostních nařízení městské rady. Klid v ulicích nebyl samozřejmostí. Radnice se snažila předcházet násilným střetům, potyčkám, zabití či vraždám prostřednictvím nařízení policejního charakteru. Jednalo se o ustanovení týkající se nošení zbraní, požární ochrany, ubytování cizinců, opatření proti žebrákům a tulákům a obrany města při napadení nepřítelem.

Městští radní se zaměřili především na zákaz nošení zbraní, nikdo z obyvatel neměl ve dne ani v noci nosit dlouhý nůž, dýku, válečnou sekeru apod. Vše pod pokutou 5 grošů. Když nechtěl zaplatit, měl být na rok vykázan z města. Od 16. století s nástupem palných zbraní se tento zákaz rozšířil i na ně. Střelba byla povolena jen za hradbami města. Velkou pozornost věnovala rada i ochraně před požáry. V 15. století platilo ustanovení, že každý obyvatel má mít před domem i uvnitř sud s vodou k hašení. Velká pozornost byla věnována i vymetání a kontrole dýmníků a komínů. Hlídat město proti ohni měli strážci a noční hlídky. Také přijímání cizinců bylo podrobena kontrole. Dle nařízení neměl být cizinec ve městě ubytován, dokud jej majitel domu či hostinský nenahlásil purkmistrovi. Zvláštní pozornost byla věnována také střežení bran. Zde se prováděla kontrola příchozích i odchozích. Byl to nejen policejní a kontrolní dozor, ale také ekonomický, neboť u brány se zpravidla platilo mýto nebo jiné poplatky.¹¹⁴

Mravnostní policie se pak zabývala dodržováním veřejného klidu a pořádku, městská rada vydávala nařízení týkající se popíjení a neřádu v hostincích, zakazovala hry, tance, noční potulku v ulicích, klení a zlořečení. Pro mnohé obyvatele středověkých měst končil den běžně návštěvou hospody, krčmy či šenku. Četné jsou příkazy pro tzv. „pivní zvon“. Ten oznamoval policejní hodinu, pak měl utichnout hluk a skončit pití v hospodách.

¹¹³ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 61-123.

¹¹⁴ ČERNÝ, Zbyněk. *Zákony a nařízení středověkého Chebu*. In: *Po stopách šlechtického rodu Notthaftů – Notthafti v Čechách a v Bavorsku*. Cheb, 2006, s. 430-439.

Příkazy se dotýkaly také noční potulky, strašení či křiku. Ostatní mandáty potíraly různé hry. Hazardní hry se nesměly provozovat ani doma ani na ulici. Také klení nebylo povoleno a trestalo se postavením na pranýř či bitím pruty. Zpěv nemravných a vulgárních písní se také přísně trestal, hrozilo vykázání z města na dva roky. Tato nařízení vycházela v mnohém z norimberského práva, odkud Cheb přijímal právní naučení.¹¹⁵

V 16. století příslušely ještě úkony kriminální policie městskému soudci tzv. „Stadtrichter“. Politickou správu vedly magistráty, do jejichž působnosti spadala i lokální policie. V čele stál purkrabí. Veškerou exekutivu vedl purkmistr, kterému byly podřízeny všechny orgány. Požíval díky tomu značné nezávislosti na názorech rady města. Pravomoc magistrátu nebylo třeba nijak vymezovat ani ohraničovat, neboť policejní činnost ještě nebyla přesně vymezena. Policejní péči konali v převážné míře sami občané.¹¹⁶

Za vlády Marie Terezie se začíná zdůrazňovat potřeba dokonalejší kontroly cizinců a podezřelých osob. Toto nařízení se Chebu jako pohraničního města velmi dotýkalo. Zostřená nařízení o kontrole cizinců nalézáme už v roce 1750. Pohraniční místa, zámky, úřady dohlížely na cizince vcházející do země. Magistráty a rychtáři kontrolovali pasy cizinců, a pokud je neměli, nesměli je vpustit do země. Zvláště podezřelé osoby měly být ihned zatčeny a odevzdány příslušnému úřadu k výslechu. Každý hostinský kontroloval rovněž cestovní průkazy svých hostů a hlásil jejich jména a zaměstnání magistrátům nebo v Praze městským hejtmanům. Před odjezdem se musel každý cizinec u magistrátu odhlásit a vyzvednout si zvláštní úřední poukázku, bez níž by si jinak nemohl zapůjčit povoz ani koně.¹¹⁷

Počátek zvláštního policejního dozoru v lázeňských městech spadá do období vlády Josefa II. Panovníkovi se doneslo, že lázeňští hosté z řad pruských a saských důstojníků si nenápadně obhlížejí vojenské pozice v pohraničním pásmu. Jmenoval tedy do lázeňských měst důstojníky, kteří měli za úkol s pomocí krajských úřadů a magistrátů zabránit v přístupu k rakouským vojenským pozicím. Gubernium dalo pokyn krajským hejtmanům v Lokti a Litoměřicích, aby vycházeli důstojníkům všemožně vstříc. Toto nařízení se prozatím týkalo Karlových Varů a Teplic.¹¹⁸ Františkovy Lázně vznikly až roku 1793, ale

¹¹⁵ Tamtéž, s. 440-444.

¹¹⁶ MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Zeměpanská organizace policejní v letech 1749-1780*. Praha, 1911, s. 102-113.

¹¹⁷ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 39.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 131.

lázeňští hosté tou dobou již pobývali v Chebu. Františkovy Lázně teprve čekaly na stavbu svých prvních léčebných domů.

Na počátku měl policejní dohled hlavně vojenský účel, ale brzy nabyl i politického významu. S touto myšlenkou přišel hrabě Pergen. Díky němu vznikla v lázních síť policejních důvěrníků, kteří byli financováni z tajného policejního fondu. Tento systém sezónních policejních důvěrníků fungoval až do roku 1798 a přinášel četné úspěchy. Roku 1798 navrhli nejvyšší purkrabí hrabě Stampach a pražský městský hejtman hrabě Wratislav, aby byl pro jednotlivé lázně jmenován skutečný policejní komisař. Tak byl v Karlových Varech jmenován Jan Klehe, v Teplicích litoměřický krajský komisař Schüller a ve Františkových Lázních loketský krajský komisař Ottenburg. Příslušným městským magistrátům bylo nařízeno, aby s komisaři spolupracovali. Toto policejní zřízení se v lázních udrželo i v dalších letech.¹¹⁹

Od reformy za Josefa II. se měl policejní dohled magistrátu vztahovat na všechny obyvatele města. Do policejní kompetence magistrátu spadalo zjištění zločince, jeho zatčení, předběžný výslech, a následné vydání řádnému soudu k dalšímu vyšetřování. Trestní právo magistrátu v policejních věcech bylo omezeno pouze na odsouzení k peněžitým pokutám a k nucené práci v káznici. O vynesení rozsudků vedl magistrát řádný protokol. Do kompetence magistrátu spadal dohled na veřejnou a soukromou mravnost, dohlížel na náboženství a výchovu mládeže. Cenzuru knih provádělo sice gubernium, ale městská policie měla povinnost kontrolovat v knihkupectvích prodej nepovolených knih a vše hlásit guberniu.¹²⁰

¹¹⁹ Tamtéž, s. 132-133.

¹²⁰ Tamtéž, s. 56.

4. Policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner

4. 1. Původ rodu Grünerů

O původu příjmení „Grüner“ existuje hned několik teorií. Podle Matthiase Lexera, vše souvisí se středověkým názvem „grinen“, což znamenalo – pohybovat, hýbat. Grünerové tehdy působili jako mlynáři či soukeníci - tkalci. Proto je možné, že slovo „grinen“ se vztahuje k pohybu mlýnského kola či k pohybu mlýnské valchy.¹²¹

Další možné vysvětlení poskytuje autor K. Linnartz, který jméno Grüner odvozuje od jejich řemeslné činnosti. Tehdy se opracovávala syrová zvířecí srst. V němčině se používá výraz – *die Bearbeitung von grünen oder rohen Tierfellen*. Tato teorie se zdá být nejméně pravděpodobná.

Nejvíce věrohodná je poslední a třetí verze, která se opírá o teorii původu v místě. Domněnku, že jméno rodiny pochází z prostředí Chebska, a sice přímo z obce Grün, sdílí hned několik německých autorů.¹²² Vše se odehrálo již ve štaufské době, kdy ministerálové založili v okolí 103 obce. Jednalo se o Grün u Chebu, Grün u Mitterteichu, Grün u Skalné.¹²³ Teorii potvrzuje i doba štaufské kolonizace na Chebsku, kdy sem právě v této etapě Grünerové přišli z franské oblasti, kde se obec Grün taktéž nacházela. Všechny obce jménem Grün by se daly zařadit pod jednoho původce, a sice místo jižně od Kronachu, které bylo již od 8. století osídleno Franky, a mezi jednu z předních rodin patřila rodina Grünerů. Místem osídlení byl tzv. „Salhof“,¹²⁴ kdy již kolem roku 1100 bylo toto okolí natolik rekultivované, že vlna usedlíků odešla dále na východ podél Norimberka, Kronachu, Hofu a Chebu až do Prahy. Právě na této obchodní cestě se nacházela obec Grün, dnes Hadermannsgrün. Při této druhé kolonizační vlně patrně dorazili Grünerové na Chebsko. Řadili se mezi šlechtu a tím pádem patří mezi nejstarší chebské rody. V 15.

¹²¹ Něm. Walkmühle nebo Walke (též *Dickmühle*, *Filzmühle* nebo *Lochwalke*) je od vrcholného středověku zařízení ke zpracovávání, zhuštění a zjemnění tkanin při výrobě speciálního sukna.

¹²² Srovnej SCHWARZ, Ernst. *Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit*. Köln, Graz, 1957, s. 120. BAUER, Heinrich. *Geschichte der Stadt Pegnitz und des Pegnitzer Bezirks*. Bamberg, 1938, s. 755.

¹²³ FENSKE, Lutz. *Deutsche Königpfalzen*. Band IV. Göttingen, 1996, s. 451.

¹²⁴ „Salhöfe“ byla místa, která byla dosud neosídlena. Stala se politickými a duchovními centry. Úkolem rodin, které se zde usídlily, bylo krajinu rekultivovat a obhospodařovat.

století existovala ještě další obchodní trasa mezi Norimberkem, Auerbachem, Kemnathem, Marktredwitz a Chebem. Po této trase se pohybovali lidé a zboží v obou směrech, a tak se někteří členové rodiny Grünerů opět objevili v Horní Falcí a Frankách.

Dnes má koncovku „-grün“ mnoho německých obcí. Předpoklad jejího vzniku je jednoduchý. V době osídlení v 8. století se mýtily lesy. Tento proces probíhal tak, že spadlé stromy byly shromažďovány na tzv. „Grün“. Z tohoto důvodu se vyskytují obce s koncovkou „-grün“ velmi často.¹²⁵ Tolik k původu příjmení Grüner.

První zmínky o tomto starém rodu radních v Chebu se objevují kolem roku 1290¹²⁶ a jsou spojeny se jménem Konrada Grünera. Jméno Grüner je známo také v okolních obcích.¹²⁷

Mnozí členové rodiny zastávali významné úřady. Tak například Jiří (Georg) Grüner byl v roce 1501 radním a porotcem zemského práva. V téže roce také získal od svého otce Jana (Hans) panství Wogau¹²⁸.

Co se týká pozemkového vlastnictví, vlastnila rodina údajně již kolem roku 1200 statky Köschwitz a Grosslehenstein – Velký Chlumeček, což vede k domněnce, že Grünerové zde žili již před rokem 1290. Podle písemných pramenů je rozhodující až právě tento rok. Později, mezi lety 1487 až 1501, vlastnila rodina statek Wogau - Vokov a Lehenstein - Chlumeček. V roce 1446 byl Niklas Grüner vlastníkem jednoho domu v Chebu a ubytovacího zařízení v Rohru – Nový Drahov.¹²⁹ Rodinné byly i další statky – Dürnbach - Potočiště, Höflas bei Trebensdorf – Dvoreček u Třebeně, Soos – Vonšov, což dokazuje majetnost rodiny. Tyto „staré“ Grünerky je možno dohledat ještě kolem roku 1630. Poté se zprávy o rodině náhle ztrácejí a nelze je dohledat ani v matrice.

Nejstarší vyobrazení erbu rodu Grünerů je doloženo z počátku 15. století, kdy se objevuje na rodinou věnovaném svatostánku v kostele svatého Mikuláše v Chebu. Erb věnoval bratrům Johannu a Nikolausovi (Niklasovi) Grünerovi sám císař Zikmund 28. října 1430. Tento kamenný svatostánek se v kostele nachází dodnes na severní straně

¹²⁵ Práce Dr. Christiana Maximiliana Grünera zatím nevyšla tiskem. Má pracovní verzi pod názvem „Geschichte der Familie Grüner“ a mapuje především tzv. „staré Grünerky“, tedy do roku 1630.

¹²⁶ DRIVOK, P. *Ältere Geschichte der Deutschen Reichsstadt Eger und des Reichsgebiets Egerland*. Leipzig, 1875, s. 294.

¹²⁷ SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland*. München – Wien, 1988, s. 652.

¹²⁸ Vokov u Třebeně.

¹²⁹ SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 3.

presbytáře. Patřil nejen Grünerům, ale také rodině Bachmannově, která má erb vyobrazený na pravém podstavci.

Podle spolku pro heraldiku z Berlína se jedná o typický gotický erb s motivem řemesla. Ve štítě je vyobrazen tkadlec, který má v pravé ruce len a v levé už hotový utkaný šátek.¹³⁰

Při hledání rodinné historie narazil dr. Grüner také na různé formy výskytu příjmení Grüner. Příjmení se objevuje ještě v těchto dalších podobách „Gruner“, „Griener“, „Kriener“. Vše je ovlivněno středověkem a novověkem, kdy se jméno často zapisovalo, jak jej písař slyšel. Na vině je také chebské nářečí, neboť výslovnost jména Grüner je v „egerlandštině“ - „Griener“.

Josef Sebastian Grüner¹³¹, magistrátní a policejní rada města Chebu, rád odvozoval svůj původ právě z tohoto starého rodu radních. Žádný pramen tuto jeho domněnku nepotvrzuje, ale ani nevyvrací.¹³²

4. 2. Mladá léta - studium

Otec Josefa Sebastiana Grünera se jmenoval Siegmund a byl v Chebu kloboučníkem. Díky své živnosti byl znám v širokém okolí. Svými výrobky zásoboval nejen trhy v okolí, ale také pravidelně ve Frankfurtu nad Mohanem. Jeho egerlandské klobouky byly oblíbené ve Westfálsku, ve Švýcarsku či v Paříži. Manželkou Siegmunda Grünera se stala Margaretha Beckerová z Chebu, také dcera kloboučníka. Měli spolu devět dětí, z nichž se šest dožilo dospělosti.¹³³ Mezi všemi potomky se brzy Josef Sebastian (nar. 16. února 1780) ukázal jako nejtalentovanější. Na základní škole byl premiantem, a tak se rozhodlo, že bude studovat dále i proto, že nebyl po tělesné stránce příliš zdatný. Hoch nastoupil na chebské gymnázium, kde v té době působili profesori ze zrušené jezuitské koleje.¹³⁴

Josef Sebastian se stal oblíbencem mnoha učitelů. Mezi všemi jej podporoval především páter Anton Grassold, který měl na další vývoj mladého Grünera velký vliv.

¹³⁰ GRÜNER, Ch. M. *Geschichte der Familie Grüner* (dosud nevyšlo tiskem)

¹³¹ J. S. Grüner sepsal svůj vlastní životopis. Originál se nachází v SOkA Cheb. Vyšel i tiskem rok po smrti Grünera a vydavatelem byl Bernhard Grueber v Praze roku 1865, také tento tiskopis je součástí fondu *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)* v SOkA Cheb. Oba materiály jsou v němčině.

¹³² SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland*. München – Wien, 1988, s. 652.

¹³³ SOkA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*, inv. č. 22, kart. č. 7, Meine Lebensgeschichte (list 1-12).

¹³⁴ Tamtéž, s. 3.

Páter Grassold ovládal nejen latinu, ale i řečtinu, staral se, aby žáci dělali pokroky, a byl velice činný. V létě seděl u svého pracovního stolu už ve čtyři hodiny ráno, v zimě v pět. Byl velmi zcestovalý, jako doma byl v Římě i v Aténách. Díky cestování se vyznal výborně v geografii a dějinách. Často chodil s žáky do přírody, kde jim v praxi ukazoval různé minerály a rostliny. Vyžadoval výbornou znalost latiny. Díky němu získal Grüner základy pro další vzdělání. Nejoblíbenějším oborem Grassolda byla ale hlavně historie Chebu a jeho okolí a touto zálibou nakazil také svého studenta Grünera. Grassold měl nejen obdivuhodné vědomosti, ale také v jeho době neobvyklý smysl pro kritický pohled na dějiny, což se odrazilo v jeho práci „Popis Chebského hradu“ a „Regionální historie chebského území“.

Na gymnáziu strávil Grüner šest let. Hlavními body studia byla latina a matematika.¹³⁵ Ve třetím ročníku na gymnázia mu zemřel otec. Bylo mu 49 let. Ani jedno ze všech šesti dětí - čtyř synů a dvou dcer, - které po sobě zanechal, nedosáhlo tehdy zletilosti. Nejstarší bratr našeho Grünera, ač mu bylo jen 16 let, musel zastat obchod a jezdit na frankfurtské trhy. Vždy před tím, než na trhy vyrazil, byly všechny stoly pokryty zbožím a Josef Sebastian musel zadané úkoly do školy vypracovávat na židli. Starosti o rodinu dopadly i na Josefa Sebastiana a ten často pochyboval, že úspěšně dokončí studium na gymnáziu. Nakonec se mu to podařilo a díky podpoře profesorů gymnázia se dále rozhodl pro studium v Praze. Na živobytí si chtěl vydělávat pomocí soukromého vyučování. Do Prahy se vypravil se čtyřmi kamarády ze školy. Bylo to na podzim 1797. Grüner měl v kapse jen 40 zlatých a jeden starý zlatý dukát.

Praha udělala na sedmnáctiletého mladíka velký dojem. S námahou našel levné bydlení u jednoho hudebníka a hned se sem se svým přítelem přestěhoval. Později často vyprávěl, jak jeho oblečení nebylo na zimu absolutně dostatečné a jak si musel na vetešnickém trhu koupit oblečení, které po prvním dešti změnilo velikost, a levý rukáv byl o celou délku kratší.

Pražská univerzita byla v jeho době velmi navštěvována. Například v prvním ročníku filozofického kurzu bylo zapsáno přes 500 posluchačů. Mladý Grüner navštěvoval přednášky profesora Seibta a Meissnera, z nichž první přednášel filozofii a druhý římskou

¹³⁵ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 315-322.

a řeckou literaturu, matematiku přednášel profesor Vydra¹³⁶ a historii Poklet. Po absolvování filozofického studia se Grüner rozhodoval pro další předmět, kterému by se mohl věnovat. Jeho zájem o mineralogii a botaniku v něm vzbuzoval chuť studovat medicínu, ale na radu jednoho lékaře se rozhodl věnovat právu.¹³⁷

V živnostenských vrstvách se dbalo na potřebné školní vzdělání. Úřednická kariéra byla v těchto vrstvách moderní po celé 19. století. Umožňovala vyšší prestiž spojenou s opuštěním fyzické práce spojené s řemeslem a i následný společenský vzestup pro syny, kteří živnost zdědit nemohli. Prostředky z živnosti patrně stačily na zajištění vzdělání pro jednoho nebo dva syny a na věno dcer. Nezbyvalo mnoho prostředků na nějaké velké rozšiřování vlastní živnosti. Živnostníci, jak nám i praktický příklad v osobě otce J. S. Grünera dokládá, byli na konci 18. století už mnohem kulturnější vrstva a měli velký podíl na utváření inteligence v následujícím století.¹³⁸ V případě našeho Grünera byla situace v rodině kvůli smrti otce mnohem komplikovanější. Josef Sebastian mohl v podstatě mluvit o velkém štěstí, že se mu podařilo přes nelehkou situaci dokončit gymnázium a následně vystudovat v Praze vysokou školu.

4. 3. Velká cesta po Německu

Svou velkou cestu popsal J. S. Grüner ve vlastním životopise, jehož rukopis se nachází ve Státním okresním archivu v Chebu. Zmínku o této cestě najdeme také v knižně vydané korespondenci mezi J. S. Grünerem a J. W. Goethem a také v tištěné podobě Grünerova životopisu, přičemž text je z velké části identický s vlastním rukopisem.

V prvním ročníku právnického studia se seznámil se studentem z Porýní. Oba se brzy spřátelili a studovali spolu Kantovu filozofii, která tehdy nebyla veřejně přednášena. Grüner se jednou svému příteli svěřil, že má v plánu podniknout cestu do okolí Rýna. Jeho

¹³⁶ Stanislav Vydra (1741-1804), jezuita, český vysokoškolský profesor – matematik, do jezuitského řádu vstoupil 1757, od 1772 profesorem matematiky na pražské univerzitě, od 1800 jejím rektorem. Když se o profesoru zmiňuje Grüner, jak ve svém rukopise, tak v tištěné podobě, je Vydra psán jako Widra.

¹³⁷ SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 4.

¹³⁸ MACHAČOVÁ J., MATĚJČEK J. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. Opava, Praha, Kutná Hora, 1997, s. 277-279.

kolegu tento nápad velmi potěšil a zařídil Grünerovi, že bude přijat jeho rodinou jako host. Cesta po Rýnu pomohla mladému studentovi v novém pohledu na společnost a naučila jej lehce vycházet se všemi třídními skupinami. Na cestu odjížděl jako trochu pedantický student a vrátil se jako světák. Jeho následné popsání této cesty ukazuje Grünerovu povahu velmi přesně. Poskytuje zajímavý pohled na politické klima a společenské vztahy tehdejší doby.¹³⁹

Grüner se na svou cestu vydal pěšky. Z Chebu došel až do Würzburku. Prohlédl si rezidenci a navštívil s doktorem Sieboldem nemocné a duševně postižené v ústavu pro choromyslné. Do Würzburku cestoval se svým bratrem, a zde se jejich cesty rozdělily. Bratr pokračoval do Frankfurtu nad Mohanem a mladý Grüner nasedl spolu s některými akademiky a dalšími lidmi na obchodní loď. Krátkou zastávku udělali ve Wertheimu, a přes Aschaffenburg pokračovali do Hanau, kde opět zbyl čas na zhlédnutí místních památek. Konečnou zastávkou se stal Frankfurt. Staré říšské město, kde byli korunováni římsí císaři, na Grünera moc nezapůsobilo. Ve městě byl značný nepořádek a pro zkrášlení města nebylo uděláno zhora nic. Nenašel žádné památky, ale zajímavá pro něj byla tlačeniice lidí a neobyčejná činnost obchodníků a prodávajících při právě probíhajícím podzimním trhu. Ve městě se opět setkal se svým bratrem.¹⁴⁰

Po několika dnech pobytu se opět vydal na cestu obchodní lodí dále do Mohuče. Zde byl vřele uvítán přítelem Grünerova otce. Po cestě pozoroval přísnou francouzskou zátarasu Rýna. Podařilo se mu propašovat domácí egerlandské klobouky až do města. Mohuč byla pro mladého cestovatele jiným světem. Přišel sem z katolické země a byl přísně nábožensky vychován. Zde viděl poprvé společnost, která se jevila zcela v protikladu s vštěpeným názorem, který dosud o státu a víře měl. Trapně na něj působily posměšky Francouzů. Každý obraz Krista, který republikáni na svých pochodech objevili, zohavili. Při bohoslužbách Francouzi tloukli holemi do podlahy a vykřikovali nemístné poznámky. Na náměstí byla na kůlu vystavena červená čepice svobody, u které drželi stráž dva vojáci a kolemjdoucí před ní museli smeknout a tvářit se vážně. Obyvatelé města museli na nejvyšší příkaz každý desátý den v měsíci slavit jako svátek. Kromě obvyklé neděle jim přibyl další svátek, což se negativně odrazilo v oblasti obchodu a průmyslu.

¹³⁹ SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 4.

¹⁴⁰ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 322.

V hostincích visel na stěnách jen francouzský kalendář, kde se nenašlo jediné jméno svatého, jen svátky revoluce.

Kolegovi ze studií Grüner slíbil, že bude počátkem září v Mannheimu. Vydal se tedy pěšky do Darmstadtu, kde se setkal se svým profesorem, který ho lákal na cestu do Wormsu. Dodržel svůj slib a nenechal se odradit od svého cíle. Ve spěchu zhlédl darmstadtské památky a putoval do Mannheimu, kam opravdu 1. září dorazil. Zde navštívil sestru svého pražského přítele. Předal jí jeho portrét a ujistil ji, že se bratrovi dobře daří.¹⁴¹

Pobyt v Mannheimu Grünera příjemně potěšil, hlavně díky spřátelení se s ostatními akademiky, s nimi navštívil zbývající památky města a okolí. Velmi dobrý dojem na něj udělala obrazová galerie, zvláště její velký sál, kde byla vystavena četná mistrovská díla různých škol.

Mimo město se ještě všude zřetelně ukazovaly následky války. Všechny zahrady byly poškozeny, půvabná alej u Neckaru byla téměř zcela pokácená. Její nádherné stromy bohužel sloužily nepříteli jako otop.

Jeho průvodci jej pak zlákali i k návštěvě Heidelbergu. Zde jej akademici přijali také velmi přátelsky. Musel se zapsat do knihy hostů. Přitom zjistil, že je prvním studentem práv z pražské univerzity, který se tam zapsal. V pět hodin ráno pokračoval směrem na Štrasburk.

Následně dorazil do Norimberka. Pamětihodnosti města jej však nijak neoslovily. Brzy odcestoval dále přes Sulzbach, Amberg, do Regensburku. Navštívil známý dóm, sál, kde se dříve konaly říšské sněmy a konečně dospíchal do rodného Chebu, kde na něj čekala ustaraná rodina, která o synovi již delší čas neměla žádné zprávy. Vyprávěl jim o svých cestách a zážitcích, které se zdály neuvěřitelné, neboť cestoval bez řádného dokladu a navíc s nedostatečným obnosem peněz.¹⁴²

¹⁴¹ SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 5-7.

¹⁴² Tamtéž, s. 7-9.

4. 4. Návrat do Chebu

Poté, co si Grüner pár dní odpočinul ve svém rodném městě, co se prázdniny nachýlily ke svému konci, vrátil se zpět do Prahy, aby pokračoval ve svém studiu. V Praze se zabydloval čím dál tím více a vytvořil si zde příjemné podmínky k existenci. Po třech letech, která Grüner věnoval studiu práva, nastoupil v Praze do kanceláře tehdy velmi uznávaného advokáta Dr. Wohlraba, jehož osobní přízeň si plně získal. Grüner měl slušný příjem, díky kterému si mohl pronajmout větší byt a ubytovat zde bez náhrady i chudé chebské studenty. Studium práv ukončil s vynikajícím výsledkem a ještě zbývalo dokončit státní zkoušky. Během této doby ho překvapilo poselstvo z Chebu, které mu nabídlo místo sekretáře na chebském magistrátu.

I přes příznivé podmínky, které si Grüner v Praze vytvořil, se rozhodl nabízené místo v Chebu přijmout.¹⁴³ Během krátké doby obdržel osvědčení o jmenování do funkce sekretáře, 25. srpna 1807, byl jako nováček seznámen se spolupracovníky, s budoucí agendou a s chodem úřadu. Neminul ho ani slib mlčenlivosti a věrnosti v úředních věcech. Od 22. října 1807 byl jmenován substituentem a rok nato, 4. října 1808, již opravdovým chebským radním. Do funkce ho jmenovalo přímo gubernium a apelační soud, byl vůbec prvním chebským radním, kterého jmenovala přímo vláda.¹⁴⁴ V roce 1820 zastával Grüner nejen magistrátní funkci, ale navíc také úřad policejní a pasový. Odtud označení policejní rada.¹⁴⁵ Jeho kariéra byla poměrně rychlá, ale zasloužená. Grüner byl ceněn především pro svůj pevný charakter, velkou znalost svého oboru a také pro nadání nacházet řešení ve svízelných situacích. Ve funkci magistrátního, kriminálního a policejního rady setrval celkem 44 let a byl činný mimo jiné také jako starosta a předseda trestního soudu. Svou úřednickou kariéru ukončil v roce 1850,¹⁴⁶ kdy došlo k oddělení soudnictví od správy. Císařské nařízení vešlo v platnost 1. července 1850 a zcela změnilo soudní organizaci.¹⁴⁷ V roce 1846 Grüner obsadil post chebského starosty.¹⁴⁸

¹⁴³ Tamtéž, s. 9.

¹⁴⁴ Rok 1808 přinesl změnu v tom smyslu, že dosavadní rada a starosta, kterým byl tehdy V. Totzauer, byli voleni, J. S. Grüner byl první rada dosazený přímo guberniem a apelačním soudem.

¹⁴⁵ GRÜNER, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Prag, 1901, s. 4.

¹⁴⁶ SOkA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*, inv. č. 22, kart. č. 7 – Záznamy o penzionování J. S. Grünera.

¹⁴⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 218.

¹⁴⁸ SIEGEL, Karl. *Purkmistři města Chebu v letech 1282 – 1926 a členové městské rady v letech 1384 – 1777*. Cheb, 2001, s. 82.

Jeho působení v úřadu se vztahuje k éře tzv. policejního absolutismu, který je charakteristický pro období 1789 až 1848. Tato léta jsou typická tuhým policejním režimem, namířeným proti liberálům a pokrokářům. Již 1793 byl vydán patent o nutnosti boje proti myšlenkám francouzské revoluce. Situace se ještě více vyostřila v roce 1808, s nástupem knížete Metternicha do politického dění. Jak již je v kapitole číslo tři uvedeno, jeho pravou rukou se stal hrabě Sedlnický, který řídil policejní ministerstvo. Hlavním úkolem policie se stalo sledování pohybu obyvatel i cizinců, kontrola tisku, listovních zásilek apod.¹⁴⁹

Grünerova činnost se neomezovala jen na správu a soudnictví města Chebu, ale celého chebského území. Jeho nadšení a rozhled uznávali nejen chebští úředníci, ale také civilní a vojenské autority. Dokládají to četná vyznamenání a dekrety, které za svého působení obdržel. V době napoleonských válek byl Grüner jmenován vládním komisařem a těšil se v této těžké pozici všeobecnému uznání. Měl skvělý přehled o transportech a zajišťoval zásobování vojenských oddílů. Dále se osvědčil v letech 1816 a 1817, kdy panovala velká potravinová nouze. Tehdy ho umístili jako komisaře do Krušných hor. Energii a obětavé činnosti tohoto muže vděčí také oblast okolo Chlumu Svaté Máří a Slavkovského lesa za to, že byla uchráněna před loupeživými bandami v období války. Tyto bandy se zde v průběhu války usadily a trápily místní obyvatele. Grüner dostal za úkol situaci vyřešit. Postupoval dopředu s pomocí hlídek, patrol, které pronikaly i do nejbližších a nejnebezpečnějších koutů. Zde opět prokázal svůj nadhled a osobní statečnost. Úkol splnil a okolí bylo od záškodníků osvobozeno.¹⁵⁰

Grüner byl hrdý na svůj úřad. Nedá se říci, že by mu byla cizí ješitnost. Každá osobní pocta ho velice potěšila. Tyto jeho malé slabosti byly vnímány jako roztomilé. Rád by se také viděl odměněn za své služby propůjčením výmarského šlechtického titulu. Grüner byl člověk otevřený, přímý a veselý. Vždy byl připravený na různé žerty a sám anekdoty rád vyprávěl. Jeho přátelé mluví o velkém smyslu pro humor a o jeho ostrém jazyku. Něco z chlapeckých let v něm zůstalo po celý život. Při korespondenci s Goethem by čtenář tento fakt těžce hledal, často používá nabubřelé fráze, které o jeho veselé povaze příliš nevyprávějí.¹⁵¹

¹⁴⁹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 150.

¹⁵⁰ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*, inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

¹⁵¹ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 20.

Velké služby prokázal Grüner při založení a zkrášlení Františkových Lázní. Na jeho počest nesly četné památníky jeho jméno. Při společném působení se starostou Chebu Totzauerem byly položeny základy pro lázeňský park. Prameny byly nově jímány a architektonické uspořádání lázní si uchovalo svůj význam dodnes. Pro své město Cheb, pro občany a sedláky byl Grüner přátelským rádcem a dobrodincem. Jeho jméno bylo známo a mělo váhu v každém stavení, stejně jako on znal jména obyvatel až po posledního nádeníka. Během své kariéry se dočkal nejen povýšení, ale i četných vyznamenání. Grüner byl chebským patriotem. K lásce k městu ho přivedl jeho gymnaziální učitel Grassold. Dále se zajímal o vědu a tato jeho vedlejší záliba ho provázela celý život. Díky ní se také seznámil a udržoval dlouhou dobu přátelské vztahy s J. W. Goethem.¹⁵²

Pro fakt, že si Goethe policejního radu Grünera opravdu oblíbil, svědčí i to, že ho pozval do Výmaru. Roku 1824 byl Grüner obdařen sasko-výmarskou medailí pro učence na stuze řádu sokola, kterou mu Goethe sám předal. Při padesátiletém výročí vlády velkovévody Karla Augusta sasko-výmarského 3. září 1825 se mohl těšit Grüner velké počtě. Mohl bydlet jako host přímo u Goetha. Vedle vyznamenání, které Grüner obdržel od výmarského dvora, byl ještě ve zvláštní oblibě u královny Terezie Bavorské a řeckého krále Otty.

18. července 1854 byl Grüner jmenován konzervátorem pro Chebsko. Vše se událo na doporučení viceprezidenta hraběte Forgacha: „*Grüner má výborné znalosti historických památek, v tomto ohledu velmi zajímavého Chebska.*“ Grüner se této funkci plně věnoval, snažil se hledat mecenáše pro různé archeologické výzkumy a razantně vystupoval proti návrhům stržení historických budov. Jeho speciálním úkolem byla obnova Chebského hradu, především uchování „dvojitě kaple“. V roce 1856 byl Grüner jmenován tehdejším krajským prezidentem hrabětem Rothkirchem členem komise zabývající se restaurací chebského kostela svatého Mikuláše. Mimoto byl autorem četných publikací týkajících se mineralogie, historie apod. Jednotlivě budou zmíněny v následující kapitole.¹⁵³

¹⁵² SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*, inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

¹⁵³ SOKA Cheb, *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 11-13.

4. 5. Magistrátní a policejní rada

4. 5. 1. Magistrátní rada

Rod Grünerů patřil k těm, jejichž členové se objevovali jako součást chebské rady po tři nebo čtyři desetiletí. Mezi podobné rodiny se v Chebu zařadili i Bayerové, Brunnerové, Bruschové, Lochnerové či Mayerlové. Od 14. století se tzv. „velká rada“ dělila na tři části – vnitřní radu, soud a obec. Největší počet členů měla vždy obec, nejvíce jich bylo šedesát sedm, nejméně pak pouhých osmnáct členů, a to za třicetileté války v roce 1632. Prvním z rodu Grünerů, koho volební knihy zmiňují, byl Ulrich Grüner v roce 1411 jako člen obce. Další výčet Grünerů je velký. Ovšem jen Josef Sebastian Grüner se vypracoval nejvýše z nich, když byl v roce 1846 zvolen starostou. Ostatní Grünerové byli vždy jen členy obce¹⁵⁴ a nikoli vlastní rady jako Josef Sebastian.¹⁵⁵

Postavení úředníka, hlavně na přelomu 18. a 19. století, znamenalo prestižní záležitost. Až do konce 19. století byl tento post velice ceněn. Nepracoval rukama, byl osvobozen od vojenské služby, měl vzdělání, chodil upravený a měl moc. Grüner patřil sice mezi chebské měšťany, jelikož vlastnil dům na náměstí, ale i ti, co dům nevlastnili, byli přijímáni mezi měšťany. S postem magistrátního a policejního rady byla svázána nejen jeho úřednická dráha, ale prolínala se i do soukromého života, Grüner musel dodržovat určitou společenskou sebekázeň. Rodina musela mít středostavovský charakter a svému okolí musel jít příkladem svou morálkou a charakterem.

Důležité bylo i být dobrým občanem, nejen loajálním úředníkem „*se zdravým rozumem a dobrou zadnicí*“. Studium bylo pro úřednictvo velmi důležité, ale ne na zahraniční univerzitě. Takový student se stával podezřelým, že se nakazil „*samostatným myšlením a svobodou vědeckého bádání*“.¹⁵⁶

Na počátku století byl ještě post zajištěného živnostníka vlastního dům při jednání s magistrátním úředníkem nesrovnatelný. Na konci století, a to již Grüner nezažil, spolu již

¹⁵⁴ S výjimkou Caspara II. Grünera – člen soudu (1615-1650).

¹⁵⁵ SIEGL, Karl. *Ratsherren, Gerichtsherren und Gemeindeherren in Alt-Eger von 1384 bis 1777*. Cheb, 1927-1929, s. 2-10.

¹⁵⁶ BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách III*. Praha, Litomyšl, 2006, s. 149.

oba jednali jako se sobě rovnými. Pro potomky úředníků většinou platilo, že z úřednických synů se stávali opět úředníci. Podobně si úřednické dcery braly za muže úředníky ze stejných kruhů. Z tohoto příkladu je možné odvodit, že byrokracie vlastně přebírala šlechtické vzory chování. Úřednická rodina nabývala na prestiži a děti měly díky konexím usnadněnou budoucí cestu k povolání.¹⁵⁷

Císař František I. se rozhodl, že svým úředníkům udělí uniformu. Toto rozhodnutí vešlo v platnost kabinetním listem z 25. dubna 1814. Veškeré státní úřednictvo dostalo jednořadý tmavozelený frak s barevnými sametovými výložkami na límci a manžetách. Dále byla uniforma doplněna bílou vestou, bílými nebo černými kalhotami, kloboukem s kokardou a kordem s císařským orlem.¹⁵⁸ Úřednickova příkladná služba poté mohla být oceněna řádem, vyznamenáním nebo povýšením do šlechtického stavu. Jak se mohl J. S. Grüner přesvědčit, ne každému se této pocty dostalo, ačkoliv si velmi přál nobilitaci získat.

4. 5. 2. Činnost chebského magistrátu

„Co se týče Chebska, musíte se, pánové, zastavit! Chcete-li, aby byla respektována Vaše práva, musíte také respektovat práva obyvatel Chebska (Egerländer)!“¹⁵⁹

František Palacký

Chebský magistrát začal fungovat stejně jako různé podoby ostatních magistrátů za panování Josefa II. Zavedení magistrátů znamenalo v podstatě omezení samosprávy.

Josef Sebastian Grüner nastupuje na chebský magistrát jako radní v roce 1808. Tehdy byl purkmistrem Abraham Vinzenz Totzauer, který nastoupil do úřadu také v roce 1808. Radních bylo celkem šest – Loimann, Eberle, Schuster, Grüner a Rustler spolu se dvěma sekretáři - Jeremiasem Gschirrem a Vinzenzem Zuberem.¹⁶⁰ Tento rok je také důležitý jednou změnou, a sice že od roku 1808 byla zrušena volba představitelů města a jmenování

¹⁵⁷ MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In: Slezský sborník 99. Opava, 2001, s. 186- 188.

¹⁵⁸ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009, s. 122.

¹⁵⁹ Dobrozdání F. Palackého pro chebský magistrát z 15. října 1847.

¹⁶⁰ SOKA Cheb. AMCH., Inv. č. 145-149, Ratsprotokoll 1808.

provádělo gubernium a apelační soud. Magistrát se proměnil zcela ve vykonavatele státní moci.¹⁶¹

V době nástupu rady Grünera řešil magistrát mnohé důležité záležitosti. První z nich je neradostná, a sice požár, který v tomto roce ve městě vznikl a velmi zasáhl hlavní chebský kostel svatého Mikuláše. Další událost již byla radostnější. Jednalo se o tom, že Cheb získá první lampy k osvětlení ulic a náměstí. První osvětlení se objevilo nejprve na náměstí a v některých vybraných uličkách. Bylo velmi důležité, neboť přispělo k většímu bezpečí ve městě a k prestiži města. Jedna z lamp osvětlovala Školní ulici, na jejímž konci se nacházelo městské muzeum, které tak bylo lépe chráněné. Dům, na kterém se lampa nacházela, se pak ještě dlouhá léta označoval „Laternenhäusl“.

Když do úřadu purkmistra nastoupil v roce 1808 A. V. Totzauer, založil fond na podporu městského osvětlení. Tento fond věnoval od doby svého vzniku až do roku 1820 5207 zlatých a 8 krejcarů. Magistrát nechal rozsvítit zpočátku 30 lamp a později se jejich počet rozšířil na 74.

O čem již Grüner nerozhodoval a bohužel se toho ani nedožil, bylo využití prvních plynových lamp, které město poprvé rozsvítily 22. ledna 1865. Plynárnu postavil pan Schilling.¹⁶²

Magistrát musel řešit další zásadní otázku a tou byl přívod pitné vody do města. Od 15. století v Chebu fungovaly speciální studny zvané „Röhrkästen“, na bázi dřevěného systému. Město tehdy nechalo za pomoci dřevěného potrubí přivádět vodu ze Svaté Anny. Tento systém přetrval ještě do počátku 19. století. Za Grünera bylo zavedeno železné vyhovující potrubí.¹⁶³ Vedle těchto studen, kterých bylo v Chebu k dispozici sedmnáct, fungovaly ještě v měšťanských domech nádrže na vodu, které byly z části plněné pitnou a zčásti dešťovou vodou. Hloubených studen s okovem bylo k použití osmdesát tři.

Tento systém přestal vyhovovat, a proto nechala rada v roce 1832 a 1833 vyhloubit speciální vrt naproti radnici, ze kterého si slibovali vznik nové artéské studny. Na práci byl povolán odborník ze Stuttgartu Eduard Brukmann. Bohužel při práci zůstal ale vrták

¹⁶¹ *Dějiny Prahy II.* Praha, Litomyšl, 1998, s 17.

¹⁶² PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland.* Falkenau, 1877, s. 162-171.

¹⁶³ SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7, Záznamy o penzionování J. S. Grünera. *Meine Lebensgeschichte.*

v zemi a další hlubší vrt byl nemožným. Tak doslova a do písmene 3362 zlatých spadlo do studny. Tolik k jednomu z nepovedených pokusů chebského magistrátu.¹⁶⁴

Bodem, který se na radě často projednával, byl stav silnic. Nejen že se udržovaly, ale mnoho se jich i nově budovalo. Důvodem byla rozrůstající se poštovní doprava. V roce 1805 vznikl nový poštovní spoj mezi Prahou a Erfurtem, rok nato byly na tento spoj jako poštovní stanice zařazeny Františkovy Lázně (tehdy Kaiser Franzensdorf). Dále byly nově zřízeny další dvě linky - Cheb-Regensburg/Řezno (1807) a Cheb-Weißenstadt-Bayreuth (1811). Pro novou stavbu silnic byly vzorem silnice budované ve Francii, dosud známé jako zpevněné štětované silnice tzv. *Chaussée*. Ty měly pevné podloží z kamenů, štětovaný podklad a vrchní vrstvu z písku. Silnice se financovaly ze státních prostředků. Kromě toho existovaly tzv. *Vicinalstraßen*. Jednalo se o nezpevněné vedlejší silnice nebo také silnice II. třídy, spojující sice důležitá místa, ale štětování bylo využíváno jen zřídka a silnicím se nedostávalo příliš velké péče.¹⁶⁵

Dle referencí rady Grünera byla zbudována první moderní silnice v roce 1811 na trase Františkovy Lázně – Cheb. Ve stejném roce rada ještě schválila vybudování dalších silnic. Byla to trasa Cheb – Pomezí podle návrhu z 28. března 1811 a mezi Františkovými Lázněmi a Horními Lomany. Při jednáních je také zaznamenáno, že na plánované silnice je zajištěno potřebné množství kamenů.¹⁶⁶ Přesto však vybudování nových silnic, i přes zajištění stavebního materiálu, trvalo poměrně dlouho. Trasa směrem na Pomezí byla dokončena v roce 1818 a naposledy zmíněná silnice směrem na Horní Lomany do Brambachu až 1829. Další ze silnic, které se dokončovaly, byla ve směru Cheb – Jesenice. Zde bylo potřeba vybudovat dva mosty přes řeku. Koncem roku 1840 byly jednotlivé trasy víceméně dokončeny.

Házlov – Starý Rybník – Skalná -- 8 km

Cheb – Komorní Dvůr – Libá -- 12,5 km

Cheb – Hart – Kaceřov – Chlum svaté Máří -- 16,8 km

Františkovy Lázně – Třebeň – Hart -- 8 km

Cheb – Podhrad – Nový Hrozatov – Altalbenreuth -- 12,4 km

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 197

¹⁶⁵ SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981, 1992, s. 275.

¹⁶⁶ Srovnej: SOkA Cheb, AMCH, inv. č. 145-149, Ratsprotokoll 1811. SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7, Záznamy o penzionování J. S. Grünera. *Meine Lebensgeschichte*.

Tršnice – Třebeň – Skalná – Luby -- 26,5 km

Velký Luh – Plesná -- 6 km

Brenndorg – Nonnengrün -- 10,4 km

Skalná – Nonnengrün – Littengrün -- 16,8 km

Na Chebsku vzniklo v tomto období 117,4 km dlouhých nových a zmodernizovaných starých tras.¹⁶⁷

Jako nepříliš zdařilá jsou z dnešního pohledu hodnocena rozhodnutí rady o přestavbě či demolici jednotlivých domů. Nejvíce je s tímto nešvarem spojován starosta Totzauer. Podle názoru Lorenze Schreinerera došlo kvůli jeho nepochopení historických hodnot u zchátralých budov, k mnoha necitelným zásahům, které sprovodily z povrchu zemského četné hodnotné stavby. Rada odhlasovala například zdemolování kostela sv. Jana Křtitele na Jánském náměstí, zmizel malý kostelík sv. Michaela vedle hlavního kostela sv. Mikuláše. Bývalá synagoga byla z důvodu stržení střechy a jejímu následnému neobnovení odsouzena k demolici. Velké zkáze nešel ani Chebský hrad. Byl poničen už dříve požárem, ale za působení magistrátu v první polovině 19. století doznal ještě větších škod, především když vnitřní dvůr sloužil jako rumišťe pro bourané opevnění. Císařský palác zůstal nadále bez zastřešení, jen kapli byla věnována trocha pozornosti. Měla štěstí, že získala provizorní zastřešení. Další budovou odsouzenou k zániku bylo gotické křídlo radnice vystupující do náměstí, zbořeno 1805. Souvislost se stržením mnoha historických budov je třeba přikládat požáru v roce 1808¹⁶⁸, magistrát se nacházel ve svízelné situaci, kdy musel nešit nejen následky požáru, ale potýkat se i s nedostatkem peněz na obnovu poničených památek.

Magistrát nechal v letech 1822-1823 strhnout staré městské opevnění a tím se město „otevřelo“. Stará Horní brána byla stržena spolu s obytnou nástavbou, městský příkop byl zasypan. Na jeho místě vznikl příjemný park. Z původních 52 opevňovacích věží se díky tehdejšími rozhodnutími uchovaly dodnes jen 4 věže. V roce 1834 byla demolována kolej jezuitů a její místo v letech 1835-39 zaujala rozměrná budova kasáren.¹⁶⁹

¹⁶⁷ SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981, 1992, s. 274-276.

¹⁶⁸ Roku 1809 byly demolovány tyto stavby hřbitovní kaple sv. Michaela, kostel sv. Jana Křtitele, chebská pevnost v tomto roce zrušena, následuje opět demolice.

¹⁶⁹ SCHREINER, Lorenz. *Kunst in Eger*. Düsseldorf, 1995, s. 183-185.

Ožehavým problémem pro magistrát byla otázka školství. Stále ještě fungovaly tzv. „Wanderschulen“ od vesnice k vesnici, s nevyhovujícími prostory a vybavením, bylo potřeba vystavět, či zařídit nové školy. Také platy učitelů byly nevyhovující. Nedostatek finančních prostředků na jejich platy byl zřejmý a nejlépe dotovanými místy byly Horní Lomany, Třebeň a Nebanice. Rozšířit počet škol se podařilo v roce 1828 na 46. Následovalo další rozšíření, novou školou se stala například škola v Altalbenreuthu (1847), v Oberschossenreuthu (1829) či Steingrubu (1831).¹⁷⁰

Magistrát řešil stejně jako ostatní podobné úřady i otázku zdravotnictví. Jako velký počín byla hodnocena stavba první velké větší chebské nemocnice, se kterou se začalo v roce 1836. Tato nemocnice stála u „městské ohrady na stavební dřevo“ nedaleko dnešního náměstí Balthasara Neumanna. Tato instituce obdržela v roce 1857 oficiální povolení od místodržitelství v Praze. Tímto byla uznána a zařazena mezi všeobecné veřejné nemocnice a dostávala částečné příspěvky na provoz od zemského fondu.

Chebany, podobně jako ostatní obyvatelé monarchie, stíhaly různé epidemie. První je zmiňována v roce 1802. Roku 1805 obyvatelé sužovaly horečky, které se velmi rozšířily a zřejmě souvisely s hladomorem a tyfem. Další epidemie postihla Chebsko v roce 1813. Zprvu se dotkla jen vojáků, ale následně zasáhla i obyvatelstvo. Lékaři a léčivo chyběli. 1831 se v Evropě poprvé objevuje cholera. Chebsko dostihla v roce 1836.¹⁷¹ Pravidelně se vracející epidemie cholery přinesly nejen strach, ale i vlnu solidarity. Byly zakládány sociální podpůrné spolky a začala se lépe organizovat zdravotní péče. Díky tomu, že se podařilo zabránit výskytu cholery v roce 1836 ve Františkových Lázních. Kromě epidemií stíhala obyvatelstvo řada obyčejných nemocí. Jak se dovídáme z radních protokolů, nemoci se nevyhýbali žádnému z radních. Sledovala jsem rok 1820. V tomto roce byli v průběhu roku pro nemoc omluveni téměř všichni radní. J. S. Grüner byl nejvíce nemocen v listopadu a prosinci, kdy byl omluven ze zasedání od 28. listopadu do 15. prosince. Důvod nemoci se mi nepodařilo zjistit. Mohu se tedy jen domnívat, že zřejmě šlo o virové nebo infekční onemocnění, neboť po Grünerovi byl hned nemocen i starosta Totzauer. Nejvíce byli radní práce neschopni v důsledku nemoci v zimních měsících, což je obvyklé i dnes.¹⁷²

¹⁷⁰ SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981 a 1992, s. 196-197.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 189-193.

¹⁷² SOkA Cheb. AMCH. Inv. č. 215-220, Ratsprotokollen 1820.

Za zmínku stojí i Grünerova pracovní doba, která, jak se z životopisu zdá, byla velice variabilní. Dozvídáme se, že jej někdy zavedly pracovní povinnosti do Hartenberku/Hřebenů i v neděli. V době chebského pobytu Goetha ho Grüner velmi často doprovázel. Navštívili se například 22. srpna 1822 ve čtvrtek v 11 hodin dopoledne a v pondělí 19. srpna 1822 opět dopoledne. Tedy ve všedních dnech, kdy by se dalo předpokládat, že by měl být magistrátní a policejní rada v úřadu. Někdy se zase dočteme, že Grüner musel Goetha opustit, neboť ho práce povolala do Horních Loman a zpět se vrátil až k večeru. Některé společné výlety obou badatelů trvaly i několik dní, většinou všedních.¹⁷³ Jeho pracovní vytížení či neúčast na jednáních rady bez udání důvodu dokládají i radní protokoly, ale nebyla v porovnání s ostatními nijak vysoká či nepřiměřená, jak by se díky Goethemu mohlo zdát. Opět v roce 1811 v období od ledna do března se Grüner nezúčastnil jen dvou zasedání bez uvedení důvodu.¹⁷⁴ Četnost těchto zasedání byla přitom poměrně častá. Konala se každé tři až čtyři dny. Roku 1820 v rozmezí od června do prosince se neúčastnil bez udání důvodu v protokolech jen třikrát. Poté byl v listopadu a prosinci delší čas omluven pro nemoc. Rada si dávala větší pauzy v zasedáních jen o svátcích, kdy například o Vánocích zasedala naposledy 19. prosince, ale další jednání je již zaznamenáno 27. a také 30. prosince.¹⁷⁵

Ke konci své úřednické kariéry se stává J. S. Grüner na krátkou dobu dokonce i starostou města Chebu. K dané okolnosti došlo v souvislosti s úmrtím dosavadního starosty Totzauera. Zemřel v roce 1845 a rada Grüner je jako starosta zmíněn pro rok 1846.¹⁷⁶ V roce 1847 jmenovala zemská vláda chebským starostou Čecha JUDr. Jana Wladiku, který byl později předsedou Krajského soudu v Táboře.¹⁷⁷

¹⁷³ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

¹⁷⁴ SOKA Cheb. *AMCH*. Inv. č. 145-149, Ratsprotokollen 1811.

¹⁷⁵ SOKA Cheb. *AMCH*. Inv. č. 215-220, Ratsprotokollen 1820.

¹⁷⁶ SIEGL, Karl. *Purkmistři města Chebu v letech 1282 – 1926 a členové městské rady v letech 1384 – 1777*. Cheb, 2001.

¹⁷⁷ BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 111.

4. 5. 3. Magistrát a industrializace

Pro 19. století je velmi důležitý pojem industrializace. Tento výraz je odvozen z latinského „*industria*“, což by se dalo vysvětlit jako důmysl či přičinlivost. I do Chebu jistě dorazily novinky o vynálezu parního stroje, avšak industrializace se v českých zemích prosazovala velmi nerovnoměrně. Záleželo nejen na surovinových zdrojích, finančních možnostech, ale i na ochotě rozhodujících složek měšťanstva přijímat nové myšlenky, služby a vynálezy.

Pokud bychom chtěli hodnotit činnost a prospěšnost chebského magistrátu v době, kdy na tomto úřadě působil rada Grüner, jeden velmi výstižný názor k tomu má chebský historik Frank Boldt: „*Mohli bychom soudit, že město si rychle poradí s nastupující industrializací. Tomu však zabránil zcela fiktivní vnitřní rozpor. Strašidlo čechizace bylo probuzeno i zde, sto kilometrů od české jazykové oblasti. Bylo to dílo měšťanstva, které se bálo, že ztratí své vládnoucí postavení ve městě. Vznikla tak na první pohled zvláštní situace, že mnohem menší, z hlediska historie téměř bezvýznamné městečko Aš,¹⁷⁸ nabývalo v průběhu 19. století stále více na významu, zatímco odpradáвна proslulý Cheb, město se skutečným evropským pozadím, bylo odsouzeno ke stagnaci. Město lpělo se stále větší urputností na své předindustriální struktuře a zaostalo.*“¹⁷⁹

Nepomohlo ani napojení na železniční síť. Cheb měl sice výhodnou polohu pro rozvoj obchodu a průmyslu, tak jako Liberec či Ústí nad Labem, ale tato města svou příležitost využila. Jak jsem naznačila výše, příležitost by byla, ale konzervatismus magistrátu a měšťanstva všeobecně byl mnohem silnější. Dobrým dokladem této skutečnosti byl nadějný podnikatel Emil Škoda, který městu Cheb nabídl své služby. Průmyslově nepřátelsky naladěný magistrát jeho nabídku odmítl, a tak se průmyslovým velkoměstem stala Plzeň se Škodovými závody.¹⁸⁰ Napojení na železnici se nakonec stalo spíše negativním, jelikož měla špatný dopad na odbyt místního chmele. Nebyl již konkurenceschopný v porovnání s úrodnějším a teplejším Žateckem. Do chebských pivovarů byl nakonec dovážen levnější žatecký chmel. Negativně se projevila,

¹⁷⁸ V 19. století se stala Aš velmi významným textilním střediskem v celé c. k. monarchii vedle severočeského Liberce.

¹⁷⁹ BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 115.

¹⁸⁰ SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981 a 1992, s. 242-244.

s konzervatismem související, orientace města na Vídeň místo na Prahu a s tím související „říšsko-rakouské“ protičešství.¹⁸¹

Magistrát učinil četná prospěšná rozhodnutí, ale z celkového pohledu v rámci rozvoje českých a moravských měst v době industrializace nepodnikl nijak velký krok dopředu. Dobu nových možností spíše „prospal“, než využil. První dvě významné firmy byly proto v Chebu založeny až na počátku 20. století. Jednalo se o podniky Premier a ES-KA, zabývající se výrobou kol a motorek.

4. 5. 4. „Podpora“ Františkovým Lázním

Františkovy Lázně byly založeny z podnětu městského lékaře Adlera.¹⁸² Tento chebský rodák se již za svých studií zajímal o tzv. „chebskou kyselku“, přesně pochopil možnosti tohoto zanedbávaného minerálního pramene. Z čistě hygienických důvodů ho nechal prozatím uzavřít, než vybuduje nové odtokové roury. To vedlo k velkým stížnostem ze strany nosiček vody, které toto opatření považovaly za omezení jejich dlouholetého práva čerpat a nosit vodu lázeňským hostům do Chebu. Z tohoto malého sporu vše přerostlo do sporu chebského magistrátu s krajským úřadem. Situace se vyhrotila až po známou rebelii chebských žen, kvůli které doktor Adler napsal stížnost samotnému císaři. Celá záležitost se dlouho prošetřovala a nakonec vedla k založení vlastních lázní – dekretem z 27. dubna 1793. Obec byla pojmenována Kaiser Franzendorf a spadala pod město Cheb.

Městská rada se svým uzavřeným pohledem viděla v založení lázní především komplikace. Bylo nutné vykoupit pozemky, zahájit výstavbu domů a lázeňských parků, přičemž jim chyběly zkušenosti s podobným projektem. Navíc vrozený chebský konzervatismus nedovoloval vyvíjet jakékoli smělé plány, které chtěl doktor Adler uskutečňovat.

Situace se mění až počátkem 19. století, kdy na chebském magistrátu začíná působit také Josef Sebastian Grüner. Tehdy již město rezignovalo na svou počáteční nevoli a

¹⁸¹ BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 117.

¹⁸² Bernard Vinzenz Adler (1753-1810) - chebský rodák a městský lékař, zakladatel Františkových Lázní.

naopak spatřovalo ve Františkových Lázních nejen zdroj příjmů. Františkovy Lázně se měly stát zahradním městem.¹⁸³

V této době dochází k přestavbě Františkova pramene. První pavilon byl stržen při rebelii chebských žen, druhý byl postaven roku 1793 a poslední stavba proběhla díky souhlasu městského magistrátu¹⁸⁴ v roce 1832. Františkův pramen se svým klasicistním pavilonem se stal symbolem těchto západočeských lázní a zdobí je dodnes.

Dalším důležitým krokem pro rozvoj lázní bylo i vykupování pozemků a záchyt nových minerálních pramenů. Roku 1807 se městu Cheb podařilo koupit pozemek s nově zachyceným pramenem. Nový pramen byl s císařovým souhlasem pojmenován po jeho dceři císařovně Marii Luise. V roce 1810 se vedle tohoto pramene objevil nový pramen a následně i další třetí pramen. Roku 1826 byl opět se souhlasem magistrátu postaven dnešní empírový pavilon.

Další z nově objevených pramenů, byl Solný pramen. Pramen byl kvůli zamokřenému slatiništi těžce přístupný a dlouho ponechán bez řádného chemického rozboru. Až po nátlaku Františkolázeňských vydal chebský magistrát doktoru Pöchmannovi příkaz k jeho rozboru. Následně nechává starosta Chebu Vinzenz Totzauer vykoupit pozemky v nejbližším okolí pramene a vzniká komunikace, která slouží jako promenádní cesta. Po rozboru pramene bylo zjištěno, že obsahuje velké množství soli a byl pojmenován Solný pramen. Druhý pramen, který byl nalezen hned v sousedství, dostal jméno Luční. Nejprve zbudovali pavilon pouze nad Solným pramenem. V plánu byla ale stavba celé kolonády, která by oba prameny spojila. Projekt podle návrhů ing. Escha neprošel schvalováním magistrátu. Hledalo se nové řešení a nakonec pověřili realizací stavby v roce 1826 Vincence Prökla, kresliče městského stavebního úřadu. Tato realizace byla sice finančně výhodnější, ale bohužel nesplňovala svou funkci. Nakonec byla v roce 1843 stržena vichřicí a odstraněna. Péče se dočkal také Luční pramen, který byl v roce 1823 díky městské radě zachycen dřevěnou jímkou a obložen věncem žulových desek. Nakonec přišla na řadu stavba kolonády, která měla oba prameny propojit. Tato rozsáhlá a nákladná akce si díky slatiništi vyžádala zapuštění 1 116 dřevěných pilotů kvůli statickému. Celá stavba se velmi prodražovala, což vedlo k protestům chebského magistrátu. Po opakovaných

¹⁸³ MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně. Historie města*. Františkovy Lázně, 1994, s. 17-21.

¹⁸⁴ SOKA Cheb. *AMCH*. Inv. č. 325-331, Ratsprotokollen 1832

protestech byl předložen nový plán a stavba byla konečně schválena roku 1843. Zakázku získal plzeňský stavitel František Filous.

Město mělo také zásluhu na stavbě plynových lázní, přesněji řečeno lázeňský lékař dr. Pöschmann, který prosadil myšlenku stavby osmibokého dřevěného pavilonu. Uprostřed stála vana, ve které se připravovaly plynové koupele z oxidu uhličitého. Původně stál na tomto místě hermeticky uzavřený pavilon, lidé se v něm však dusili, a tak nechal magistrát zprvu postavit jen první dřevěný pavilon, který získal díky doktoru Pöschmannovi vylepšení. Jelikož byl zájem o koupel v oxidu uhličitém velký, mezi lety 1820-1823 bylo připraveno 100 – 120 koupelí, rozhodla se rada města podpořit myšlenku stavby důstojných - ne dřevěných - lázní se třemi koupelnami a společenskou místností, která byla realizována v roce 1826. Bohužel se nedochovala dodnes.

Důležité bylo pro lázně také stáčení a následný export františkolázeňských kyselky, ve kterém se magistrát také angažoval. Nejprve byl v 18. století nepříteli šťastně pověřen řízením celé expedice kyselky cech chebských cínařů. Nedostatečná kontrola kvality vody vedla k úpadu exportu. Cínaři navíc používali jako uzávěry netěsnící a zdraví škodlivé cínové uzávěry. Spor s nimi vyústil v opětovné převzetí řízení exportu městem Cheb. Roku 1816 byl schválen návrh postavit novou stáčírnu a vývoz se postupně opět zlepšoval. Rozhodující obrat nastal až v roce 1822, kdy byla expedice kyselky magistrátem propachtována chebskému obchodníkovi Hechtovi.¹⁸⁵ Ten vylepšil zátkovací stroj a doplnil jej zásobníkem oxidu uhličitého, díky kterému nedocházelo k vysrážení železa v kyselce. Tuto dokonalou techniku převzala řada stáčíren evropských lázní. Stáčírna exportovala 250 000 lahví ještě v roce 1849, rok nato ji opět převzalo pod správu město Cheb.

Dalším z úkolů městské rady bylo zvelebení parkových prostor, čímž pověřili dvorního zahradníka ze Schönbrunnu Martina Soukupa. Od roku 1831 byl v lázních trvale zaměstnán, dostal byt a roční plat.

Kultura byla v lázních nezbytností. Zajišťoval ji nejen lázeňský orchestr, ale také divadlo. Problémy týkající se těchto těles musel magistrát rovněž řešit. Například v roce 1841 se objevuje v tisku stížnost na předčasné ukončení hudebních produkcí, kapela angažovaná chebským magistrátem přestala jako obvykle počátkem září hrát. Příznivé

¹⁸⁵ *Joseph August Hecht* (1792-1862) obchodník, iniciátor a propagátor všech nejdůležitějších počínů k pozvednutí lázní.

počasí ale lázeňskou sezonu prodloužilo a magistrát musel na přání lázeňských hostů povolat hudebníky zpět.¹⁸⁶ Ani divadlo nebylo bez problémů, lépe řečeno divadelní budova sama. Kupříkladu v roce 1808 žádá lázeňský inspektor Antonín Musil chebský magistrát, aby co nejrychleji zajistil omítnutí zdí divadelní budovy pro zahájení divadelní sezony. Budova divadla byla pro kulturní účely nevyhovující, což dokazuje následující kritika: „*Včera jsem byl v divadle, jestli se ta bouda, která je v zimě používaná jako chlév, dá nazvat divadlem.*“ Pisatel jistě přehání, ale je pravda, že se budova v zimě využívala jako sklad. Jistě i z tohoto důvodu se nový lázeňský inspektor hrabě Münsch Bellinghausen snažil přimět chebskou radu, aby budovu nechala zadaptovat. Přesto zůstala tato první divadelní scéna pouhou karikaturou skutečné reprezentativní budovy.

Situaci na chebském magistrátu dokázal využít i jeden z jeho radních – právník Kryštof Loimann.¹⁸⁷ Dobře pochopil možnosti nově vznikajících lázní a přednesl radě v roce 1822 požadavek o zřízení vlastních lázní. Získal od města řadu výhod, mimo jiné také přednostní právo na stavbu nových lázní, pokud toto právo nevyužije město samotné. S výstavbou začal v roce 1827 a následujícího roku lázně otevřel. Jeho lázně byly postaveny velmi pokrokově a díky tomu, že vlastnil i pozemky, mohl na nich těžít slatinu pro léčebné koupele. V roce 1840 využil přednostního práva pro stavbu dalších lázní, které vznikly opodál a slouží dodnes jako Lázně I. Město Cheb se své příležitosti chopilo až v roce 1852, kdy v radě již Grüner nepůsobil, a postavilo Městské lázně, které spravovalo ve vlastní režii.

Sebevědomí Františkolázeňských postupně nabývá na váze a směřuje k odtržení od Chebu. Příhodný byl pro ně tedy rok 1848. Na základě obecního zákona z roku 1849 se Františkovy Lázně o tři roky později osamostatňují. Zvolili si vlastní zastupitelstvo a prvním starostou se stává právě i zdatný podnikal, právník a bývalý chebský radní Kryštof L o i m a n n. Chebu přesto nadále patří mnoho veřejných budov, pozemků a pramenů, ale tím jeho vliv na dění v lázních končí.¹⁸⁸

¹⁸⁶ SOKA Cheb, AMCH. Inv. č. 400-422, Ratsprotokoll 1841.

¹⁸⁷ SOKA Cheb, AMCH. Inv. č. 226-231, Ratsprotokoll 1822.

¹⁸⁸ MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně. Historie města*. Františkovy Lázně, 1994, s. 47-49.

4. 5. 5. Policejní úřad

Cheb patřil po staletí mezi města s vlastním soudem. Chebský hrad byl nejen sídlem císařů a králů, ale také sídlem zemského soudu. Od roku 1322 se stal hlavní osobou hejtman či purkrabí. Cheb měl také vlastní městské právo, které vycházelo z norimberského městského práva. Veškerá odvolání se obracela na město Norimberk či Magdeburk. Teprve král Václav IV. a později Marie Terezie veškerá odvolání do ciziny zrušili a odvolací instancí se stala Praha. Speciálním pododdělením zemského soudu byl tzv. „Achtgericht“, který se zabýval zločiny, loupežemi, vraždami apod. Přibližně od poloviny 16. století spadala tato kriminální činnost již ne pod zemský soud, ale pod radu města Chebu. Tudíž i rozsudky od této chvíle začaly patřit pod pravomoc starosty a rady.¹⁸⁹

Další důležitou změnu pro policejní úřad znamenalo zrušení úřadu městského hejtmana v roce 1785. Ke zrušení tohoto postu došlo ve všech městech. Hejtman vykonával policejní agendu. Nyní tato funkce přešla na bedra magistrátu s výjimkou kompetencí, které spadaly pod státní policii. Pro tu bylo zřízeno policejní ředitelství.¹⁹⁰

J. S. Grüner měl jako policejní rada tuto agendu na starosti od roku 1820. Z pozice svého úřadu měl trvale uznávané postavení na společenském žebříčku, včetně práva nosit uniformu a zbraň. To z něj činilo privilegovanou osobu, protože nosit zbraň mohl jen šlechtic. Uniforma podtrhávala jeho funkci zástupce císařské moci. Od josefínských reforem vládl zájem především o vzdělané úředníky. Vyžadováno bylo nejvíce právnické vzdělání, čemuž Grüner skvěle odpovídal.

Studie Jany Macháčové uvádí: *„Naprostá většina vysokoškolsky vzdělaných úředníků vysoké byrokracie (především v kategorii 5 a nižší třídy), tj. vysoké byrokracie, byli juristé (jiný typ vysokoškolského studia byl mezi úředníky běžný až kolem roku 1900), tj. skupiny úředníků patřících do horních vrstev a ke vzdělanostním elitám. K vzdělanostním elitám*

¹⁸⁹ SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981, 1992, s. 161-164.

¹⁹⁰ *Dějiny Prahy II*. Praha, Litomyšl, 1998, s. 17.

*patřili ze středních vrstev především vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaní vrchnostní úředníci v první polovině století a pak vysokoškolsky vzdělané úřednictvo státní správy.*¹⁹¹

Jedním z hlavních úkonů policejního rady za meternichovského režimu bylo sledování cizích návštěvníků. Jak vypadala manipulace při hlášení cizinců, se můžeme dovědět z korespondence Goetha s Grünerem, J. S. Grüner popisuje: „*Goethe přijel do Chebu 26. dubna 1820 a svůj pas, před další cestou do Karlových Varů, poslal k úřednímu ověření na policejní úřad v Chebu, který jsem tehdy spravoval. Nyní jsem měl příležitost se s tímto velkým mužem osobně setkat, nechal jsem se u Goetha ohlásit a pak mu ověřený pas osobně předal*“.¹⁹²

Manipulace měla vypadat následovně - hned při příchodu cizince do města má stráž na bráně odevzdat policii ohlašovací lístek a podobné lístky pak mají policii dodávat také hostinští nebo jiné osoby, které poskytly cizinci nocleh. Tento ohlašovací lístek musel obsahovat následující údaje: jméno, stav, zaměstnání, odkud přichází a jak dlouho se zdrží. Na hranicích se měly konat osobní prohlídky, u vznešenějších hostů jen v případě vážného podezření.¹⁹³ Tento tolerantnější přístup kontrol na hranicích a ve městech potvrzuje i sám Goethe. V roce 1806 jel Goethe do Karlových Varů a zastávku si udělal v Aši, Františkových Lázních, v Chebu. Tehdy ještě magistrátního a policejního radu Grünera neznal, ale zkušeností s policií již prošel. Právě v Chebu zjistil, že mu chybí pas. Na hranicích jej shodou okolností díky nenadálým komplikacím nepožadovali, a tak bez pasu docestoval až do Chebu. Zde si měl jako obvykle nechat pas ověřit. Policejní úředníci se naštěstí zachovali velkoryse a nedělali Goethemu před další cestou žádné problémy.¹⁹⁴

Jinak policejní úřad neměl ve městě příliš mnoho práce, Chebané se až na výjimky chovali špořádaně. Od roku 1807 mu byli jako zločinci dodáni jen tři sedláci. Jeden při pitce napadl jiného člověka, praštil jej džbánem na pivo do hlavy, a tím mu přivodil smrt. Druhý při Letnicích, kdy chlapci z legrace kradou uzené maso z komínu, ukradl i jiné věci. Třetí zapálil statek, kde měl právo žít na výminku, jelikož nový majitel nechtěl dodržet

¹⁹¹ MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In: Slezský sborník 99. Opava 2001, s. 187.

¹⁹² *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 272.

¹⁹³ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 58.

¹⁹⁴ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien und Leipzig, 1932, s. 50.

jeho právo. Výminkář zpočátku jen požárem hrozil, ale jeho situace se nijak nezlepšila, proto statek skutečně zapálil. Byl odsouzen k doživotnímu vězení.¹⁹⁵

To, že byla zločinnost na Chebsku nízká, se zdálo nápadným také Goethemu. Jednou na toto téma hovořil se svým přítelem Grünerem a policejní rada mu celou záležitost následovně vysvětlil: *„Příčina by mohla být ve výchově a částečně také ve zvyklostech. Neboť mládež je již ve škole vedena k úctě k Bohu a pracovitosti. Cheban je dobrý křesťan, věrný poddaný a manžel, starostlivý a pracovitý otec a tak mají děti před očima stále dobrý příklad. Obzvláště si myslím, že velký dojem zanechá i proces pohřbu. Zemřelý totiž zůstává v otevřené rakvi ve světnici, kolem něj pak stojí rodina a příbuzní, také přátelé a sousedi. K hlavě nebožtíka má potom proslov tzv. „prokurátor“. Vede úvahu nad pomíjivostí lidského života a zdůrazňuje, že na přání Boha musel nebožtík opustit pozemské bytí. Nabádá rodinné příslušníky k úctě k Bohu, svornosti a pracovitosti. Prosi všechny o prominutí, jestliže nebožtík někoho vědomě či nevědomě urazil, vybízí ke smíření a důrazně ujišťuje, že když bude člověk brát při svém jednání a podnikání stále na zřetel Boha, tak se na onom světě opět setkají. Pohled na mrtvolu, celá řeč a všechny okolnosti působí na všechny zúčastněné. Sám jako nezávislá zúčastněná osoba musím potvrdit, že jsem měl často slzy v očích. Dojem je trvalý a je možné, že zbloudilce přivede opět na správnou cestu.“*¹⁹⁶ Z následujícího příkladu mimo jiné vyplývá, že se Grüner pohřbů z moci svého úřadu často účastnil.

Ještě jeden případ je v souvislosti s Grünerem zmíněn, a sice případ úmrtí chebského soudního úředníka jménem Sorgner. Zemřel roku 1820 při pádu do studně v jedné z městských ulic. Případ zůstal neobjasněn a studna byla v roce 1830 zasypána.¹⁹⁷

Jako každá válka, i napoleonská s sebou přinesla vlnu špionáže, ale zároveň i bídy a hladomoru. Tehdy byl loketským krajským hejtmanem hrabě Ehrenburg, v prvních dnech ledna 1813 dostal z Vídně příkaz, aby získával potřebné informace z okolí bojiště a také zprávy o veřejném mínění v cizině. Stejně úkoly dostali i ostatní hejtmani příhraničních krajů a policejní komisaři.

Špionáž byla financována formou mimořádné zálohy „na tajné výdaje“. Krajsí hejtmani a policejní komisaři se sami špionáží přímo nezabývali. Měli k ruce řadu

¹⁹⁵ SOkA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 14 – Poznámky k civilním a kriminálním případům v Chebu

¹⁹⁶ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 275.

¹⁹⁷ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877, s. 196.

„spolupracovníků“, placených agentů z řad obyvatel a někdy i z „lepší“ společnosti. O zprávy z Čech byl ve Vídni eminentní zájem. Policejní komisaři museli denně posílat zprávy o událostech v cizině. Některé zvláště důležité informace posílali přímo Metternichovi a od června 1813 měl všechny špionážní zprávy dostávat rovněž velitel české armády maršál Schwarzenberg. Nakonec František I. přikázal, aby hejtmani českých příhraničních krajů posílali své zprávy o situaci v cizině přímo jemu.

Zvýšená špionážní aktivita byla provázena pozorným sledováním cizinců. Nejrozsáhlejší agendu tvořila policejní hlášení o cizincích v českých lázních, jejichž seznamy (tzv. *Kurlisten*) byly pravidelně posílány českému guberniu. Zvláště podezřelí byli všichni Francouzi a Poláci, jimž policejní komisaři příhraničních krajů dávali na pokyn Vídně do cestovních pasů tajné znamení, aby tak upozornili své kolegy ve vnitrozemí.¹⁹⁸

Dobry příklad působení policie máme i z Mariánských Lázní, kde tou dobou pobýval Goethe. On i jeho korespondence byla pod dohledem Lázeňské inspekční policie „Badepolizei-Inspektion“. O Goethovi bylo sepsáno následující úřední hlášení: „...*meztím mohla být zaznamenána výborná okolnost, že Goethe se ke katolické víře staví poměrně tolerantně, dokonce projevuje jistou náklonnost. Zvláště chválí povznesenost katolického obřadu proti protestantskému.*“¹⁹⁹

Dále pak v čase největší nouze, v letech 1816 a 1817, byl Grüner vyslán jako kriminální rada do Krušných hor, kde měl za úkol vyřešit případ týkající se otravy olovem, na kterou zemřelo najednou pět lidí. Kromě lékaře vzal s sebou Grüner ještě chemika, jelikož byla nutná exhumace nebožtíků. Když dorazil na místo, dozvěděl se, že postižení nezemřeli jen tak, ale že se jednalo o čarodějnická kouzla, která způsobila jedna mlynářka. Průběh nemoci byl hrozný. Zpočátku ucítili otrávení lidé mravenčení na tváři, rukách i prstech, které se stupňovalo až do pocitu, jako by je někdo škrábal. Poté si začali stěžovat na bolesti, které se velmi stupňovaly, až se jim bolesti zkřivily končetiny a jazyk znehybněl, že nebyli skoro schopni promluvit. Bylo velice náročné přesvědčit místní obyvatele, že smrt dotyčným nezpůsobilo žádné kouzlo. Vyprávělo se, že otec dotyčné rodiny spolu se starším synem ukradl zmíněné mlynářce obilí, a ta je zato začarovala, až zemřeli. Při odborném ohledání mrtvol bylo zjištěno, že nevykazují žádné známky otravy kovem. Ani následné prohledání jejich domácnosti tomu nenasvědčovalo. Proto se Grüner

¹⁹⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810-1815*. Praha, 2004, s. 66-67.

¹⁹⁹ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien, Leipzig, 1932, s. 201.

vydal za mlynářkou, aby se tam porozhlédl. Našel zde ještě zbytek malé kopky, odkud bylo obilí ukradeno. Povšiml si, že toto obilí obsahovalo nezvykle mnoho námelu, který působí velice toxicky. Díky tomu Grüner zjistil, že toto množství neblaze zapůsobilo na válkou vyhladovělé lidi a nakonec jim přivodilo i smrt. Jeho domněnky potvrdila i pražská fakulta medicíny a tím se případ uzavřel. Tento zajímavý příklad ze své praxe vyprávěl Grüner hraběti Auerspergovi při návštěvě v Hřebenech/Hartenberku.²⁰⁰

Mezi další povinnosti policejního rady patřila organizace oficiálních návštěv, to když Cheb například navštívila sestra ruského cara Alexandra I. velkovévodkyně Marie Pavlova. Přijela do města 30. prosince 1822 s osmispřežím a ubytovala se v domě „U Dvou arcivévodů“. Pobyla v domě jen tři hodiny a pokračovala do Mariánských Lázní, kde bylo naplánováno její setkání s bratrem. Grüner dohlížel na to, aby se krátká návštěva uskutečnila bez komplikací a aby náležitě proběhlo vzdání holdu velkovévodkyni c. k. armádou.²⁰¹ Dále poctil Cheb svou návštěvou 12. září 1835 nedávno korunovaný císař Ferdinand I. Grüner dohlížel i na další oficiální akci, když roku 1840 poctil město svou návštěvou další Habsburk – arcivévoda František Karel, bratr císaře Ferdinanda I. Opět proběhlo vše bez komplikací.²⁰²

Pokud se vtipů na policejní úřad a policisty všeobecně týká, historie se nemění. Sám Grüner žertoval s Goethem při návštěvě Marktredwitz na účet policie. „*To, že toto město nikdy nemělo vlastní policejní úřad je štěstí, proto zde chutná pivo, maso a pečivo jako nikde...*“²⁰³

4. 6. Volný čas

Jak trávil Grüner svůj volný čas? K této otázce poskytuje cenné informace právě korespondence mezi J. S. Grünerem a J. W. Goethem, ale také Grünerova publicistická a životopisná aktivita.

²⁰⁰ SOkA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901.)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

²⁰¹ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 367.

²⁰² BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha, Litomyšl, 2010, s. 111.

²⁰³ Tamtéž, s. 356.

Na rozdíl od většiny dolních vrstev disponovala střední třída, ke které Grüner patřil volným časem. To mu umožnilo věnovat se výrazněji svým zálibám a veřejné či spolkové činnosti. Samozřejmě vše také souviselo s jeho členstvím v radě města, kdy bylo třeba se společensky angažovat. V této kapitole bych tedy chtěla představit J. S. Grünera jako zapáleného mineraloga a chebského patriota, který se věnoval sbírání chebských lidových písní, tradic a obyčejů. Velmi ho přitahovala historie rodného města a také byl členem „Zkrášlovacího spolku“, který podporoval vznik nových Františkových Lázní.

Řádný měšťan byl charakterizován jako člověk pracovitý, kterému je zahálka cizí. Již od 18. století měšťanstvo holduje četbě, vznikají salony, kde se konají učené diskuze, nebo se rozvíjí hudba. Množí se amatérské hudební a literární výtvary, přibývá rodinných kronik, deníků a soukromé korespondence.²⁰⁴ Nově vniklý *biedermeier* po napoleonských válkách přinesl oblibu idylických scén z měšťanského i venkovského prostředí, narůstá zájem o lidové zvyky – všední i sváteční. Pro tuto charakteristiku není lepší příklad než „badatel“ a „sběratel“ Grüner.

Z různých setkání, která rada absolvoval, bylo zřejmé, že se rád zajímal o celé kulturní dění na Chebsku. Rád navštěvoval a sám pořádal různá společenská a kulturní setkání. Když Cheb navštívil známý skladatel Tomášek²⁰⁵, nenechal si samozřejmě setkání s ním ujít. 6. srpna 1822 se skladatel nacházel na návštěvě u advokáta Franka v Chebu. Tomášek uspořádal u advokáta malý koncert, kdy zahrál především několik zhudebněných Goethových básní a sklidil u obecnstva velký potlesk. Tento velmi komorní koncert měl jen několik málo posluchačů. Kromě hostitele se ho zúčastnil ještě syn advokáta Franka, kterého v Praze Tomášek vyučoval, lékárník Helly z Prahy, básník J. W. Goethe a rada Grüner.²⁰⁶

Tím, jak sám Grüner nacházel oporu při svých zálibách, tak ji také ostatním rád poskytoval. Dobře věděl, že J. W. Goethe má vlivné kontakty a může tak leccos ovlivnit. Z tohoto důvodu na četné obědy či odpolední posezení zval nejen německého básníka, ale i nadějně mladíky z okolí. Tak to bylo i v případě syna doktora Köstlera jménem Lorenz. Rozhovor s Goethem udělal na mladíka trvalý dojem a nadále ho povzbudil k dalšímu studiu. V budoucnu se z něj stal, stejně jako z otce, lékař.

²⁰⁴BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách III*. Praha, Litomyšl, 2006, s. 46.

²⁰⁵Václav Jan TOMÁŠEK (1774-1850) český hudební skladatel a pedagog, znamenitý klavírista.

²⁰⁶*Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 348.

Dalším, komu se dostalo ze strany Grünera a Goetha pomoci, byl zdravotně postižený básník Anton Firnstein (Fürnstein). Společně projednávali možnost vydat jeho výběr básní, aby na něj upozornili čtenáře a umožnili mu, si přivydělat. Společně se setkali v Sokolově u příležitosti návštěvy důlního mistra Ignácia Lößla. Firnstein byl samouk a tzv. „Naturdichter“.²⁰⁷

Grüner vyplňoval svůj volný čas také četbou. Pro tento závěr svědčí fakt, že si jeho knihovnu prohlížel sám J. W. Goethe.²⁰⁸ Četba nebyla v Grünerově době žádnou samozřejmostí. V podstatě se jednalo o luxus, kterému se dostávalo horním a lépe postaveným středním vrstvám.²⁰⁹ V rukopisu se dozvídáme, že pan rada měl zařazené v knihovně anglické a francouzské knihy. Vzhledem ke Grünerovu vzdělání by se dalo předpokládat, že mimo tyto jazyky, francouzštinu a angličtinu, ovládal i latinu. Knihovna sloužila samozřejmě především k reprezentaci, ale díky znalosti zájmů pana rady můžeme předpokládat, že knihy opravdu četl. Nevlastnil jen odbornou literaturu týkající se historie a mineralogie, Goethe objevil v knihovně mimo jiné svůj svazek pojmenovaný „Theater von Goethe“ s výběrem různých básnickových děl. Grüner se trochu obával, že se Goethe nechvalně vyjádří, že vlastní dotisk, ale Goethe toto bez poznámek a úšklebků přešel. Pozornost zaměřil jen na skici, které v knize místo mědirytin objevil a řekl, že toto vydání považuje za zdařilé.²¹⁰

4. 6. 1. Mineralogie

„Mineralogie byla v 18. století chápána jako věda o neživé přírodě a vytvářela jistý spojovací můstek mezi fyzikou a chemií...“²¹¹

Zájem o mineralogii projevoval Grüner již za svých gymnaziálních let. Na univerzitě ho jeho koníček botanika a mineralogie málem přivedl ke studiu medicíny. Ačkoliv se stal

²⁰⁷ Tamtéž, s. 346.

²⁰⁸ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

²⁰⁹ LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl*. Pardubice, 2005, s. 120.

²¹⁰ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

²¹¹ BROŽ, Karel. *Komorní hůrka*. Františkovy Lázně, 1989, s. 2.

studentem práv, magistrátním a policejním radou – nikdy nezapomínal ani na svou zálibu v mineralogii.

Sbírku minerálů vytvořil Grüner mimo jiné také pro kancléře Metternicha, který tehdy často pobýval ve své letní rezidenci na zámku Kynžvart.²¹² Kníže si Grünera velmi vážil a často mu svou náklonnost projevovat. Dodnes zachovaná sbírka na Kynžvartu zahrnuje takové minerály, jako jaspisy, topasy, andalusity a především minerály, které byly typické pro zdejší okolí, ze Smrčín, Krušných hor a Slavkovského lesa. Sám pro sebe tvořil Grüner speciální mineralogický kabinet a četné minerály vyměňoval později s Goethem. Zanechal po sobě sbírku čítající 3000 exemplářů, přičemž základ této sbírky tehdy vytvořil sám Goethe.²¹³

V pondělí 12. srpna 1822, když se Grüner vrátil z úřadu domů, našel u sebe v pokoji Goetha. Netrpělivě ho očekával a po krátkém rozhovoru otevřel Grünerovu pracovnu, kam umístil nečekaný dárek - zcela novou speciální skříň na minerály. Měla čtrnáct přihrádek a sám básník jich hned několik minerály naplnil. Tímto způsobem vlastně Grünera nepřímo přiměl zajímat se o minerály více a více. Vydával se pěšky až na vzdálená místa, jako bylo hornické městečko Krásno, Horní Slavkov, Jáchymov, kde byl za svou námahu bohatě odměněn. Goethe se z každého jeho nového přírůstku radoval.

Pro lepší přehlednost své sbírky si Grüner vytvořil podrobnou tabulku s nalezišti. Potkával se s četnými lázeňskými hosty z různých koutů, vždy je poprosil, zda by mu z potřebného naleziště obstarali minerály. Díky tomu se jeho sbírka utěšeně rozrůstala a nakonec potřebovala další dvě speciální skříně s mnoha „šuplíky“.²¹⁴

Oba společně minerály nejen sbírali, ale samozřejmě i objížděli další nadšence v okolí, a obdivovali či nikoli jejich sbírky. K obdivovaným patřila sbírka pastora Martiuse²¹⁵ ze Schönberku. Pastora navštěvovali díky jeho krásné sbírce minerálů lázeňští hosté z Františkových Lázní, a proto si samozřejmě návštěvu nenechal ujít ani Goethe s Grünerem. Pastor Martius byl návštěvou velmi poctěn. Věnoval Goethemu kouřové křemeny, ametysty a egerany z okolí Schönberku.²¹⁶ Naopak vůbec je nenadchla sbírka minerálů v chebském dominikánském klášteře.

²¹² *Zámek Kynžvart – 25 km od Chebu, od roku 1630 do 1945 v držení rodiny Metternichů.*

²¹³ SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie).* Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 9-13.

²¹⁴ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper, Band XVII., Prag, 1917, s. 371.*

²¹⁵ Anton Johann Martius (1794 – 1876)

²¹⁶ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper, Band XVII., Prag, 1917, s. 351.*

Magistrátní rada byl svou zálibou tak uchvácen, že když došlo na výměnu různých minerálů s ostatními sběrateli, často jej dvakrát až třikrát v ruce obrátil, aby se ujistil, že se nezbavuje hezčí krystalové formy, než kterou dosud vlastnil. Grüner si sám uvědomoval, že jeho záliba hraničí s posedlostí. Velkou trpělivost s ním musela mít především jeho manželka, jak dále uvedu. „Badatel“ Grüner ale také shledal, že mineralogie má ještě jednu velkou přednost. Díky všemožnému šplhání, kutání a namáhání zcela zapomněl na své hypochondrické sklony, znásobené sedavým zaměstnáním. Za to byl Goethemu také vděčný. Tedy nejen za novou zálibu, ale i za upevněné zdraví.²¹⁷

Německý básník dobře věděl, jak svého chebského přítele ještě více k mineralogii „přitáhnout“. 29. září 1822 přišel Grünerovi dopis z Jeny od profesora Lenze²¹⁸ s diplomem, který ho jmenoval řádným členem velkovévodské mineralogické společnosti v Jeně. Stalo se tak na doporučení všech tamních členů a předsedou spolku nebyl nikdo jiný než J. W. Goethe. Grüner sám situaci popisuje: „*Přestože se Goethe v dalším dopise o mé volbě a jmenování ani v nejmenším nezmiňuje, můžu jasně předpokládat, že jmenování mohlo mít úspěch jen díky jeho vlivu a tím mě ještě více podnítil ke studiu mineralogie.*“²¹⁹

Unikátním nalezištěm nedaleko Chebu u obce Hazlov je chráněné přírodní památka, kde je možné objevit speciální minerál tzv. „egeran“. Tento nerost byl popsán J. W. Goethem a také hrabětem K. Šternberkem. Velký exemplář tohoto druhu vesuvianu je možno shlédnout v Krajském muzeu v Chebu. Také u tohoto objevu byl Grüner přítomen.

V chebském archivu se nachází originál jeho spisu „Rozhovory o mineralogii“ a také mineralogicko-geografický lexikon nalezišť minerálů objevených do roku 1830.

4. 6. 2. Komorní hůrka

*Září vyslýchá vítr. Pane,
byl jste tu někdy
podojit trní a setřást švestky
k nohám holky? Sopka mladička*

²¹⁷ Tamtéž, s. 353-355.

²¹⁸ Johann Georg Lenz (1748-1832) doktor filozofie a teologie, mineralog, člen akademie pro mineralogii v Jeně.

²¹⁹ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe (vlastní rukopis J. S. Grünera).

vydechla pumu a zarostla travou.

Johana bolely nohy. Myslel na hedvábnou štolu.

Po pláních se nesla bílá pleť tramínu.

Krvi přeběhlo přes cestu kočičí zlato.²²⁰

Petr Maděra

Dva kilometry jihozápadně od Františkových Lázní leží malý pahorek, který lze spatřit již z dálky. Jedná se o nejmladší českou sopku nejlépe zachovalou ukázkou povrchové sopečné činnosti na našem území. Sopka byla vždy středem zájmu různých badatelů. Zkoumání zde probíhá více než 200 let a díky tomu je Komorní hůrka jednou z nejprobádanějších sopek.

Spory o původ Komorní hůrky se vedly již od 18. století. Vyhranily se dvě skupiny badatelů, které vedly vleklé spory o původ zdejší sopky. Jednalo se o tzv. „neptunisty²²¹ a plutonisty²²²“. Sám Grüner měl na původ sopky vlastní názor. Tvrdil, že hůrka nevznikla sopečnou činností, neboť podle toho, jak je hornina dnes rozložena, se dá usoudit, že vznikla v důsledku podzemního požáru.²²³

Spory neptunistů a platonistů byly natolik známé i ve Výmaru, že inspirovaly velkovévodu Karla Augusta k malému žertu na úkor profesora Lenze. Velkovévoda dobře věděl, že profesor Lenz je zapáleným neptunistou. Při příležitosti výročí jeho služby mu přichystal malé překvapení. Nechal zhotovit dort ve tvaru vybuchující sopky. Do kráteru vložil čestnou zlatou medaili a přivítal jej se slovy: „Tak milý Lenzi, nevěnujete konečně vulkánu svou pozornost?“²²⁴

První cílené zkoumání Komorní hůrky máme doložené z roku 1766, kdy majitel pozemku hrabě Zedwitz nechal hloubit štolu v naději, že nalezne uhlí.

Důkladné výzkumy jsou spojeny s rokem 1808, kdy J. W. Goethe poprvé navštívil Františkovy Lázně. Rok 1820 pak znamená hloubení nové šachty opět za účelem hledání

²²⁰ MADĚRA, Petr. *Komorní hůrka*. Brno, 2001, s. 40.

²²¹ *Neptunisté* – podle římského boha vodstva, razili teorii, že vše vzniklo usazením horních vrstev hornin ve vodě.

²²² *Plutonisté* – také podle římského boha podsvětí a ohně, zastávali názor, že horniny vznikly sopečnou činností.

²²³ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 276.

²²⁴ Tamtéž, s. 338.

uhlí.²²⁵ Výzkumy tehdy prováděli tři významní muži – Kašpar ze Šternberka, J. W. Goethe a J. S. Grüner. Naposledy vystoupila tato tříčlenná skupina v doprovodu dalších odborníků na Komorní hůrku 30. července 1822. Došlo k návrhu vyhloubit šachtu, která by původ sopky lépe osvětlila, šachta byla prokopána, ale až po Goethově smrti z iniciativy Šternberka. Výsledky pozorování zveřejnil Goethe ve třech pojednáních o Komorní hůrce z let 1808, 1820 a 1822. Právě 30. července 1822 se v Chebu konalo v pokoji hostince U Zlatého slunce závěrečné konzilium, které mělo vyřešit původ Komorní hůrky. U tohoto setkání byl přítomen hrabě Šternberk, J. S. Grüner, švédský chemik Berzelius, lékař a botanik Emanuel Pohl a samozřejmě J. W. Goethe. Všichni se usnesli na tom, že Komorní hůrka je sopečného původu, ač Goethe původně zastával zcela opačný názor (viz neptunisté).²²⁶

Dnes se na Komorní hůrce nachází žulový empírový portál ozdobený pamětní deskou s nápisem „DEN NATURFREUNDEN GEWIDMET v. G. K. STERNBERG, MDCCCXXXVII“. Empírový portál byl vchodem do nitra Komorní hůrky. Našli zde sítě chodeb a vědci tu narazili na hlavní přívodní jícen vyplněný čedičem, což nezvratně dokazovalo, že Komorní hůrka je pravou suchozemskou sopkou. Chodby jsou dnes zavaleny a zazděny. Goethe s Grünerem zde mezi lety 1808 až 1822 pobývali celkem jedenáctkrát.²²⁷

Komorní hůrka není jedinou sopkou na Chebsku, kterou J. W. Goethe s policejním radou probádali. Díky oběma byla objevena ještě další sopka – tzv. Železná hůrka. Nachází se nedaleko dnešní státní hranice, směrem k pěšímu přechodu Mýtina/Neualbenreuth. Společně toto okolí navštívili 23. srpna 1823 a zjistili, že v okolí se nachází velké množství čediče. Goethe nechal Grünera prozkoumat všechny strany pahorku a sám se při tom posilňoval dobrým rýnským vínem. Poté, co Grüner vše obešel a propátral, také mu nabídl sklenku. Vynaložené úsilí bylo nakonec korunováno úspěchem, neboť Grüner objevil mezi struskou olivín, který byl čerstvější a větší než na Komorní hůrce. Na to se Goethe zaradoval: „Milý příteli, právě jsme učinili v tomto okolí velký objev.“ Ještě dodal, že pokud to Grünerovy pracovní povinnosti dovolí, rád by toto pozoruhodné okolí ještě

²²⁵ BROŽ, Karel. *Komorní hůrka*. Františkovy Lázně, 1989, s. 2-5.

²²⁶ DITTERTOVÁ, Eva. *Johann Wolfgang Goethe a Čechy=Johann Wolfgang Goethe und Böhmen*. Cheb, 2004, s. 10.

²²⁷ SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland*. München-Wien, 1988, s. 106.

navštívil.²²⁸ Naposledy se tak stalo po Goethově nezdařené žádosti o ruku Ulriky von Levetzow v roce 1823, Grüner a Goethe společně Železnou hůrku ještě navštívili a potom se již Goethe do Čech nikdy nevrátil.²²⁹

4. 6. 3. Tradice Chebska a jeho historie

Díky Grünerovi se Goethe také blíže seznámil s chebskými tradicemi. Poznal zdejší „silný, robustní lid, zdravého vzhledu a přirozeného chování“. Pozoroval zdejší obyvatelstvo při práci, slavnostech, chválil jej pro jeho staré kroje, které si zachoval.

Grüner se zabýval shromažďováním starých zvyků a tradic již od svého nástupu do úřadu v roce 1807. To vše, za Goethovy pomoci a cenných rad, vedlo k dokončení knihy „*O nejstarších zvycích a obyčejích Chebanů*“. Knihu dopsal v roce 1825. Rukopis spisu, který Grüner věnoval Goethemu, se dnes nachází v Goethe- und Schillerarchiv ve Výmaru a druhý exemplář Grüner osobně věnoval 3. září 1825 výmarskému velkovévodovi Karlu Augustovi.²³⁰

Nedaleko Františkových Lázní se nachází hrad Seeberg/Ostroh se zajímavou etnografickou expozicí, která dodnes vychází právě ze sebraných materiálů policejního rady Grünera. Výstava krásně mapuje vývoj chebského kroje a zvyky spojené se svatbou, narozením a křtem na Chebsku.

Grüner svůj spis začíná od základů, a to od výchovy mládeže. Píše, že se venkovské děti učily psát, počítat a měly náboženství a hudební výchovu. Děvčata musela příst a hlídat děti, ráda hovořila a s pokročilým věkem bývala marnivá v odívání. Chlapci pomáhali při žních, pásli dobytek, připravovali krmení. Záhy si ale navykli kouřit a navštěvovat hostince. Známosti se navazovali v hospodě při tanci či po cestě do kostela. Bohatí mládenci objednávali děvčatům jídlo v hospodě a kupovali jim sladkosti. Při

²²⁸ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 380.

²²⁹ BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha, Litomyšl, 2010, s. 107.

²³⁰ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 23-24.

namlouvání hráli důležitou roli rodiče. Platilo, že rozhodující nejsou sympatie, ale majetek, mladí byli odkázáni si na sebe zvyknout.²³¹

Se svatbou začíná Grüner od námluv. Má-li mládenec vážné úmysly, vypraví se otec nebo kmotr do domu dívčiných rodičů. Pokud dostane svolení, smí pak mládenec dívku navštívit každou sobotu a každý večer před svátečním dnem. Později může setrvat i přes noc, ovšem oba musí zůstat oblečení, zvláště dívka si má ponechat spodní sukni. Takto zavedení chlapci se nemusí bát „vzvednutí“ – doslova vzvednutí z postele. To se stávalo těm mládencům, kteří se tajně vkradli do komory děvčete. Pokud se o tomto skutku dověděli jiní mladíci, mohli dotyčného „vzvednout“ a ten pak musel ve společnosti platit až do rána. Těmto návštěvám se také říkalo „Fensterln“. Oknovalo se od nepaměti, aby si mladí na sebe zvykli a také proto, že přes den měli venkované příliš mnoho jiné práce. V okamžiku, kdy dívka otěhotněla, ztratila právo nosit červený čepec a chlapec nesměl nosit červenou stuhu na klobouku. Po prohlídce domu chlapcovy rodiny následovaly zásnuby.²³²

Svatební obřad organizoval tzv. prokurátor. Obě rodiny si sjednaly termín setkání u nevěstinych rodičů a zde jednaly až do půlnoci. Bylo třeba vyřešit věno, majetek ženicha a další důležité záležitosti, jako termín svatby. Při výstřelech z hmoždíře si oba snoubenci podali ruce a vyměnili si dárky. Nevěsta navíc obdržela tzv. „*Haftelgeld*“ – závazné peníze, tím zásnuby vrcholily a slavnostní hostina pokračovala až do ranních hodin.

Zatímco ženich zařizoval ohlášky, nevěsta připravovala výbavu. Šila ženichovi svatební košili, ale svatební šaty si sama šít nesměla. Začali se zvat svatební hosté a přípravy vrcholily. Před odchodem do kostela se řadil svatební průvod, podle Grünera v následující sestavě: dva hudebníci, ženich, který musel mít na hlavě klobouk, kožešinou čepici a rukavice, a to i v létě, družba ženicha, otec, kmotr ženicha a příbuzenstvo odstupňované podle vzdálenosti. Následovala až stometrová proluka, na kterou navázal družba nevěsty, za ním nevěsta, která byla oblečena v tradičním kroji, ale i ona musela mít v létě ještě kožich. Za nevěstou kráčela družička, svobodná děvčata a následovaly ostatní ženy.²³³

²³¹ GRÜNER, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Prag, 1901, s. 68-69.

²³² HALLA, Karel. Svatební rituály na Chebsku. In *Sborník muzea Karlovarského kraje* 17, 2009, s. 7-32.

²³³ JOHN, Alois. *Beiträge zur deutschböhmisches Volkskunde*. Band IV. Praha, 1901, s. 52.

Na svatební tabuli se objevovaly tyto pokrmy: rýžová polévka s přidavkem koření, šafránu a rozinek, hovězí s křenem, ryba s kyselým zelím, jehněčí s mrkví, kuřata, vepřová pečeně s vařenými švestkami obložená žemlemi, chybět nesměla jáhlová kaše. Ke svatbě patřily pokusy o únos nevěsty nebo alespoň odejmutí stěvíčku s vidinou patřičného výkupného.

Na konci svatební veselice doprovodili hudebníci novomanžele až ke komoře, kde chvíli předtím vytáhli dřevěné hřeby z postele, aby manželé, pokud budou „neklidní“, propadli i s peřinou na zem. Svatba byla u konce, když byli vyplaceni hudebníci, kteří ještě zahráli poučnou píseň.

Na rozvod bylo pohlíženo jako na zavrženíhodnou nepravost a vyskytoval se velmi zřídka. Jelikož je pisatel muž, vyskytuje se i tato věta: „Žárlivost je mužům cizí, avšak ženy této slabosti občas podléhají“.

Za zmínku stojí také tzv. „*Plunderwagen*“. Jednalo se o žebříňák, kterým se převážela výbava nevěsty na statek ženicha a který patřil neodlučně ke svatebnímu ceremoniálu. Součástí věna byly skříně, truhly, nesměl chybět kolovrátek, díže na pečení a kolébka. Na vrchu ležely pestře povlečené peřiny s hedvábnými mašlemi na rozích. Vůz se vykládal u ženicha co nejpomaleji, aby přihlízející vše důkladně zhlédli do nejmenších detailů. Ke zpestření se povolila ucha u koše s nádobím a ženich s patřičným výsměchem vše pustil na zem. Navíc se ho snažily kolem stojící ženy ulovit pod peřinu. Přitom všem hrála muzika a mládež tančila kolem vozu.²³⁴

Poslední odstavec je ještě třeba věnovat Grünerovu popisu chebského kroje, který je díky němu vystaven opět v etnografické expozici na hradě Ostroh/Seeberg. Jak Grüner zaznamenal, mužský kroj se skládal z kalhot, posměšně nazývaných „Pumphosen“. Bývaly většinou černé, ušité z kůže kozy nebo kozla, ovce, telete nebo jelena. Sahaly od pasu pod kolena a jejich součástí byly i šle. Kalhoty doplňovaly bílé nebo černé punčochy a boty bývaly z teletiny. Bota se vyznačovala červeným jazykem. Koncem 18. století nosil chebský sedlák velmi vysoké holínky, které se daly nahoře dvakrát přehnout. Košili Grüner nezmiňuje, ale podle expozice na hradě Ostroh/Seeberg byla zřejmě většinou bílá, doplněná náprsenkou z karmínově červeného nebo modrého sukna. Náprsenka se vážala kolem těla širokým hedvábným pruhem dlouhým tři lokty. Kolem roku 1800 nahradila

²³⁴ GRÜNER, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Prag, 1901, s. 58.

náprsenku vesta z hnědého sukna, později z černého manšestru. Vesta měla nezbytné dvě postranní kapsy, kde muži nosili zápalnou hubku a křesadlo. Dále se nosila kazajka - krátký kabátek či „koller“ - nebo kabát. Kabát se šil z tmavohnědého sukna a jeho délka byla většinou po lýtka. Kabát měl celkem dvanáct knoflíků, ale zapínaly se jen dva nebo tři. Další tři kovové knoflíky byly ještě na konci rukávů. Kazajka byla soukenná a její barva mohla být libovolná, přesto převažovala tmavohnědá. I když byla kazajka oproti kabátu krátká, měla stejný počet hustě našitých knoflíků se stejným stylem zapínání. Na hlavě nosili pánové klobouk či čepici. Každý sedlák si nově koupený klobouk doma speciálně tvaroval. Nejprve jej polil horkou vodou, poté pokládal na okraj řetězy tak, aby dosáhl potřebného tvaru podle dobové módy. Nakonec se vše zafixovalo v roztoku ze škrobu a vlas z filcu se pěkně hladce sčesal. Čepici lemovala původně kožešina z kočky, bohatší lidé ji měli olemovanou kožešinou vydří nebo tchoří. Při oslavách či návštěvách se nosila čepice společně s kloboukem. Vše ještě doplňovaly rukavice a šátek.

Ženské krojové oblečení se skládalo ze spodní a vrchní košile. Spodní se oblékala přes hlavu a byla ušitá z dvojího plátna. Vrchní košile měla dlouhé vyztužené rukávy, vpředu vyšíváné černým hedvábím. Rukáv se u zápěstí stahoval šňůrkou a vysunul se až k lokti, čímž vznikl balonový rukáv. U krku se živůtek spínal mosaznou nebo stříbrnou sponou. Dále nesměla chybět tzv. „sturza“, úzká krátká spodní sukneř zdobená červenými pružky. Šněrovačka byla z hedvábí či atlasu většinou černé nebo světlemodré barvy. Vlněné punčochy byly černé. Boty měly stejně jako u pánů červený jazyk a byly z hověziny, později teletiny a byly šněrovány červeným hedvábným šněrovadlem. Holínky ženy nikdy nenosily. Sukneř byla velmi důležitá, nosilo se jich až pět. Vrchní sukneř byla nejdelší, pro všední dny byla částečně lněná a vlněná, pro slavnostní příležitosti hedvábná a vzadu doplněná sklady. Kabátek se dělil na zimní a letní. Oba druhy měly vpředu široký černý proužek, knoflíky nejsou zmiňovány. Celý kroj pak doplňoval samozřejmě šátek, závoj, rukávník, zvonková čelenka s 12 mosaznými, stříbrnými či pozlacenými přívěsky. Nevěsta měla věneček z mosazného či pozlaceného drátku doplněný různobarevnými kamínky. Plášť z černého sukna nosily ženy jen při křtinách či svatbě.²³⁵

Oblíbené byly i různé svatební písně. Zde je krátký příklad, jelikož originál písně má deset slok:

²³⁵ Tamtéž, s. 107-117.

*In Baiern in Baiern
wollt ein Vogel Hochzeit feyern
Der Starl war der Herr Bräutigam
die Jungser Braut war die Amsel.*

*Die Lerche die Lerche
die führt die Braut zur Kirche
Die Fledermaus die Fledermaus
die führt die Braut wieder nach Haus.*

Mezi jeho další dílo patří „*Příspěvky k historii města Chebu*“. Grüner byl znalcem historie Chebska. Často během svého působení ve městě navštěvoval archiv a pro tyto potřeby prostudoval také dostupné knihy uchovávané na magistrátu. Dílu věnoval značnou péči a čas, až sám Goethe vyjádřil obavu, zda tím netrpí jeho mineralogické průzkumy. Podobnou zálibu jako Grüner měl i chebský kat Karl Huss.

J. W. Goethe se díky oběma pánům mohl podrobně seznámit s chebskou tragedií spojenou se zavražděním Albrechta z Valdštejna, s chebskými památkami hrad – císařskou falcí, starou židovskou synagogu nebo kostel sv. Mikuláše. S tímto největším chebským kostelem, byla každoročně spojena oslava svátku svatého Vincenta. Jednalo se o nejnámější církevní svátek na Chebsku a Goethe se jej nemohl neúčastnit.²³⁶

4. 6. 4. Grüner básníkem a sběratelem lidových písní

Další z mnohých aktivit, kterým se policejní rada Grüner věnoval, bylo skládání a sbírání lidových písní. Mnoho se jich uchovalo a četné si dokonce přečetl i sám velký básník J. W. Goethe. Nebyl ovšem ani jediný ani první, kdo se chebskými lidovými písněmi zabýval.

²³⁶ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe (vlastní rukopis J. S. Grünera)

Roku 1808 se objevila sbírka lidových písní od Achima von Arnima a Klemense Brentana²³⁷ nazvaná „*Des Knaben Wunderhorn*“. Jen osm let po objevení této sbírky přispěchal se svou vlastní, tentokrát sbírkou chebských lidových písní pojmenovanou „*Lobser Liederhandschrift*“, školník z nedaleké vesnice od Sokolova – Franz Kraus. Svůj rukopis předal hraběti Fridrichu Nostitzovi-Rieneckovi, tehdejšímu majiteli panství a zámku Sokolov. Písní bylo celkem 47. Jednalo se o písně, které se zpívaly při předení, tanci i práci, ale najdeme tam také odkazy na svatební a duchovní písně s uvedením používaných hudebních nástrojů.²³⁸ Druhé dílo již vytvořil rada Grüner, a to v roce 1825, kdy svou sbírku ukázal svému příteli Goethemu. Jednou, když spolu seděli u Goetha v hostinci U Zlatého slunce v Chebu, si Grüner dovolil donést několik malých básní, které složil za svého studijního období a které, jak se sám vyjádřil, se nehodily pro veřejné předčítání, ale německého básníka však dobře pobavily.²³⁹ Zde je malý příklad:

*Wenn alle Köpfe gleich sich neigen,
so pflegt es rasch empor zu steigen,
mit Eisen ist der Kopf und auch die Brust vermacht,
es zweckt nur ab, die andern tief zu drücken,
bis man ihm diese Kraft versagt,
und dies kann dann allein gescheh'n,
wenn alle aufrecht stehn,
vor ihm nicht mehr sich knechtisch bücken.*²⁴⁰

Tato báseň vznikla za Grünerových studií v Praze při jedné z procházek po Karlově mostě, kdy pozoroval dělníky, spravující v zimě pomocí beranidla jez. Když se všichni pracovníci náhle naklonili, beranidlo stouplo do výšky, a když se opět postavili, spadlo a přitom zatlačilo kůly do země. Tak vznikla výše uvedená improvizace. Jak Grüner napsal,

²³⁷ ARNIM, Achim. BRENTANO, Clemens. *Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder*. Heidelberg, 1808.

²³⁸ WEINMANN, Josef. *Egerländer Biografisches Lexikon*, Band I. Männedorf, 1985, s. 30-31.

²³⁹ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 335.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 336.

když řádky tvořil, myslel na Napoleonovu tvrdohlavost a popravu vévody d'Enghiena²⁴¹ a kongres v Erfurtu. Byl toho názoru, že pokud by mocní jednali proti Napoleonovi jednotně, nikdy by se tomuto „malému“ muži nepodařilo být tak „velký“.

Po bitvě národů u Lipska sepsal Grüner ještě toto rčení:

*Seht Vater, was der Zeisig macht,
er last den Unrath in die Suppe spritzen,
hätt' ich's gethan, wie müßt' ich schwitzen,
ihr laßt es so gescheh'n und lacht!*²⁴²

Reagoval tak na sliby monarchů po bitvě u Lipska. Výše zmíněný statkář (Vater) byl ve městě a ze všech stran slyšel, jaké velké svobody poddaným vládcové slibují. Jakmile přišel domů, nadšeně vyprávěl, co slyšel své manželce a rozhodl se, že také hned něco dobrého učiní. Jeho pohled se zastavil u klece s čížkem a bylo rozhodnuto. Také mu udělil svobodu a pustil jej volně po místnosti. Čížek byl sice ochočený, ale nevychovaný. Vletěl na mísu s polévkou, podařilo se mu ji vylít a následně vše v místnosti ušpinit. Rychle bylo rozhodnuto, že poputuje zpět do klece a tak zůstalo vše při starém.²⁴³

Grüner texty nejen sám tvořil, ale především je sbíral. Více než polovinu písní tvoří písně milostné či zamilované, ale i zábavné a žertovné. Balady se objevují jen zřídka a všechny jsou v typicky chebském nářečí, což dokládá i následující úryvek.

Zde je třetí a poslední příklad. Tato lidová píseň pojednává o úvahách mladé dívky, jak vyúčtovat se svým milým. Z celkem pěti slok uvádím pro ilustraci jen dvě:

*Es fliegt a fliegete Taub(e),
sie flieget hin und wieda,
fliegt den grünen Wald aus und ein,
um Birnbaum sitzt sie nieda.*

²⁴¹ vévoda d'Enghien (1772-1804) poslední mužský potomek rodu de Condé. Popraven ve věku 31 let na příkaz Napoleona. Obviněn z údajného pokusu o atentát na Napoleona, které se zakládalo na mylných informacích tajných agentů.

²⁴² *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag, 1917, s. 336.

²⁴³ Tamtéž, s. 337.

*Der Baum bleibt net alleweil grün,
seina Blattla thaun o-falln,
d' Lieb, die bleibt net alleweil steh'n,
sie thut oft schlecht erschallen.*²⁴⁴

To, že jeho sebrané texty nezůstaly bez povšimnutí, dokazuje autor Josef Černý, který je použil ve svých „*Čebských lidových písních II.*“ Další autoři jako Alois Hruška a Vendelín Toischer pak využili okolo 32 písní z „*Lobser Handschrift*“ do své knihy „*Deutsche Volkslieder aus Böhmen*“. Kniha vyšla v Praze v roce 1891. Dalším dílem, kde byly písně otištěny, je „*Volksliedern der Sudetendeutschen*“ od Gustava Jungbauera a Herberta Horntrichse.

Vrcholem sběratelství lidových písní se stal rok 1819, kdy došlo k pozoruhodné sběratelské akci v rámci celého mocnářství. Vše vzniklo na podnět Vídeňského společenství přátel hudby. Z jeho popudu vydalo ministerstvo vnitra ve Vídni příkaz, aby byly sbírány lidové písně i s nápěvy. V Čechách a na Moravě uvedl v život toto nařízení nejvyšší purkrabí Kolowrat dne 24. ledna 1819. Jelikož hrabě nebyl muzikálně zdatný, pověřil celou záležitostí krajské hejtmany a ti pak pověřili kantory a kněží. Z celé akce vznikl nejprve v roce 1823 „*Kolowratský rukopis*“ a v roce 1825 „*České národní písně a tance*“.²⁴⁵

4. 7. Život v penzi

Policejní a magistrátní rada Grüner ukončil svou úřednickou kariéru v roce 1850. Od 1. července 1850 mu byla vyměřena renta, která byla nejen finanční ale i deputátní v podobě ročního nároku na určenou dávku dřeva.²⁴⁶ Jak mu úředníci z magistrátu přáli,

²⁴⁴ SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland. Volkskunst und Brauchtum*. München, Wien, 1988, s. 329.

²⁴⁵ Srovnej: URL: <http://www.rozhlas.cz/radio/leonardo/?p_gt=1&p_pattern=narodopis+a+folklor&p_po=26>. [Cit. 2011-02-24].

SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland. Volkskunst und Brauchtum*. München, Wien, 1988, s. 329.

²⁴⁶ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 – Záznamy o pensionování.

aby si rentu patřičně dlouho užil, tak se také stalo. Měl to štěstí, že toto klidné a dlouhé období, trvalo téměř 14 let. Mohl jej strávit se svou ženou a věnovat se při této příležitosti i svým zálibám a potomkům.

Ve státní správě existovalo v letech 1807 - 1873 dvanáct hodnostních tříd. Nejednalo se přímo o platové třídy. Mezi elitu se řadili úředníci v první až páté třídě, střední vrstvě odpovídala šestá až osmá třída. Ti, kteří spadali do deváté až dvanácté třídy, sice patřili také mezi střední vrstvy, ale na její dolní hranici. Průměrný úřednický plat středních vrstev byl kolem 750 zlatých ročně. V období napoleonských válek poklesly pravděpodobně platy státních úředníků o 30-40% a zlepšily se až po bankrotu v roce 1818. Jelikož napoleonské války zasáhly i do úřednické kariéry rady Grünera, lze předpokládat, že přechodné snížení platu se dotklo také našeho policejního rady. Úředníci měli k dispozici většinou byt a deputát. Rodina deputát nemusela spotřebovat a v tom případě měla nárok na doplacení nevybrané části v penězích. Většinou se stejným platem, ovšem již bez deputátu, odcházel úředník také do penze.²⁴⁷ Grünerův plat činil 800 zlatých a k tomu deputát osm sáhů dřeva ročně. S tímto odcházel i do penze a byl na tom lépe, než se obecně v odborných materiálech uvádí (viz výše).²⁴⁸ Po pěti letech, kdy byl Grüner v penzi, se v roce 1855 zvyšovaly celoříšské platy státních úředníků. Zvýšení se zřejmě dotklo Grünera, ale o tom jsem bohužel žádný doklad nenašla.

V penzi si mohl rada Grüner více užít své rodiny. S manželkou měli velmi harmonický svazek a také se těšil pevnému zdraví. Bernard Grueber²⁴⁹ v jeho životopisu uvádí, že když Grünera v pokročilém věku poznal, byl stále štíhlý, střední postavy, ve svých osmdesáti letech stále působil velmi čile a dokonce, když spolu navštívili Chebský hrad, jej Grüner zahanbil, když mu při překračování překážky podal nápomocnou ruku.²⁵⁰

Policejní a magistrátní rada byl také člověk velice zvědavý a podnikavý. Pokud by tedy čtenář předpokládal, že nyní složí ruce do klína a bude si užívat zaslouženého klidu, zmýlil by se. Příkladem jsou jeho četné aktivity v rámci zvelebování svého rodného města. To, že byl Grüner v oblasti historie svého okolí znalcem, se vědělo i ve vyšších kruzích. Po vzniku Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek „K.

²⁴⁷ MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In: Slezský sborník 99. Opava 2001, s. 182-191.

²⁴⁸ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 – Záznamy o pensionování.

²⁴⁹ Vydavatel Grünerova životopisu, osobně se od roku 1846 znali.

²⁵⁰ *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Prag, 1865, s. 13.

k. *Zentral-Kommission für Erhaltung und Erforschung der Kunst- und historischen Denkmale*“ byl emeritní rada Grüner na doporučení tehdejšího vicemístodržitele hraběte von Forgacha, jmenován 18. července 1854 konzervátorem pro chebský okres. Nové funkce se Grüner chopil se zápalem sobě vlastním. Zasadoval se proti demolicím důležitých historických budov, podílel se na archeologických výzkumech a především se snažil o zachování Chebského hradu, speciálně jeho dvojité kaple. Komisi musel o svém podávat zprávy.

Další z četných funkcí na sebe nedala dlouho čekat. V roce 1846 byl, tentokrát na doporučení tehdejšího krajského prezidenta hraběte von Rothkirchena, povolán do výboru konstituovaného spolku pro obnovení chebského děkanského kostela.²⁵¹

Lze předpokládat, že i ve svém penzijním věku se rád účastnil všech chebských slavností a kulturních akcí, které si většinou nenechal ujít ani za své aktivní kariéry. Kromě korespondence s Goethem si dopisoval i s Kašparem Šternberkem a mnoha dalšími osobnostmi té doby, jak dokazuje zanechaná korespondence v chebském archivu.²⁵²

4. 8. Rodina

Jeho rodinné zázemí bylo mimořádně šťastné a harmonické. Oženil se 28. července 1811 a jeho manželkou se stala dcera magistrátního úředníka Terezie Zembschová.²⁵³ Rodina bydlela v domě č. 33(nové)/478(staré) na náměstí. Bydleli zde společně od roku 1819 do 1865 v prvním patře.²⁵⁴ Dům je dodnes nazýván Grünerův dům, i když původně patřil rodině Werndlů, což dokládá mimo jiné znak nad portálem.²⁵⁵ Roku 1861 oslavili manželé v rodinném kruhu, za účasti všech dětí, zlatou svatbu. Bohužel nedlouho po oslavě zlaté svatby v roce 1862 mu manželka po krátké nemoci zemřela. Tím také Grünerovy síly začaly chřadnout a svou manželku přežil jen o dva roky.

²⁵¹ Tamtéž, s. 13-14.

²⁵² SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 28, kart. č. 8 - Různé brožury a noviny

²⁵³ Tamtéž, inv. č. 22, kart. č. 7 - *Meine Lebensgeschichte*.

²⁵⁴ GRÜNER, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Prag, 1901, s. 7.

²⁵⁵ SCHREINER, Lorenz. *Kunst in Eger*. Düsseldorf, 1995, s. 169.

Manželé Grünerovi měli společně pět dětí. Dcera byla starostlivou a obětavou pečovatelkou o rodiče, starala se o ně až do jejich posledních chvil. Ostatní potomci byli synové. Tři z nich působili v rakouských státních službách. Nejstarší Josef působil jako generální konzul a zmocněnec v Lipsku, druhý Ignác jako vicemístodržitel v Praze, poslanec a okresní hejtman. Třetí Karel zastával funkci c. k. poštovního úředníka v Praze, zemřel 13. prosince 1900 a konečně čtvrtý Fririch Grüner se stal lékárníkem v Sieghartskirchenu v Dolním Rakousku.²⁵⁶

Různé sociální studie dokládají, že se vlivem měnicích se sociálních a ekonomických podmínek mění i rodina 19. století. Projevovalo se to mimo jiné postupným zmenšováním porodnosti a tím i rodin. To potvrzuje příklad dvou generací Grünerových. Ještě rodiče Josefa Sebastiana měli devět dětí, jejich syn s manželkou již jen pět.

Grüner také věnoval velkou péči vzdělání a kariéře svých dětí. Už od začátku století se autoritativní výchova měnila k vzájemné vstřícnosti. Paní Grünerová ještě neměla možnost jako ženy na konci století věnovat se vlastnímu povolání, ale i tak se úloha ženy v její době zlepšila. Dříve výsada aristokrater dopravit muže na cestách, při diplomatických jednáních či jiných aktivitách, se pomalu přesouvala i do prostředí bohatého měšťanstva. Ovšem ne tolik do prostředí Chebu. Město bylo stále velmi ovlivňováno sousedy v Německu, které bylo známé tím, že emancipaci přijímalo jen velmi zvolna. Stále převažoval patriarchální vzorec chování. To, že tomu tak bylo částečně i v Chebu, můžeme odtušit z jednoho příkladu.

3. září 1825 se policejní rada účastnil oficiální návštěvy ve Výmaru u příležitosti padesátiletého výročí vlády velkovévody Karla Augusta sasko-výmarského. O paní Grünerové není u příležitosti této návštěvy žádná zmínka, nevíme přesně, jaký byl důvod její nepřítomnosti, ale s největší pravděpodobností lze předpokládat, že paní Grünerové nebyla doručena pozvánka. Úvahy na toto téma patří mezi hypotézy. Žena jako taková patřila do soukromé sféry, a co se dělo v soukromí, nebylo předmětem veřejného zájmu.

Přesto nemnohé poznámky o paní Grünerové nalezneme i v manželově deníku. Tak se dovídáme, že počátkem července 1823 navštívil Grüner německého básníka v Mariánských Lázních. Na výlet do západočeských lázní vyvezl i svou manželku. Při tomto setkání došlo i na Grünerovy svazky týkající se mineralogie.

²⁵⁶ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

Hned po příchodu bylo jasné, že Goetheho rukopis zaujal a zkoumal ho s pomocí geognostické mapy. Jeho první věta byla namířena k paní Grünerové. Hned při příchodu se jí omlouval, že manžela nalákal směrem k mineralogii a nyní je celý jejich byt zaplněn rozličnými kameny. Paní Grünerová odvětila, že pěkné kameny jí nečiní problém, ale že manžel často přinese i mnoho nevzhledných a při jejich vybalování zůstávají uchráněny jen nalakované stoly. Goethe nato odpověděl, aby si z toho nic nedělala, že sám tyto nevzhledné minerály časem vyhazoval, aby tak jako dříve zase zpevňovaly silnici. Tím chtěl paní Grünerou poněkud uklidnit.²⁵⁷

Dále policejní rada vzal 18. srpna 1822 svou ženu na nedělní výlet do nedalekého města Redwitz, které bylo ještě nedávno součástí Chebska. Zde společně navštívili rodinu Fikentscherů a vyzvedli Goetha, který zde pár dní pobýval a pokračovali přes Mitterteich do Waldsassenu.²⁵⁸

Od ženy 18. a 19. století se očekávalo především plnění mateřských povinností a z tohoto důvodu se na vzdělání dívek kladl menší důraz. Opět nám je dobrým příkladem jediná dcera Grünerových, o které se mi podařilo najít jen jedinou informaci, a sice že o své rodiče řádně pečovala až do jejich smrti.

V rodině středního úředníka se dbalo na to, aby se udržoval tradiční způsob života. Paní Grünerová nepracovala z prestižních důvodů, ale jak jsem již výše zmínila, ženské povolání se uplatnilo až na konci 19. století. Rodina Grünerů bydlela v náležitě reprezentativním domě, což patřilo opět ke standardům střední vrstvy. Emancipace se začala prosazovat až pomalu od konce 60. let. To vedlo k tomu, že především dcery úředníků začaly usilovat nejen o vzdělání, ale také o uplatnění ve vlastní profesi.

Povýšení do šlechtického stavu bylo v době života policejního rady Grünera prestižní záležitostí. On sám měl o něj velký zájem. Usnadnilo by to i cestu jeho synům při kariérním postupu v rakouských státních službách, ale nepovedlo se. Úspěšní v tomto směru byli až jeho dva synové Josef a Ignác Grünerovi.

Patřili se svou kariérou do zlaté úřednické doby panování císaře Františka Josefa I. a měli štěstí, že si císař své úředníky doslova hýčkal. Řeč čísel a statistik je v tomto případě výmluvná. V době úřadování otce J. S. Grünera, přesněji v roce 1828 se uvádí, že počet úřednictva rakouského císařství kolísá kolem 70 000. Synové již statistiku vylepšují. Mezi

²⁵⁷ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 374-375.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 356.

lety 1846 - 1900 je nárůst razantní, z 140 000 na 336 000.²⁵⁹ Teprve v této době „nastoupil úředník svou cestu ke slávě“. Jeho pravomoci se rozšířily, vzrostl vliv a ovlivňoval v podstatě vše, co se ho týkalo. Také ve společnosti, ač se ozývaly i četné kritické hlasy, byl úředník respektován.

Hlavním předpokladem pro vstup mezi státní úřednictvo bylo rakouské státní občanství, věk v rozmezí 18 až 40 let, samozřejmostí byla mravní bezúhonnost a příslušné vzdělání. Díky tomu, že běžnou realitu tvořily úřednické dynastie, příbuzenství tak bylo další podmínkou (ne)přijetí.²⁶⁰

4. 8. 1. Josef rytíř Grüner

Nejstarší syn Josef se narodil 22. ledna 1812. Nejprve navštěvoval gymnázium v Chebu a dále, stejně jako otec, pokračoval na univerzitě v Praze (1830 - 1835). Začal studovat právnickou fakultu, kterou následně ukončil ve Vídni v roce 1836.

Svou úřednickou kariéru zahájil tehdy ještě u c. k. moravskoslezského gubernia sídlícího v Brně. Působil u Krajských úřadů v Těšíně a Hranicích, kde zůstal až do roku 1844. Služební povinnosti ho zavedly do Vídně, kde byl přijat do tajné Panovnícké-, Dvorské- a Státní kanceláře. Jeho cesta dále směřovala směrem do Lipska, kam byl vyslán do služeb generálního konzulátu. V roce 1850 následovalo jeho jmenování konzulem a ministeriálním rezidentem pro Anhaltsko. V roce 1853 již obdržel jmenování skutečným generálním konzulem pro Saské království. O rok později, dne 27. prosince 1854, byl nobilitován do šlechtického stavu císařem Františkem Josefem I. prostřednictvím císařského diplomu. Od této doby se honosil titulem rytíř. Stejný titul obdržel i jeho bratr Ignác - vicemístodržitel pro Čechy - dne 2. října 1875. Oba dva se navíc stali roku 1856 čestnými občany města Chebu. Mezi další ocenění Josefa patřil řád železné koruny III. třídy, který obdržel i jeho bratr Ignác.

Roku 1857 následovalo jmenování vyslaneckým radou. Účastnil se ve funkci vládního zmocněnce mnichovské celní konference a v roce 1866 mu byla propůjčena hodnost

²⁵⁹ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009, s. 52.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 80.

skutečného ministerského rady. Rok nato, jako ocenění za dosavadní práci, obdržel od císaře rytířský kříž Leopoldova řádu.²⁶¹ Tento řád byl vysoké rakouské vyznamenání a byl také nejvíce demokratický, neboť se uděloval za zásluhy každému muži, bez ohledu na jeho stav či národnost a na rozdíl od Řádu Františka Josefa bylo členství početně omezené.

Po jeho působení v zahraničí byl následně povolán zpět do Vídně, kde pracoval na různých ministerstvech ve vysokých funkcích. Dostalo se mu četných nabídek na povýšení ve svém postu, ale raději zvolil návrat do Lipska, kde se mu zdálo, že bude lépe působit v zájmu vlády.

Mimo již vyjmenovaná ocenění se honosil velkokřížem anhaltského vévodského domácího řádu Albrechta I. Medvěda (řád udělovaný za všeobecné zásluhy o vládnoucí rod a vévodství) a komturem²⁶² saského královského Albrechtova řádu.²⁶³

Oba bratři se propracovali mezi vysokou vrstvou úřednictva. Josef si jako generální konzul v Lipsku jistě „užíval jemnějších způsobů“ více než bratr Ignác v Praze. Bylo známo, že tato společnost si více vychutnávala opery, jezdila do lázní a večerela jako ve společnosti. Naproti tomu pražský bratr Ignác také jistě chodil do divadla, ale vše probíhalo tak nějak „po sousedsku“. V Praze bylo obvyklé, že úředníci chodili do svého „dražšího“ lokálu, kde debatovali o politice a zakládali společnosti z „lepších“ stálých hostů. Takto se snažili, vydělit se od ostatních jako honorace.²⁶⁴

Josef Grüner se vrátil na sklonku života do svého rodného města, kde zemřel 11. února 1889, ve věku 76 let.

4. 9. 2. Ignác rytíř Grüner

Jistě nejznámějším z potomků J. S. Grünera se stal syn Ignác Grüner. Narodil se 10. dubna 1816 v Chebu. Věnoval se různým studijním oborům od filozofie, přes práva až po

²⁶¹ URL: <<http://www.coresno.com/ordensritter/160-leopold-orden/2949-lo-rt-g-l.html>, jednalo se tedy o III. třídu.

²⁶² *komtur* - byla hodnost uvnitř řádu německých rytířů, v německy mluvících zemích je komtur označení řádového stupně státních vyznamenání – 2. třída, pak ještě existoval velkokříž – 1. třída a rytířský kříž též malokříž – 3. třída, komturové a komandéři měli odznak zavěšený na stužce na krku.

²⁶³ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877, s. 447-8.

²⁶⁴ MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In: Slezský sborník 99. Opava, 2001, s. 182-191.

politiku. Po ukončení studia nastoupil v roce 1843 do státních služeb u Zemského gubernia v Praze, odtud následujícího roku přešel ke Krajskému úřadu v Plzni.

V roce 1846 obdržel výzvu, aby nastoupil na zemské gubernium zpět, ale bohužel z důvodu nepříznivého zdravotního stavu musel odmítnout a přijal místo u Krajského úřadu v Žatci. Po zrušení krajského úřadu zastával v tom samém městě post okresního hejtmána, který mu nadále zajišťoval dobré finanční jistoty a výsady středních vrstev. Jako okresní hejtman byl v podstatě neomezeným vykonavatelem státní moci v regionu. Měl pod sebou tajemníky nebo komisaře, koncipisty a konceptní praktikanty. Pracoval pod ním i okresní lékař nebo zvěrolékař. Některá hejtmanství měla pod sebou i okresního inženýra se stavebním úřadem. Školní inspektor zajišťoval problémy školství a jmenoval ho ministr kultu. Odborný personál byl doplněn o sluhy a kancelisty - okresním sekretářem a místodržitelským kancelistou. Personál měl na starosti vyřizovat agendu - koncipovat odpovědi - a zhotovovat čistopisy, určití úředníci pak odpovídali za dobrý chod registratury, expedice a protokolu. Na nejnižší pozici stáli úřední sluhové, kteří měli na starosti expedici písemností uvnitř úřadu i mimo něj, dále obstarávali úklid a vytápění.²⁶⁵ Okresní hejtman byl v podstatě mezi dvěma mlýnskými kameny. Obracela se na něho místní samospráva se svými požadavky a stesky a zároveň se musel řídit i státními pokyny, což nebylo vždy snadné zharmonizovat. Grünerovu dohledu nešla žádná vyřizovaná agenda, schvaloval a nařizoval každé rozhodnutí. Ostatní úředníci byli pouze jeho podřízení. Jedině on odpovídal za svůj úřad. Individuální rozhodování a alternativní metody byly v podstatě velmi omezené. Je ale nutno podotknout, že v praxi sehrála osobnost a světonázor hejtmána, ale i úředníka důležitou roli.²⁶⁶

Do Rumburka přišel pár měsíců po službě v Žatci v roce 1849 a stal se zde prvním okresním hejtmanem.²⁶⁷ Poté, co došlo k rozdělení Šluknovského výběžku na dvě okresní hejtmanství, hejtmanství a soud měly svoje sídlo v prostorách tamního zámku. V Rumburku bylo jeho úkolem především uklidnit napjatou situaci, kdy se čeští radikálové připojili do mezinárodních příprav povstání, které mělo vrátit do střední Evropy revoluci. Řetězec převratů začínajících v Drážďanech se brzy podařilo zpřetrhat. Saští povstalci byli poraženi pruským vojskem a rovněž situace ve Šluknovském výběžku se brzy uklidnila. Ignác Grüner byl v Rumburku za své služby vyznamenán vojenským úřadem.

²⁶⁵ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009, s. 149-151.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 78-79.

²⁶⁷ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877, s. 446.

Od roku 1853 začal opět působit v Žatci. Pomáhal trpícím nouzí v Krušných horách a zasloužil se i o vybudování dalších komunikací. Od 18. února 1854 byl Ignác přeložen až do Konštatu (Sedmihoří), zde působil 7 let do roku 1861.²⁶⁸ Jeho hlavním úkolem bylo zabránit útěkům rekrutů. Také zkrášlování města nebylo před jeho příchodem na pořadu dne, toto bylo také Grünerovým úkolem. Díky jeho iniciativě získalo město nové dláždění, parkové úpravy a zvláštní pozornost věnoval i blízkému lázeňskému městu Elöpaten. Za svou snahu byl městem Kronštat v roce 1857 vyznamenán diplomem a čestným občanstvím.²⁶⁹

Další kroky ho zavedly do Českých Budějovic, kde se zařadil mezi vysoké státní úředníky, jako byl krajský prezident Pössler nebo prezident krajského soudu baron von Schrenck. Do jihočeské metropole nastoupil v roce 1861 a nedlouho po svém nástupu v roce 1862 byl za Český Krumlov, Nové Hrady a Vyšší Brod zvolen jako poslanec do zemského sněmu.²⁷⁰ Města měla mít tehdy 72 zástupce, Praha jich měla nejvíce -10. Poslanci měli imunitní právo. V případě zaměstnání jim nebyla udělována dovolená, ale měli nárok na diety po dobu působení ve sněmu. Za doby působení Ignáce Grünera 5 zlatých. Poslanci skládali slib věrnosti a poslušnosti císaři a měli povinnost se pravidelně účastnit zasedání ve sněmovně. Pokud tak nečinili, mohli být zemským maršálkem zbaveni mandátu. Protokoly ze schůzí podepisoval předseda a tři verifikátoři. Grüner byl poslancem zemského sněmu v prvním volebním období, které trvalo od roku 1861 do 1866.²⁷¹ Společně s ním zde působil i další chebský rodák – Anton Julius Gschier, kterého jsem zmínila i ve spojitosti s chebským magistrátem, byl spoluzakladatelem chebské spořitelny a starostou města Chebu v letech 1867 - 1872, jako poslanec zemského a říšského sněmu je zaznamenán také v prvním volebním období, vzdal se mandátu v roce 1866, byl raněn mrtvicí.²⁷²

K vrcholům kariéry Ignáce Grünera patří post poslance říšského sněmu, na kterém je písemně doložen v roce 1864.²⁷³ Na obě posledně jmenovaná místa z neznámých důvodů

²⁶⁸ ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850-1918*. Praha, 1993, s. 55.

²⁶⁹ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877, s. 446.

²⁷⁰ Srovnej: URL: <<http://rn.sluknovsko.cz/archiv/rn2004/clanek.php3>>. [Cit. 2008-06-10]

URL: <<http://www.litomerice.cz/cz/cestniobcane.html>>. [Cit. 2008-06-10]

URL: <<http://www.volny.cz/trnkas/trnkas/cesbud-mkrev.pdf>>. [Cit. 2008-06-10]

²⁷¹ LIŠKOVÁ, Marie. *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861-1913*. Praha, 1994, s.5-7.

²⁷² Tamtéž, s. 82-83.

²⁷³ Srovnej: LIŠKOVÁ, Marie, s. 82, ŠPIRITOVÁ, Alexandra, s. 55.

v roce 1866 rezignoval. Po své rezignaci se uchýlil zpět do Českých Budějovic, kde nastoupil jako okresní hejtman, což dokládá i slavnostní zprovoznění železnice na trati Plzeň – České Budějovice. Tato slavnostní jízda, pojatá jako zkušební, se uskutečnila v den narozenin císaře Františka Josefa I., 18. srpna 1868. Společnost, která z vlaku v poledních hodinách vystoupila, přivítal právě okresní hejtman Ignác Grüner, purkmistr a další členové obecního zastupitelstva. Na náměstí následovala slavnostní hostina.

Avšak ani České Budějovice nebyly jeho posledním působištěm, jelikož od roku 1868 je zaznamenán jako okresní hejtman v Litoměřicích. Vykonával zde funkci předsedy komise pro pozemkovou daň a byl členem zkrašlovacího spolku a čestným hejtmanem střeleckého sboru. V Litoměřicích byl Ignác Grüner dne 18. května 1875 vyznamenán i čestným občanstvím. V tomto roce končí své litoměřické úřadování.²⁷⁴

Jak je vidět, Ignác Grüner je dobrým příkladem toho, že největší fluktuace úředníků se týkala postu okresního hejtmana. Odvolání proti přeložení neexistovalo. Pokud byl hejtman přeložen, často to znamenalo i rozsáhlé změny na jiných hejtmanských postech. Nebylo výjimkou, že pokud byl vyměněn post jednoho, následovala akce výměny i kolikrát dalších pěti. Změny nebyly vždy příjemné, ale každý úředník o možnosti přemístění dobře věděl a musel jej respektovat.²⁷⁵

Za své služby získal Ignác četná ocenění, jako například ruský řád svaté Anny III. třídy, který dostal u příležitosti návštěvy ruského cara. V roce 1872 obdržel od císaře Františka Josefa I. za mnohaleté, věrné a znamenité služby řád železné koruny III. třídy²⁷⁶ a nato 21. května 1875 byl jmenován viceprezidentem c. k. místopředsedství v Praze.²⁷⁷ Toto jmenování dokládají i zprávy z českého sněmu, které uvádějí nejen předsedu sněmu, ale že se zasedání účastnili i zástupcové vlády a mezi nimi je právě Ignác Grüner jmenován jako viceprezident. Při těchto zasedáních se projednávaly nejen návrhy zákonů, ale například také zasnoubení korunního prince Rudolfa, jmenování nejmladších členů

URL:<<http://alex.onb.ac.at/cgicontent/anno?apm=0&aid=spa&datum=00030002&seite=00000181&zoo m=2>>. [Cit. 2011-02-07]

²⁷⁴ URL: <<http://www.litomerice.cz/cz/cestniobcane.html>>. [Cit. 2008-06-10]

²⁷⁵ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha 2009, s. 145.

²⁷⁶ Dostávali jej vysoce postavení úředníci, jinak doba 2. poloviny 19. století byla velmi štedrá na různá vyznamenání, byla tak oceňována příkladná služba císaři, ale úředník se dočkal těchto ocenění, pakliže dosáhl minimálně postu okresního hejtmana. Pokud jeho kariéra trvala, s oceněním se nespěchalo, přicházelo až v závěru kariéry. Také nobilitace úředníků byly častější, ale nevycházely jako u důstojníků ze zákonného nároku.

²⁷⁷ PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877, s. 446-7.

verifikačního výboru a další důležité státní záležitosti.²⁷⁸ Díky zákonu z roku 1873 se můžeme dále dozvědět, že Grüner jako vicepresident spadl do IV. hodnostní třídy. S tím souvisel nárok na fixní tabulkový plat – 7000 zlatých, který platil pro první čtyři třídy. Ostatní se dělily do tří stupňů.²⁷⁹ Ignác Grüner zemřel 9. července 1901 v Badenu u Vídně ve věku 85 let. Zůstal celý život chebským mecenášem.

Poslední zmínku si zaslouží ještě příhoda, kterou zažil Ignác Grüner při jednom z četných setkání s J. W. Goethem za dětských let. Goethe si Ignáce velmi oblíbil, často s ním hovořil a jednou jej vyzval, aby mu vyprávěl nějaký zajímavý příběh, třeba o kočce. Na to Ignác: „*A o jaké kočce, o bílé nebo o černé?*“ opáčil bez rozpaků. „*O bílé,*“ odvětil Goethe. Tak Ignác nechal plavat bílou kočku přes rybník až na ostrov, kde chytla myš a zase plavala zpět. Nečekaně celou historku zakončil: „*A na břehu ji zastřelil myslivec.*“ To Goetha velmi pobavilo a hned otci sděloval: „*Dokáže si skvěle poradit, když nemůže své téma náležitě rozvíjet, nechá svého hrdinu zemřít!*“ Tuto historku vyprávěl pak za své dospělosti Ignác Grüner v Badenu u Vídně Hermannu Rolletovi a je zaznamenána i ve Frankfurtském deníku 1899, číslo 228.²⁸⁰

4. 9. Kulturní přínos J. S. Grünera pro Chebsko

Dokladem toho, že Grüner byl člověk doceňující kulturní hodnoty, svědčí případ, který se týká sbírek posledního chebského kata Karla Husa.²⁸¹ Karel Huss se po smrti své ženy přestal stýkat s okolím a věnoval se jen svým sbírkám. Uvědomoval si cenu své sbírky a nechtěl, aby byla po jeho smrti zničena. Proto ji nabídl městu Cheb. Žádal, aby magistrát sbírku převzal a dal mu jako odměnu malý doživotní důchod. Chebská rada návrh odmítla a město přišlo o možnost mít ve svém vlastnictví čtyřsvazkovou kroniku Chebu nebo veškeré mučicí nástroje. Opět důkaz chebského konzervatismu a krátkozrakosti?

²⁷⁸ Srovnej: URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/002schuz/s002001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]
URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/001schuz/s001001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]
URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/003schuz/s003001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]

²⁷⁹ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha 2009, s. 102-108.

²⁸⁰ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 343.

²⁸¹ Karel Huss (1761-1838) poslední chebský kat, sběratel, mineralog, léčitel, kustod uměleckých sbírek na zámku Kynžvart.

Magistrátní a policejní rada Grüner se proto obrátil přímo na knížete Metternicha. Na zámek Kynžvart se dostala velice cenná sbírka mincí, která má dodnes velkou hodnotu. Karl Huss se stal kustodem uměleckých sbírek nově založeného kabinetu mincí na zámku. Ještě předtím byl díky Grünerovi povýšen na chebského měšťana a rezignoval na své služby městu, jelikož by kancléř stěží s aktivním katem jednal. Huss k celé události poznamenal toto: „*Ježto já, Karl Huss, jsem dne 12. září 1827 vstoupil s jeho Jasností knížetem Metternichem-Winneburgen v úmluvu o své sbírce mincí, minerálií i zbraní apod., shromážděné během třiceti let, proti doživotní rentě 300 zlatých, volného bytu a otopu, byla smlouva k této věci se vztahující 14. září 1827 vyhotovena a renty mně poukazované začínají 1. října 1827. Tuto zimu strávím ještě v Chebu, ale v příštím roce vystavím sbírky v zámku Kynžvartě.*“²⁸²

Z uvedeného případu vyplývá, že když nemohl Grüner něco ovlivnit ze své úřední pozice, snažil se alespoň nalézt jinou možnou cestu, aby pomohl dobré věci. Chebský magistrát, možná lépe řečeno starosta Totzauer, jak bylo v kapitole o magistrátu zmíněno, nebyl velký kulturní znalec a podporovatel. Mnoho ve svém městě necitlivě proměnil k horšímu. Nelze ovšem generalizovat a vše připsat na účet celé městské radě. Grüner byl jiného smýšlení, což dokazuje, že byl v roce 1854 jmenován konzervátorem pro Chebsko, kdy hlavním úkolem bylo uchování historických budov a především Chebského hradu. Velmi výmluvný příklad v porovnání s činností magistrátu za Grünerova působení.

Grünerovým úkolem bylo v rámci Chebského hradu uchovat především dvojitou kapli, která je dnes chloubou této jediné císařské falce na území České republiky a i díky ní se dnes město Cheb těší velkému zájmu z řad turistů a turistický ruch je pro město velkým zdrojem příjmů a pracovních příležitostí.

Dalším nepochybným přínosem byla i Grünerova záliba v národopisu, díky jeho sice útlému spisu „*Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*“, který vyšel tiskem díky Aloisu Johnovi v roce 1901, se můžeme dovědět, jaké byly zvyky a obyčeje na Chebsku od narození až po smrt a také jak vypadal tradiční chebský kroj. Rukopis vznikl od roku 1807, jedno vyhotovení vlastnil J. W. Goethe a druhý rukopis se podařilo A. Johnovi objevit v knihovně na zámku Kynžvart u rodiny Metternichů.

V závěru práce vyvstává otázka, zda by byl policejní a magistrátní rada J. S. Grüner známý i bez přátelství s J. W. Goethem. Na tuto otázku se bude odpověď hledat jen ztěžka.

²⁸² SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7 - Meine Lebensgeschichte.

Je nepochybné, že Grüner byl na Chebsku pozoruhodnou osobností, nejen schopný ve své profesi, ale i s širokým záběrem zájmů a koníčků, které ho nakonec přivedly k přátelství s Goethem. Kdyby Grüner neprojevoval takové znalosti historie a přírodovědy při svém prvním setkání s básníkem, jistě by si Goethe obyčejného policejního rady nepovšiml. Při svých četných cestách se pravidelně s mnoha podobnými úředníky setkával a dá se říci, že jen Grüner měl to štěstí, že německého básníka tolik zaujal. Díky korespondenci obou mužů vešel Grüner ve známost i za hranicemi Chebska. To, že korespondence v roce 1852 vyšla tiskem, zmínilo několik zahraničních novin, jako Wiener Land, Allgemeine Zeitung, Leipziger Zeitung a Literarisches Zentralblatt für Deutschland.²⁸³ Mohu si tedy dovolit tvrdit, že Grüner byl velmi nadaný člověk s velkým rozhledem i ctižádostí a pokud by se cesty obou „badatelů“ neselekaly, tak díky svému sběratelskému nadšení, lásce k městu a okolí a publikační činnosti by se byl Grüner jistě prosadil alespoň v povědomí Chebanů.

Se smrtí J. S. Grünera byla pohřbena i část chebské historie, 44 let poskytoval svému městu věrné služby a město si jej za to velice vážilo. Zemřel 16. ledna 1864 ve věku 84 let na selhání plic ve svém rodném městě.²⁸⁴

²⁸³ Ústřížky z novin možno dohledat v SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*.

²⁸⁴ SOKA Cheb, *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber, Praha, 1865, s. 13.

5. Přátelské vztahy Josefa Sebastiana Grünera a německého básníka Johanna Wolfganga Goetha

„Čechy jsou zvláštní země (...), pobýval jsem tam vždycky rád. Vzdělání literátů má ještě cosi čistého, což v severním Německu začíná již být vzácnější, neboť tu píše každý lump, u něhož není na mravní základ a vyšší záměr ani pomyšlení.“

J. W. Goethe

Svůj přátelský vztah s Goethem popsal Grüner v díle, které nese název „Briefwechsel und mündlicher Verkehr zwischen Goethe und dem Rathe Grüner“. Tato pochvalně přijatá kniha tvoří důležité obohacení Goethovy literatury. Vypráví o počátku seznámení a následném přátelství, popisuje mineralogické exkurze do okolí, zvláště průzkum sopky Komorní hůrky. Korespondence obsahuje 42 dopisy, které obdržel Grüner od Goetha. Poslední dopis je datován 15. března 1832, 7 dní před Goethovou smrtí. Výtisk této korespondence obstaral Grüner v roce 1853 a dílo se objevilo díky nakladatelství knihkupce Gustava Mayera z Lipska. Knihu věnoval zesnulé velkovévodkyni z Výmaru Marii Pavlowně. Vydavatel byl za obohacení literatury o toto dílo vyznamenán zlatou medailí za umění a vědu samotným císařem Františkem Josefem I.²⁸⁵

5. 1. J. W. Goethe a západní Čechy

J. W. Goethe přijíždí do západočeských lázní jako šestatřicetiletý rokokový kavalír v roce 1785, tehdy je již díky „Wertherovi“ dobře znám. Jako první lázně si vybral Karlovy Vary, které v dalších letech navštívil celkem třináctkrát. Přijíždí si sem léčit

²⁸⁵ SOKA Cheb, *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 11-12.

hlavně žaludeční problémy a dnu, která jej nepříjemně trápí.²⁸⁶ Goethe nezůstal jen u pobytu v Karlových Varech, ale během dalších let navštívil také Teplice, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Locket, Cheb a další zajímavá místa v okolí. Za těchto pobytů se věnoval nejen pití léčivých pramenů, nýbrž také práci, bádání a bohatému společenskému styku.²⁸⁷ Mezi jeho nové přátele se zařadil například zakladatel Mariánských Lázní opat Karel Kašpar Reitenberger²⁸⁸, dále profesor Josef Stanislav Zauper²⁸⁹ a policejní rada z Chebu Josef Sebastian Grüner.²⁹⁰ Goethovy pobyty v Čechách nebyly zpočátku nijak pravidelné, vše se obrátilo až po Schillerově smrti v roce 1806.

5. 2. První chebský přítel

Prvním chebským přítelem, se kterým Goetha pojil zájem o vědu, především mineralogii, byl kupodivu poslední chebský kat Karel Huss. S Karlem Hussem se Goethe seznámil už roku 1808. S policejním a magistrátním radou Grünerem se seznámil až o dvanáct let později.

Karel Huss pocházel z katovské rodiny. Absolvoval gymnázium a svou práci příliš nemiloval. Spíše se zajímal o léčitelství a také sbíral staré mince. Za své léčení si často nebral peníze, požadoval neplatné mince, které později vytvořily jeho známou sbírku. Také se neproslavil díky svému řemeslu, ale spíše vešel do chebské historie jako kronikář, mineralog a sběratel starožitností.

Už za studií na gymnáziu v Mostě projevoval velký zájem o medicínu. Své znalosti o léčení zvířat a lidí čerpal ze starých knih, které se v jejich rodině dědily z generace na generaci. Po neshodách v rodině odešel ke svému strýci do Chebu. Jeho post kata převzal v roce 1781 a v Chebu se seznámil i se svou budoucí o dvacet let starší manželkou Sofií.

Mezi jeho chebské přátele patřil jezuita Anton Grassold působící na gymnáziu, který jej podporoval v jeho zájmu o numismatiku a historii. Druhým přítelem pak byl rada Grüner, díky kterému pronikl do tajů mineralogie.

²⁸⁶ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien, Leipzig, 1932, s. 13-14.

²⁸⁷ BOERNER, Peter. *Goethe*. Olomouc, 1996, s. 91.

²⁸⁸ K. K. *Reitenberger* (1779-1860), opat premonstrátského kláštera v Teplé, zakladatel Mariánských Lázní.

²⁸⁹ J. S. *Zauper* (1784-1850), profesor na gymnáziu v Plzni, premonstrát.

²⁹⁰ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 18-19.

V roce 1788 zrušil císař Josef II. trest smrti a Karel Huss byl propuštěn. Později jej ale opět přijali, když císař nařídil, aby trest pánůván í p ovád ě k a. U Goetha vzbu d l zvědavost díky své sbírce mincí. Kromě mincí sbíral zbraně, minerály, vázy, sklo, lampy apod. Dále měl také malířské a literární nadání, zdařile maloval např. erby. Goethe ač se s Hussem osobně v Chebu stýkal, nikdy s ním nekorespondoval, písemná komunikace probíhala vždy prostřednictvím Grünera.²⁹¹

Huss žil v Chebu až do smrti své manželky, pak se začal zabírat myšlenkou, co se stane s jeho sbírkou mincí i po jeho smrti. Se svým problémem se obrátil na radního a přítele Grünera. Prosil jej, zda by sbírku nenabídl městu Cheb k odprodeji či nějakému šlechtici. Poté, co jednání s městem byla neúspěšná, úspěch slavila nabídka u knížete Metternicha. Ten dokázal dobře docenit Hussovu sbírku mincí, nejen že ji odkoupil, ale navíc chebského kata zaměstnal jako kustoda na svém zámku Kynžvart. Sbírkou mincí měla tehdy hodnotu 12 000 zlatých a dnešní hodnota ještě mnohem vzrostla.²⁹²

5. 3. Návrat J. W. Goetha do českých lázní a první setkání s J. S. Grünerem

Na jaře roku 1818 se J. W. Goethe po pětileté pauze opět vrací do Čech, ale velkou radost mu návrat nečiní. Po slunečném období stráveném u rodného Rýna a Mohanu se vrací do kopci obklopeného loketského kraje. Chvilu v českých lázních tráví bez přátelských kontaktů. Jak sám píše: „*Starí přátelé zemřeli a v tomto davu lidí mě netěší hledat nová přátelství.*“²⁹³

Situace se naštěstí brzy mění a spisovatel se nejen v Mariánských Lázních, ale i v Chebu a Františkových Lázních seznamuje se zajímavými osobnostmi Chebska a nachází také zapomenuté krásy okolí. Mezi jeho nové přátele, jak již je výše zmíněno, se zařadil

²⁹¹ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe. (vlastní rukopis J. S. Grünera).

²⁹² URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien und Leipzig, 1932, s. 54-55.

²⁹³ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, Band XVII., Prag 1917, s. 17.

zakladatel Mariánských Lázní opat Karel Kašpar Reitenberger, dále plzeňský gymnaziální profesor Josef Stanislav Zauper a policejní rada z Chebu Josef Sebastian Grüner.²⁹⁴

Grüner popisuje své první setkání s Goethem ve svých vzpomínkách následovně: „Goethe přijel do Chebu 26. dubna 1820 a svůj pas poslal ohledně úředního ověření policejnímu úřadu v Chebu, který jsem tehdy spravoval. J. W. Goethe se ubytoval v hostinci „U Zlatého slunce“, obýval první patro pokoj 1 a 2, při svých návštěvách města Chebu stále využíval tyto pokoje. Tohoto velkého muže jsem znal jen díky jeho dílům a nyní jsem měl příležitost se s ním osobně setkat. Nechal jsem se u Goetha ohlásit a ověřený pas jsem mu předal osobně. Básník mi kladl různé otázky, které se týkaly Komorní hůrky²⁹⁵, zdejší historie, nářečí, krojů. Jelikož jsme nestihli probrat vše, co jsme měli v plánu, vyjádřil se Goethe, že se v Chebu zastaví ještě při zpáteční cestě z Karlových Varů, abychom rozhovor dokončili.“²⁹⁶

V Goethově deníku se první setkání obou mužů jeví poněkud odlišně: „Ve 12 hodin v Chebu. Příprava na zítřek ohledně Mariánských Lázní. Šel jsem k panu Hussovi, abych si prohlédl sbírku mincí. Policejní rada Grüner k němu také dorazil. Večer jsem zůstal doma.“ Podle těchto poznámek z Goethova deníku vyplývá, že rozhovor se neuskutečnil v hostinci „U Zlatého slunce“, jak uvádí Grüner. Je možné, že ho zde Grüner hledal a nezastihl, tak se všichni setkali u Karla Hussa. Goethe také necestoval bezprostředně do Karlových Varů, ale do Mariánských Lázní, odtud se vrátil zpět do Chebu a až 29. dubna v 6 hodin 15 minut odjel do Karlových Varů.

Grüner německého básníka velice zaujal a jeho pobyty v Chebu se staly stále častějšími. Tedy přesně navštívil Cheb v tomto období 26. 4., 28. – 31. 5. 1820, 28. – 29. 7., 25. 8. – 13. 9. 1821, 18. 6. a 24. 7. – 26. 8. 1822, 29. 6. – 2. 7., 20. – 25. 8. a 8. – 11. 9. 1823. Po sečtení zjistíme, že v Chebu strávil Goethe celkem 126 dní, vždy bydlel v hostinci U Zlatého slunce na náměstí.²⁹⁷

²⁹⁴ Tamtéž, s. 18-19.

²⁹⁵ Komorní hůrka – jedna z nejmladších sopek ve střední Evropě, 7 km od Chebu, probádána díky J. W. Goethemu.

²⁹⁶ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe. (vlastní rukopis J. S. Grünera).

²⁹⁷ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 272-374.

5. 4. Společné zájmy – mineralogie, geologie, historie

Oba muže rozděloval velký věkový rozdíl, který činil třicet let. Přesto se čtyřicetiletý plně podřídil sedmdesátiletému a Goethe nasměroval Grünera pro jeho další život. Zájem o minerály podporoval již za Grünerových gymnaziálních let páter Grassold, ale sbírka, kterou Grüner vlastnil, neměla žádnou systematickosti. Vše změnilo až přátelství s německým básníkem. Grüner se začal cíleně věnovat přírodovědeckému studiu, stal se z něj zapálený mineralog a geolog. K velké radosti své ženy zaplnil celý byt kameny, k tomu zneužil její sváteční stůl na odpolední kávu, kde našla umístění mapa Chebska. Byl autorem řady rozsáhlých prací, o kterých byla podrobnější zmínka v předchozí kapitole. S Goethem se také zúčastnil výzkumů na Komorní hůrce.²⁹⁸

O společných výletech, zkoumání zdejší přírody a chebských tradic se můžeme podrobně dovědět díky korespondenci, kterou oba společně vedli. Grüner ji začíná zveřejňovat od roku 1843 nejprve ve výmarském časopisu, později vychází i v knižní podobě.²⁹⁹

Goethe se cítil v blízkosti Grünera velice příjemně, rád trávil čas v jeho pohodou naplněném bytě, který se nacházel na chebském náměstí ve Werndlově domě. Každý čtvrtek kolem oběda zde hrála vojenská kapela. Goethe rád rozprávěl s jeho praktickou manželkou, hrál si a žertoval s jeho dospívajícími syny. Upřednostňoval syna Ignáce, protože jak říkal: „*Chlapec se na mě tak přátelsky dívá svými velkýma očima a na všechny otázky má odpověď.*“³⁰⁰ Básník se měl údajně vyjádřit, že už třicet let se s nikým tak důvěrně a rád nestýkal jako s Grünerem a během lázeňských pobytů v Čechách byl více uvolněný, hovorný a méně upjatý než ve Výmaru.³⁰¹

Grüner ve svém deníku popsal Goetha následovně: „*Goethe byl vysokého vzrůstu, silné robustní stavby těla, hnědé vlasy mírně prošedivělé, vysoce klenuté čelo, oči živé, bílá a ruměná barva obličeje, rysy obličeje výrazné, brada poněkud vysunutá, krk krátký, masitý, zkrátka všechny jeho údy byly v souladu s jeho silnou imponující stavbou těla. Co se oblečení týká, obvykle nosil tmavomodrý, po lýtka sahající převlečník, někdy také černý*

²⁹⁸ Tamtéž, s. 21-22.

²⁹⁹ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien und Leipzig, 1932, s. 181.

³⁰⁰ SOKA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 25 – Písemnosti v pozůstalosti prezidenta pražského místodržitelství Ignáce, rytíře z Grünerů.

³⁰¹ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 22.

*frak a kalhoty. Jeho oblečení bylo vcelku podle módy, ale ne nápadné a vždy pohodlné. Jemná bílá nebo černá hedvábná košile, bílý batistový šátek, přeložený kolem krku volně, vzhledem k jeho vysokému krevnímu tlaku. Ve svém pokoji byl zvyklý chodit volně bez pokrývky hlavy.*³⁰²

5. 5. Výlety po okolí

Co se okolí Chebu týká, byl J. W. Goethe znám především tím, že zde navštívil skoro každý zajímavý kout – od Aše až po Karlovy Vary a nevynechal ani méně známá místa. Bylo obdivuhodné, kolik toho Goethe nejen ve společnosti Grünera, procestoval, a to za tehdejších dopravních podmínek, kdy měl k dispozici jen kočár nebo vlastní nohy.

Za dobu přátelství s Grünerem se společně vydali do Sokolova, Podhradu, Hroznatova, Hřebenů, Františkových Lázní, Házlova, navštívili hrad Seeberg, sopku Komorní hůrku, také Kapellenberg, Schönberg, Redwitz nebo Waldsassen a mnoho dalších míst.³⁰³

K oblíbeným výletům patřily jistě společné návštěvy hraběte Auersperga³⁰⁴ v Hřebenech/Hartenberku.³⁰⁵ Když Goethe s Grünerem 28. srpna 1821 poprvé přijížděli k Hřebenům/Hartenberku, Goethe si v deníku poznamenal: *"První pohled ze značné výšky dolů je překvapující. Starobylý zámek je poskládán z hlavních a vedlejších budov, altánů a galerií, věží a věžiček, zdí a dvorů rozličného druhu na výběžku skalního ostrohu, kde se tři údolí setkávají a tři toky v jeden slévají... Domnívám se, že jen prastaré jilmy dosahují výšky zámku a pod sebou vytváří lesí, tak aby vznikl poutavý obraz. Nutno podotknout, že jen vlastní pohled postihne to, co nelze vyjádřit žádnými slovy..."*³⁰⁶

Auersperg s Goethem se znali již z Karlových Varů z roku 1810. Hrabě připravil své návštěvě velkolepé uvítání. Nechyběla bohatá tabule, ohňostroj k počtě básníkových 72.

³⁰² SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe (vlastní rukopis J. S. Grünera).

³⁰³ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 332-364.

³⁰⁴ *Hrabě Josef Auersperg (1767-1829)* absolvent práv na pražské univerzitě, osvícenec, zednář, od r. 1790 ve státních službách, působil jako apelační rada, později dvorní rada u nejvyššího soudu, iniciátor založení národního muzea na Moravě, roku 1815 odešel ze svých funkcí a usadil se na panství svého syna v Hartenberku, kde se věnoval studiu, 1828 opět povolán do úřední funkce, stal se nejvyšším zemským komořím markrabství Moravského, rok na to v Brně zemřel.

³⁰⁵ *hrad Hartenberg*, později zámek Hřebený, v současnosti zřícenina po úmyslném požáru v roce 1985, založen koncem 12. století, významní držitelé: Hartenbergové, Šlikové, Auerspergové.

³⁰⁶ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 284.

narozenin. Společně si prohlédli knihovnu a samozřejmě sbírku minerálů, kterou hrabě vlastnil. Na rozloučenou následujícího dne věnoval Auersperg Grünerovi několik zajímavých minerálů.³⁰⁷ Další návštěvy se uskutečnily 4. srpna 1822 a 5. - 7. srpna 1823.³⁰⁸

Pokud Goethe Cheb navštívil, podnikal s Grünerem výlety jak pěšky, tak vozem skoro každý den. Koncem srpna roku 1821 spolu zhlédli na chebském náměstí oslavu svátku svatého Vincenta a odpoledne se společně vydali na návštěvu hraběte Zedwitze v Libé. Cesta směrem na zámek byla velmi špatná. Goethe náhle uprostřed cesty vystoupil z kočáru se slovy: „*No, kde jsi se tu vzal?*“ Grüner zprvu jeho větu nechápal, vůbec mu nešlo na rozum, jak může tak vzdělaný muž jako Goethe sbírat kameny, kterých bylo na cestě tisíce.

Tak vlastně začala i Grünerova záliba v mineralogii, neboť Goethe jej následně poprosil, aby si podobných kamenů dobře všímal nejen v chebském okolí, ale i na služebních cestách a zasílal mu je do Výmaru.

Další z objevů, které oba zaujal, byl i nález mamutího zubu u Dölitz/Dolnice. O tomto nálezu se doslechl i hrabě Šternberk, který si s Grünerem dopisoval a také ho v Chebu navštěvoval. Když spolu jednou hovořili o rozkvětu muzea, Šternberk se sám nabídl, že bude rád, pokud tento fosilní zub rozšíří sbírky Národního muzea.³⁰⁹ Mamutí zub byl nalezen ve vápencovém lomu rodinou majitelů lomu Kriegelsteinů, která jej po celou dobu uchovávala.

Při procházkách městem samozřejmě nemohli minout Chebský hrad. Nejprve básníka zaujala Černá věž, kterou pozoroval z bývalého padacího mostu a správně odhadl, že stavební materiál jistě pochází z Komorní hůrky, kde je čediče na stavbu dostatek. Mineralog se v něm nezapřel, jelikož se rozhodl kousek kamene uštípnout a porovnat jej s tím na Komorní hůrce. Následně navštívili hradní kapli,³¹⁰ která je bezesporu architektonickým unikátem a Goethe mohl krásně porovnat masivní žulové románské sloupy ve spodní kapli a gotické štíhlé mramorové sloupy horní kaple. Celou prohlídku

³⁰⁷ URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien und Leipzig, 1932, s. 202-203.

³⁰⁸ DITTERTOVÁ, Eva. *Johann Wolfgang Goethe a Čechy=Johann Wolfgang Goethe und Böhmen*. Cheb, 2004, s. 10.

³⁰⁹ SOKA Cheb, *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe (vlastní rukopis J. S. Grünera).

³¹⁰ Tamtéž. Inv. č. 21, kart. č. 6 – Veranlassung der Bekanntschaft mit Goethe (vlastní rukopis J. S. Grünera).

zakončili u místa, kde byli zavražděni důstojníci Albrechta z Valdštejna a Grüner svému příteli celou tuto nešťastnou historii podrobně popsal.

Goethe rád chodil na procházky do údolí řeky Ohře. Tzv. „*Egerthal*“ měl pro básníka velké kouzlo, chválil udržované stezky a aleje stromů, které je lemovaly. Zde si s Grünerem vždy rád povídal o různých, hlavně geologických a mineralogických, tématech. Často se jen zastavili a kochali se krásným pohledem. Grüner seznamoval svého společníka s chebskou historií, ve které se jako patriot dobře vyznal.

Koncem července 1822 zde na břehu řeky našli tzv. „*pohanský dub*“. Podle legendy měli kolem stromu, kde byla zavěšená modla, tancovat pohané. Jednou při bouři jej blesk odmrštil do vody a pak již strom nikdo nespatriil. Později zde byl postaven starý kostelík svatého Jakuba.³¹¹

Jelikož Grüner legendu znal, pokoušel se za pomoci člunu dub objevit. Pomáhal mu mlynář Muk, který řeku díky jezu hodně odvodnil. Strom se jim skutečně podařilo nalézt, ale bohužel ani za pomoci vozových zdviháků se jej nepovedlo z vody vytáhnout. Nastouplo tedy na pomoc osm koní, ale i těm při tahu praskly řetězy. Následoval další pokus za pomoci osmi silných volů, kdy se alespoň podařilo přitáhnout strom blíže ke břehu, ale na břeh jej opět nevytáhli. Práce na vytažení dubu se nakonec protáhly na několik dní a zaujaly nejen obyvatele Chebu, ale i širokého okolí. Úspěšný byl nakonec šikovný ekonom a majitel statku Hroznatov, pan Nonner. Nejprve se namáhavou prací zabýval jen rada Grüner a Goethe se k němu přidal až následujícího dne, kdy si pohanský dub už na břehu pořádně prohlédl. Oba nález tak zaujal, že se rozhodli jej ponechat netknutý až do příjezdu hraběte Šternberka. Jeho příjezd byl nahlášen za pět dní - 30. července 1822. Následujícího dne si Šternberk s dr. Pohlem dub důkladně prohlédl. Šternberk si kousek uštípl a vzal s sebou do Prahy.

Dalším zajímavým místem v okolí bylo poutní místo Maria Loreto, společně jej navštívili. Po cestě se zastavili v Podhradí, kde se nacházel lom na železnou rudu. Goethe se dozvěděl, že poutní místo bylo založeno díky jezuitům. Z análů, které Grüner vlastnil v originále, vyplynulo, že v době největšího rozkvětu zde bylo až 80.000 poutníků. Od předposledního zastavení křížové cesty se Goethe vydal pěšky k Novému Hroznatovu, kde

³¹¹ Také se objevuje název St. Jodok.

se nacházel hliník či hlinišť.³¹² Hlína zde získávaná byla tak kvalitní, že se používala na výrobu lahví, kterými se transportovala minerální voda z Mariánských a Františkových Lázní. Na to byl Goethe Grünerem speciálně upozorněn a básník si s sebou odnesl různé kousky hlíny. Nakonec obdivoval černou věž zámku ve Starém Hroznatově a přes Šlapany se vydali zpět do Chebu.

Na delší výlet se vydali do města Redwitz.³¹³ Tehdy se uvádělo, že město se nachází pět hodin chůze od Chebu. Dnešní vzdálenost po silnici je 25 km. Vydali se sem společně 13. srpna 1822 a navštívili zde rodinu Fikentscherů. S policejním radou Grünerem si měla rodina o čem povídat, jelikož teprve nedávno - roku 1816 - bylo město odtrženo od Chebska a připojeno k Bavorsku. Hodnotili společně pozitiva a negativa nové situace, která pro rodinu Fikentscherů znamenala obtíže, neboť byl městu zakázán vývoz do Čech a tím ztratili důležité odbytiště. Rodina vlastnila chemickou továrnu, která byla populární díky kvalitním výrobkům a měla velký obrat. Dále zde pak navštívili sklárnu, a jelikož byla mineralogie v této době velice populární, zhlédli i sbírku syna Fikentscherů. Grüner se následujícího dne z pracovních důvodů omluvil a odjel do Chebu. Goethe zde několik dnů pobyl sám a Grüner ho pak společně s manželkou vyzvedl v neděli 18. srpna. Všichni se vydali na cestu do Waldsassenu a zpět do Chebu.³¹⁴

Dá se říci, že J. W. Goethe na Chebsku navštívil skoro každý kout, ať s Grünerem, sám či jinými přáteli. Velmi se zasloužil o popularizaci chebského okolí a rada Grüner i poslední chebský kat Karel Huss mu jeho badatelskou činnost a výlety zpříjemňovali. Jak již bylo uvedeno výše, vzniklo pevné přátelství, které mělo přínos nejen pro Chebsko, ale i pro oba „badatele“ a zanechalo po sobě mnoho z historického, ale i přírodovědného odkazu pro další generace.

³¹² *Hlinišť* - starší výraz pro lokalitu s povrchovou těžbou hlíny, díky tomu, že se zde jednalo o výborné ložisko, vznikla zde později i cihelna.

³¹³ Dnes Marktredwitz, Horní Franky, Bavorsko.

³¹⁴ *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*. Band XVII. Prag, 1917, s. 355-356.

6. Závěr

Na tomto místě stojíme před úkolem shrnout poznatky o tom, jak zasáhl policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner do dění v Chebu a v čem spočíval jeho přínos pro město, které měl velmi rád.

Josef Sebastian Grüner se nesmazatelně zapsal do dějin města v 1. polovině 19. století. Právě toto období znamenalo velkou změnu v oblasti struktury povolání a sociálního rozvrstvení obyvatelstva. Jelikož Grüner s rodinou vlastnil dům přímo na chebském náměstí, kde bydleli nejvlivnější a nejbohatší lidé města, mohl se honosit označením měšťan nebo německy „Bürger“. Toto označení mělo v 1. polovině 19. století poměrně velkou váhu. Měšťané se začínají považovat za politické subjekty a jejich hospodářské postavení roste.

Grüner zahájil svou kariéru policejního rady v době panování Františka I., jehož vláda se vyznačovala silným byrokratickým aparátem, kde byli hlavní silou státní úředníci. Situace se umocnila s nástupem knížete Metternicha do úřadu kancléře. Metternich podporoval policii, především tu tajnou a její praktiky. Sám Grüner musel několikrát podávat hlášení o pobytu cizinců v Chebu a nejen jich. Také kariérní postup se poněkud změnil. Dosáhnout vysokého úřednického postu už mohl i chlapec z chudých poměrů. Předpokladem vzestupu bylo vzdělání, nejlépe právnické nebo teologické. Co se ovšem v této době nenosilo, byla kreativita, vlastní iniciativa nebo liberální postoje. V tomto směru měl Grüner ztíženou pozici. Rád prosazoval vlastní myšlenky a nápady, ale zároveň jeho povaha vykazovala i konzervativní rysy a úctu k autoritám.

Konec jeho kariéry je charakteristický počtem četných změn ve struktuře správy. K požadavkům revolučního měšťanstva v roce 1848 patřilo odstranění absolutistického vlivu státu na výkon soudnictví. Projevem toho bylo oddělení soudnictví od správy a zavedení občanské kontroly nad výkonem soudnictví. Také policie podlehla vlně reorganizace a v důsledku toho byl zřízen nový bezpečnostní sbor – četnictvo. V každé zemi bylo zřízeno zemské četnické velitelství, v okresech okresní četnické velitelství a v rámci okresů četnické stanice. Další změnou byl vznik samosprávy po roce 1848, jelikož si měšťanstvo opět žádalo přístup k politické moci, což v oblasti místní správy nebylo

možné jinak než právě zavedením samosprávy. Možná to vše rozhodlo a Grüner v roce 1850 rezignoval na svou funkci po dlouhých letech poctivé práce. Zažil období, kdy měla šlechta výsadní postavení a následně i přeměnu státu feudálního ve stát buržoazní. Rokem 1848 vstoupil i Cheb do období moderního státu a práva, který ale zbrzdil bachovský absolutismus. Měšťanstvu se otevřela cesta do politického života a šlechta přišla o podstatný politický vliv. Nadále ovšem patřila k významným představitelům sféry ekonomiky. Šlechtický titul byl stále velmi lákavý a umožňoval lepší kariérní postup. To vše si Grüner dobře uvědomoval, když se snažil, prostřednictvím Goetha, titul získat.

Město Cheb se svým výsadním postavením na území České Koruny, mělo vždy dobře rozvinutou správu, na které si velmi zakládalo a tudíž i post úředníka byl ve městě prestižní záležitostí. Významní úředníci se snažili vlastnit dům přímo na náměstí. Okleštění chebských privilegií za panování Josefa II. město neslo velmi nelibě, a pokud byla šance, vždy se snažilo svou ztracenou pozici opět získat. Grüner byl na svůj úřad patřičně hrdý, ale nejen na úřad, také na své rodné město. To dokládá jeho sběratelská činnost a přátelství s J. W. Goethem, kdy se mu snažil ukázat všechny krásy okolí. Díky Grünerově píli si i dnešní generace může představit, jak vypadaly tradiční zvyky a písně na Chebsku.

Životní osudy, vlastní pracovitost a nadání nasměrovaly J. S. Grünera tak, že ho dnes můžeme směle zařadit mezi významné chebské rodáky jako je Balthasar Neumann³¹⁵ či Rudolf Serkin.³¹⁶

Cheb letos oslaví 950 let od první písemné zmínky o městě. V rámci této oslavy byla vyhlášena akce hledání 950 tváří a osudů z města Chebu. Akce byla zahájena již s předstihem v roce 2010 a vyvrcholila výstavou a vernisáží v kostele svatého Mikuláše v Chebu dne 20. 5. 2011. Výstava obsahuje osudy Chebanů z různých časových období, od významných rodáků, přes původní obyvatelstvo až po občany, kteří do města přišli po druhé světové válce a žijí zde dodnes. Partnerem města v této akci je i Římskokatolická farnost Cheb.

K slavnostnímu dni vernisáže se sice nepodařilo shromáždit všech 950 tváří a osudů města, přesto jejich počet byl úctyhodný. Na seznamu osobností se objevil mezi

³¹⁵*Balthasar Neumann* (1687-1753) významný barokní stavitel působící především ve Würzburgu, pro Cheb navrhl přestavbu věží kostela sv. Mikuláše – dnes neogotická podoba, zemřel ve Würzburgu.

³¹⁶*Rudolf Serkin* (1903-1991) pianista, koncertní kariéru zahájil v roce 1920, koncertoval po celé Evropě, roku 1939 díky rasovému pronásledování emigroval se svou rodinou do USA, kde se proslavil jako vynikající klavírista, ale i pedagog.

významnými Chebany, jako byl Johann Karl Stilp³¹⁷, Adam a Karel Haberzettlovi³¹⁸, Adam Eck³¹⁹ či Karel Huss i policejní a magistrátní rada Josef Sebastian Grüner. To, že rada Grüner nezůstal zcela zapomenut, svědčí i fakt, že se symbolicky zúčastnil historických oslav města Chebu dne 21. 5. 2011. Symbolicky proto, že policejního a magistrátního radu Grünera ztělesnil jeden z chebských herců, a tak se s ním mohli turisté vydat v dopoledních hodinách na prohlídku města, kdy jak již díky jeho zálibám víme, nebylo nad osobu pro danou věc povolanejší. Sekundovat mu snad ještě mohl poslední chebský kat Karel Huss.

Pokud jsem si tedy na začátku práce položila otázku, zda si pod pojmem „Grünerák“ někdo z chebských občanů představí mimo dům na náměstí i jinou spojitost. Tak nyní si myslím mohu dovolit tvrdit, že pro účastníky historické prohlídky už bude jméno J. S. Grünera nadlouho spjato s chebským patriotem, mineralogem, geologem a také Goethovým přítelem.

³¹⁷ *Johann Karl Stilp*(1668-1735) významný barokní sochař, autorem svatostánku v bazilice ve Waldsassenu a také řezbářské práce v tamní klášterní knihovně.

³¹⁸ *Adam a Karel Haberzettl*, otec a syn, chebsští stavitelé, významně se podíleli na stavbě Františkových Lázní v 1. pol. 19. století.

³¹⁹ *Adam Eck* (1604-1664) truhlář a řezbář raného baroka v Chebu, je zakladatelem tzv. chebské reliéfní intarzie, jeho dílna byla velmi známá, zakázky pro arcivévodu Leopolda Viléma a četné zástupce šlechty.

Použité prameny a literatura

Archivní prameny:

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 14, Poznámky k civilním a kriminálním případům v Chebu.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 19, Minerologicko-geologický slovník nalezišť minerálů s rukopisem „Gespräche über Mineralogie“.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 21, kart. č. 6, Poznámky k přátelským vztahům mezi J. S. Grünerem a Goethem (vlastní rukopis).

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 22, kart. č. 7, Záznamy o penzionování J. S. Grünera. Meine Lebensgeschichte.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 23, Čestné diplomy.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 25, Písemnosti v pozůstalosti prezidiálního pražského místodržitele Ignáce, rytíře z Grünerů.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 26, Chebské soudnictví.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 28, Různé brožury a noviny.

SOkA Cheb. *Josef Sebastian a Ignac Grüner (1810-1901)*. Inv. č. 29, Rodové chebské znaky.

SOkA Cheb. *Archiv města Cheb (1800-1850)*. Inv. č. 145 – 422, Ratsprotokollbuch.

SOkA Cheb. *Archiv města Cheb (1800-1938)*. Sign. 4152, Hauptrepertorium des Magistratsakten.

SOkA Cheb. *Archiv města Cheb (1800-1938)*. Sign. 4916, Ignaz Ritter von Grüner – Stiftung Rechnung (1910-1920).

SOkA Cheb. *Archiv města Cheb (1800-1938)*. Sign. 5340, Rat Grüner Stiftung, Rechnungsbuch (1901-1921).

Prameny vydané:

SIEGL, Karl. *Purkmistři města Chebu v letech 1282 – 1926 a členové městské rady v letech 1384 – 1777*. Cheb, 2001. ISBN 80-85018-28-4.

SIEGL, Karl. *Ratsherren, Gerichtsherren und Gemeindeherren in Alt-Eger von 1384 bis 1777*. Eger 1927-1929.

Dobová literatura:

Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper. Band XVII.. Prag, 1917.

Joseph Sebastian Grüner. (Biographie). Prag, 1865.

GRÜNER, Josef, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Eger 1825.

Odborná literatura:

BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách III*. Praha, Litomyšl 2006. ISBN 80-7185-793-9.

BERAN, Petr. K vývoji hospodářského podnikání na Chebsku v letech 1750 – 1820. In *Zprávy Chebského muzea a Okresního archivu* 4, 1986, s. 21 – 51.

BOERNER, Peter. *Goethe*. Olomouc, 1996. ISBN 80-7198-085-4.

BOHÁČ, Jaromír. *Cheb město*. Domažlice, 1999. ISBN 80-86125-08-4.

BOHÁČ, Jaromír. *Cheb*. Cheb, 2007. ISBN 80-78652-72-4.

BOLDT, Frank. *Cheb město evropských dějin*. Praha a Litomyšl, 2010. ISBN 978-80-7432-059-0.

BRAUN, Hermann. *Geschichte des Egerlandes*. Halle, 1938.

BROŽ, Karel. *Komorní hůrka*. Františkovy Lázně, 1989.

ČERNÝ, Zbyněk. Zákony a nařízení středověkého Chebu. In *Po stopách šlechtického rodu Nothafftů*. Cheb 2006, s. 430-444. ISBN 80-85018-57-8.

- DITTERTOVÁ, Eva. *Johann Wolfgang Goethe a Čechy=Johann Wolfgang Goethe und Böhmen*. Cheb, 2004. ISBN 80-85018-43-8.
- FRIEDENTHAL, Richard. *Goethe:jeho život a doba*. Praha, 1973.
- HALLA Karel. Svatební rituály na Chebsku. In *Sborník muzea Karlovarského kraje* 17, 2009, s. 7-32. ISBN 978-80-85018-71-4. ISSN 1803-6066.
- HERRE, Franz, *Metternich*, Praha, 1996. ISBN 80-85821-36-2.
- HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-297-X.
- HOETZEL, Jiří. *Československé správní právo*. Praha, 1934.
- HOSTIČKA, Miloš. *Komorní hůrka. Chráněný přírodní výtvar. Plzeň, 1970. Cheb 1322-1972*. Cheb, 1972.
- Cheb – městská památková rezervace a hrad*. Praha, 1966.
- Chebsko – sborník k 85. výročí založení chebského muzea*. Cheb, 1959.
- JANOŠÍKOVÁ P. – KNOLL V. – RUNDOVÁ A. *Mezníky českých právních dějin*. Plzeň 2005. ISBN 80-86898-27-X.
- JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- JOHN, Alois. *Beiträge zur deutschböhmischem Volkskunde*. Band IV. Praha, 1901.
- JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby. Devatenácté století*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0694-X.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*. Praha, 1965.
- KNOLL, Vilém. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In *Právník* 141, Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002. ISSN 0231-6625.
- KOCÍCH Miroslav. *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1960*. Opava, 1997. ISBN 80-85879-76-X.
- KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice, 2006. ISBN 80-86829-15-4.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 1997.
- LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.
- LIŠKOVÁ, Marie. *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861-1913*. Praha, 1994. ISBN 80-85475-13-8.
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 – 1848*. Praha, 1999. ISBN 80-85983-27-3.

- MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně. Historie města*. Františkovy Lázně, 1994.
- MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny obecních policií I*. Praha, 2004. ISBN 80-86477-26-6.
- MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I. díl. Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. Praha, 1997. ISBN 80-85821-52-4.
- MACKOVÁ, Marie. *Tabáková továrna v Lanškrouně jako součást státní tabákové režie*. Lanškroun, 2007. ISBN 978-80-239-8914-4.
- MACKOVÁ Marie. *Úřednictvo, v Čechách tak nezajímavá část společnosti? Studie k sociálním dějinám 6*, Opava, 2001. ISBN 80-86224-15-5.
- MADĚRA, Petr. *Komorní hůrka*. Brno, 2001. ISBN 80-7294-029-5.
- MACHAČOVÁ, Jana. *Úředníci v 19. století jako sociální skupina středních vrstev*. In Slezský sborník 99. Opava, 2001. ISSN 0037-6833.
- MACHAČOVÁ J., MATĚJČEK J. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 3. Opava, Praha, Kutná Hora, 1997.
- MACHAČOVÁ J., MATĚJČEK J. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 5. Opava, Praha, Kutná Hora, 1995.
- MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. Praha, 1992. ISBN 80-215-0221-5.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997. ISBN 80-7201-045-X.
- MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. I. díl*. Praha, 1904.
- MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku. – Se zřetelem na středověkou policejní soustavu městskou vůbec. II. díl*. Praha, 1909.
- MARŠAN, Robert. *Dějiny policejní organizace rakouské. Zeměpanská organizace policejní v letech 1749-180. I. díl, část II*. Praha, 1911.
- MERTL, Jan. *Byrokracie*. Praha 1937.
- Ottův slovník naučný*. I-XXVIII, Praha, 1888-1909.
- PRÖKL, Vinzenz. *Eger und Egerland*. Falkenau, 1877.
- ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926.
- RŮŽEK, Vladimír. *Chebská radnice a její středověké fresky*. Cheb, 1994. ISBN 80-85018-4-7.
- SIEGL, Karl. *Eger uns das Egerland im Wandel der Zeiten*. Eger, 1931.

- SCHREINER, Lorenz. *Eger und das Egerland. Volkskunst und Brauchtum*. München, Wien, 1988. ISBN 3-7844-2178-4.
- SCHREINER, Lorenz. *Heimatkreis Eger. Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*. Amberg, 1981 a 1992.
- SCHREINER, Lorenz. *Kunst in Eger*. Düsseldorf, 1995. ISBN 3-7844-2385-X.
- SIEGL, Karl. *Eger und das Egerland im Wandel der Zeiten*. Eger, 1931.
- ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Praha, 1974.
- ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Metternich kontra Napoleon*, Praha, 1998. ISBN 80-7176-738-7.
- ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850-1918*. Praha, 1993. ISBN 80-85475-05-7.
- ŠVANKMAJER, Milan. *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810-1815*. Praha, 2004.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004. ISBN 80-7203-565-7.
- URZIDIL, Johannes. *Goethe in Böhmen*. Wien und Leipzig, 1932.
- VANĚČEK, Václav, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha, 1970. ISBN 11-052-70.
- VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7286-149-1.
- WAJS, Miloslav. *Goethe v západních Čechách*. Karlovy Vary, 1993.
- WEINMANN, Josef. *Egerländer Biografisches Lexikon*, Band I. Männndorf, 1985. ISBN 39-228-0812-3.
- 19. století v nás*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7286-139-2. ISSN 1210-6860.
- Dějiny Prahy II*. Praha, Litomyšl, 1998. ISBN 80-7185-143-4.

Internet:

Grüner, Ignác. (Hynek nebo Ignaz)
Grüner, Josef

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1861skc/rejstrik/1861_82/v.htm>. [Cit. 2008-06-10].

URL: <<http://rn.sluknovsko.cz/archiv/rn2004/clanek.php3>>. [Cit. 2008-06-10].

URL: <<http://www.litomerice.cz/cz/cestniobcane.html>>. [Cit. 2008-06-10].

URL: <<http://www.volny.cz/trnkas/trnkas/cesbud-mkrev.pdf>>. [Cit. 2008-06-10]

URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/002schuz/s002001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]

URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/001schuz/s001001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]

URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1878skc/2/stenprot/003schuz/s003001.htm>>. [Cit. 2011-02-07]

URL:<<http://alex.onb.ac.at/cgicontent/annoplus?apm=0&aid=spa&datum=00030002&seite=00000181&zoom=2>>. [Cit. 2011-02-07]

URL: <http://de.wikipedia.org/wiki/Herzog_von_Enghien>. [Cit. 2011-02-01]

URL: <http://mesta.obce.cz/mool-vo1/dokumenty2.asp?id_org=5091&id=926443>. [Cit. 2011-02-01]

URL: <<http://www.coresno.com/ordensritter/160-leopold-orden/2949-lo-rt-g-l.html>>. [Cit. 2011-02-01]

URL:<http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=NPP_zelezna_hurka_cz>. [Cit. 2011-02-28]

Internet zvukový záznam:

Doc. Lubomír Tyllner – Národopis a folklór populárně...

URL:<http://www.rozhlas.cz/iradio/leonardo/?p_gt=1&p_pattern=narodopis+a+folklor&p_po=2628>. [Cit. 2011-02-24]

Přílohy:

- 1) J. S. Grüner (z roku 1825, *Goethes Briefwechsel mit J. S. Grüner und J. St. Zauper*, vlastní archiv).
- 2) J. S. Grüner (snímek dle obrazu z expozice Krajského muzea Cheb, vlastní archiv)
- 3) Dům J. S. Grünera na chebském náměstí (vlastní archiv)
- 4) Pamětní deska v Grünerově domě připomínající pobyty J. W. Goetha v Chebu (dnes v expozici Krajského muzea Cheb, vlastní archiv)
- 5) Sběrka minerálů z vlastnictví Goetha a Grünera (expozice Krajského muzea Cheb, vlastní archiv)
- 6) Erb rodiny Grünerů ze svatostánku v kostele svatého Mikuláše (vlastní archiv)
- 7) Chebská policejní uniforma (PRÖKL, V. Eger und Egerland, Falkenau 1877.)
- 8) Chebské kroje (GRÜNER, Josef, Sebastian. *Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer*. Eger 1825, vlastní archiv)

1) J. S. Grüner (z roku 1825)

2) J. S. Grüner (snímek dle obrazu z Krajského muzea v Chebu)

Joseph Sebastian Grüner.

Photographische Aufnahme von A. John nach dem Ölbild im sächsischen Museum in Eger.

3) Dům J. S. Grünera na chebském náměstí

4) Pamětní deska v Grünerově domě upomínající na pobyty J. W. Goetha (dnes Krajské muzeum Cheb)

5) Sběrka minerálů z vlastnictví J. W. Goetha a J. S. Grünera (vystavena v Krajském muzeu Cheb)

6) Část svatostánku z kostela sv. Mikuláše v Chebu s erbem rodiny Grünerů

7) Uniforma chebského policisty z 19. století

8) Vyobrazení chebského kroje dle popisu J. S. Grünera

Resumé

Josef Sebastian Grüner wurde in Eger im Jahre 1780 geboren. Er stammte aus dem Altbürgergeschlecht, welches schon im 13. Jahrhundert genannt wird. Der Vater von J. S. Grüner war Bürger und Hutmacher in Eger. Grüner hatte sechs Gebrüder. Unter den Kindern zeigte sich kleiner Sebastian als das talentvollste, also er widmete sich dem Studium. Nach dem Egerer Gymnasium, studierte er Jurafakultät in Prag. Er machte in der Zeit des Studiums eine Ferienreise im Rheinland, wo er viele neue Lebenserfahrungen und Ansichten schöpfte. Das Jurastudium absolvierte er mit glänzendem Erfolge.

Im Jahre 1807 entschloß er sich ein Angebot der Stadt Eger akzeptieren und seit diesem Jahr arbeitete er hier zuerst als Praktikant und bald als Magistrats- und Kriminalrath der Stadt Eger. Er war tätig auch als Kriminalgerichtsvorstand und Bürgermeister. Auf die Karriere verzichtete er im Jahre 1850 nach den langen 44 Jahren im Dienst. Grüners Tätigkeit erstreckte sich über alle Teile der Rechtspflege und Verwaltung. Sein Eifer und Umsicht war bekannt nicht nur unter den Behörden, sondern auch unter Civil- und Militärautoritäten. In dem Napoleonkrieg wurde Grüner als Regierungskommissär verwendet.

Im Jahre 1820 traf er zum erstenmal den deutschen Dichter J. W. Goethe in der Gaststätte „Zur goldenen Sonne“ in Eger. Aus diesem Treffen entstand eine lange Bekanntschaft, die bis zum Goethes Tode dauerte. Beide Männer hatten ähnliche Interesse in Mineralogie, Geschichte oder Geologie und Grüner konnte sich sehr gut auch in Sitten und Bräuchen des Egerlandes. Grüner und Goethe haben zusammen verschiedene Mineralien vom Egerlande gesammelt, den Vulkan Kammerbühl und natürlich auch alle interessante Orte in der Gegeng besucht. Grüner hat dann im Jahre 1853 die Korespondenz mit Goethe veröffentlicht unter dem Titel „Briefwechsel und mündlicher Verkehr zwischen Goethe und dem Rathe Grüner“. Weitere Werke, die Grüner schrieb, tragen den Titel: „Beiträge zur Geschichte der Stadt Eger und des Egerischen Gebietes“, „Über die ältesten Sitten und Gebräuche des Egerlandes“, „Gespräche über Mineralogie“ und „Das mineralogische Lexikon“.

Grüner starb am 16. Januar 1864 im Alter von 84 Jahren. Die Familienverhältnisse waren ausgezeichnet glücklich, er heiratete Theresia Zembsch, eine Tochter des Egerer Magistratsbeamten, mit welcher er fünf Kinder hatte – eine Tochter und vier Söhne, unter denen vor allem Ignaz Grüner und Josef Grüner eine hervorragende Karriere machten.